

Dr. Julije Bajamonti i njegova djela.

Primljeno u sjednici razreda historičko-filološkoga Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 11. novembra 1909.

NAPISAO ČLAN DOPISNIK IVAN MILČETIĆ.

Uvod.

Kada mi je Jugoslavenska akademija povjerila (god. 1907.) nakon smrti neprežaljenoga akademika dra. M. Šrepela uređivanje „Građe“, pregledah i popisah sve, što je on sabrao, ali još nije obradio za pomenuti zbornik. Između ostaloga našoh i poveći vezani kodeks od 141 lista u osmini s natpisom: „*Poesie di Giulio Bajamonti*“.

Obuzela me odmah neobična izvjedljivost. Poznavao sam naime u mladosti svojoj dra. A. Bajamonta, načelnika spljetskog i jednoga od vođa t. zv. autonomaške stranke, kojoj je bio prvi članak političkog programa: „autonomija“ Dalmacije i boj protiv sjedišna Dalmacije s Hrvatskom. Pomislim odmah: biće i pjesnik Julije sličan čovjek.

Listam i listam, ali me sadržaj pjesama ugodno iznenadio. Moja predmnjeva bijaše kriva. U odi „Dubrovniku“ diže pjesnik u zvijezde vrline Dubrovčana. O nima kaže i ovo: „vi čuvate sjeme ilirskog jezika, koji se širi do najdaļih međa svijeta“, pa onda bolno pita: „zašto nije takav susjedni Dalmatinac, već drži domaći jezik za prostački? Zašto ne goji ilirsko pjesništvo; zašto ne oživljuje slavu dalmatinskih heroja?“

U jednoj pjesmi parafrazira Bajamonti odlomak II. pjevaña Đorđićeve „Mandaļene Pokornice“.

Nigdje se ne ističe Talijancem; dok često spominje ilirsko more, ilirske obale i ilirski jezik. Nemu je uvijek hrvatski jezik: „la nostra lingua“.

Odlanulo mi je, jer nijesam imao pred sobom Talijanca, već Dalmatinca, koji osjeća hrvatski, ali pjeva talijanski. Bajamonti

dijeli sudbinu inteligentnih sinova malih i razdrobljenih naroda, koji često poznaju bolje tuđi nego svoj jezik. Pored toga treba uvažiti, da hrvatski jezik ne bijaše u ono doba nikako obrađen za naučno raspravljanje.

Uzmem u ruke Ljubićev „Dizionario biografico“ i Valentinellievu „Bibliografia della Dalmazia“, da što doznam o piscu; no u njih nadoh samo nekoliko mršavih podataka o Bajamontovu životu i nekoliko natpisa njegovih djela. To mi ne bijaše dosta. Pišem starijemu prijatelju i počasnom članu naše akademije, don Franu Buliću, ravnatelju c. k. arheologičnog muzeja u Spljetu, s molbom, ne bi li mi mogao priopćiti što god više o životu i djelima Julija Bajamonta. Direktor Bulić bijaše tako ljubazan i susretljiv te mi je poslao odmah u Varaždin čitavu škriću Bajamontovih štampanih i rukopisnih spisa, pa obilatu i zanimljivu korespondenciju. Tu sam građu savjesno proučio, kao i onu, što sam je docnije (g. 1909.) našao u arhivu spljetskog muzeja. Ove građe nije još nitko ispitaio. Tako se rodila ova studija. Bez uslužnosti prijatelja Bulića ne bi ona nikada izašla ovaka, kako je evo iznosim na svjetlo. Posredovanjem mons. Bulića dobio sam nešto građe i biografskih podataka od gg. Dujma Karamana i Ante Buricha u Spljetu, kojima zato izričem ovdje najsrdačniju hvalu.

Nije bilo lako sistematski, prema strukama, obraditi Bajamontove književne radove. Pojedine se književne vrste križaju, pa je teško odrediti među, gdje jedna prestaje, a druga se počinje. Mislim, da sam ipak pogodio pravi put, kada sam razdijelio svoju radnju na ovih 12 glava:

I. Život Bajamontov. — II. Poezija. — III. Talijanski, stari crkveni slavenski i hrvatski jezik. — IV. Homer, hrvatske narodne pjesme i muzika. — V. Istorija Dalmacije i Spljeta. — VI. Različito (po-hvalni govori, poslanice, kritike i polemike, memoari, enciklopedija). — VII. Putopisi. — VIII. Narodno gospodarstvo u Dalmaciji i spljetska gospodarska akademija. — IX. Filozofija. — X. Prirodne znanosti, matematika i nautika. — XI. Medicina. — XII. Korespondencija (Bajamonti drugima; drugi Bajamontu).

I. Život dra. J. Bajamonta.

Julije Bajamonti rodi se u Spljetu dne 24. augusta 1744. godine od oca dra. Ivana Dinka i majke Jelene. Imao je Julije još troje braće: Nikolu, Jeronima i Karla.

Jeronim se posveti pravu te postade predsjednikom prizivnog sudišta u Dubrovniku. Grad Spljet ga izabra, da pozdravi Napoleona u njegovo ime. Bio je i predsjednikom spljetskog gospodarskog društva. Napisao je za selake knjižicu: „Dottrina Agraria“. Gradio je i panegirične stihove, n. p. u slavu biskupa Stratika, Mlečana, Francuza i Austrijanaca. Karlo umrije g. 1818. kano kanonik spljetski.

Bajamonti potječu iz Italije¹, a uživaju u Spljetu građanstvo preko 300 godina. Naš je Julije zabilježio, da Giovanni Villani spominje jednoga Bajamonta, vojvodu u Puli, a Bajamonti da bijahu stara porodica florentinska. Julije je još i to zapisao prema Luciju (De regno Dalmatiae et Croatiae IV. 7.), da je u XIII. vijeku osvanula u Mlecima deputacija od stotine Zadrana, da mole milost u dužda. Među njima bješe i Mica Bajamonte.

Je li to bila plemićka obitelj, ne da se dokazati. Našao sam dosta listova, u kojima nadijevaju našem Juliju titul „konta“, no on se nije nikada tako potpisao. Ne znamo, da li je tako radio zbog svojih demokratskih načela, ili, jer odista nije bio plemić.

Julije izučí prve škole u Spljetu. Kakove to bijahu škole, ne znamo. Javnih ne bijaše onda u Spljetu; biće dakle imao privatne učitelje.

Doktorat medicine steče u Padovi.

Liječničku praksu vršio je gotovo pet godina u Hvaru. Zvali su ga i u Kotor, ali se nije odazvao, jer bi bio imao ondje mañe prihoda i mañe dokolice, da se bavi književnošću i muzikom. U Hvaru je bio nuzgredno i orguljaš stolne crkve.

Mali Hvar ne odgovaraše njegovoj visokoj obrazovanosti, pa nastojao je, da ga se riješi. „U nedjelju igra orgulje, komponira, mnogo dopisuje: to mu je društvo!“ — javlja prijatelju Fortisu g. 1787. Ne nalazi društva, koje bi ga zadovoljavalo. Na Hvaru se, piše god. 1788. prijatelju Canalu, provedituru u Kotoru, gotovo pomagario; zaboraviće govoriti, izgubiće zdrav razum! Hvar ostavlja

¹ Praotac im je bio postolar. Kasnije se pogospodiše (D. Karaman).

pod kraj maja g. 1790.: „nakon petgodišnjih okova“, kako javlja prijatelju Mihi Sorgu. Srce ga vuče u Italiju, u koji veliki grad. Uzalud!

On se seli u svoj rodni Spljet, gdje ga međutim ne izabraše za gradskog liječnika. Ta ga boli. Spljećani mu prigovaraju, e se ne slaže s dostojanstvom liječnika, da se bavi muzikom, koju je on strastveno ljubio. Već na Hvaru mu spočitavahu, da razumije samo cimbal. U Spljetu se morao zadovoljiti privatnom liječničkom praksom, a sporedno mjestom kapelnika i zborovode nadbiskupske crkve. U Spljetu bijaše još nesrećniji nego u Hvaru, jer je ovdje osjetio gorku onu istinu: nemo propheta in patria. U gradu od 6000 stanovnika, a među ovima najviše selaka, bješe malo inteligencije, koja ga je razumjela i dolično cijenila. „U očaju ću — piše Fortisu g. 1792. — pobjesniti i umrijeti, ne imajući ovdje životine svoje vrsti, da s nom općim.“ U ovako malenu ambijentu, gdje mnogo odlučuju malogradska zavist i zastarjeli nazori, ne mogaše Bajamonti provoditi veselih dana. On se doista neprekidno tuži prijateljima, kako mu je u Spljetu dosadan i neugodan život, te prijatelju Canalu piše g. 1799., da je sada liječnik i kapelnik, pa da uči i živi samotno. On šćaše da bude samo književnik, bibliotekar ili sveučilišni profesor, a bio bi primio i mjesto odgojitelja u kojem velikom kulturnom centru. Njegovi ugledni talijanski i dubrovački prijatelji doista nastoje, da ga dovedu u Italiju, napose da mu pribave stolicu u padovanskom sveučilištu. Katedru gramatike nije htio. Najvolio bi bio predavati o lijepoj književnosti, o moralnoj filozofiji ili o teoriji medicine. U Italiju ga je dugo mamio i Fortis. Ipak mu g. 1795. piše: „Hvali bogu, da ne moraš antišambrirati pred kakovim magarcem, da dobiješ katedru. U Mlecima je slobodno samo: cacare e pisciare.“ On morade eto umrijeti u Spljetu, gdje nije bio za života štovan, kako je zaslužio; no zato ga mnogo uvažavahu u Italiji i u Dubrovniku.

Umrije 12. decembra 1800., ostavivši za sobom jedinicu kćer Jelenu, udatu Cippico. Negov brat Jeronim imadaše sina dra. Antuna, liječnika, koji nije također mario za medicinu. Postavši ovaj načelnikom spljetskim (1860.), bavio se samo politikom i javnim poslovima. Sagradio je kazalište „Bajamonti“ i izradio nacрте za vodovod Solin—Spljet. Ustrojio je u Spljetu dioničko društvo za gradnju kuća, kojemu je pristupio biskup Strossmayer sa 30.000 for. Sagradila se jedna palača, a društvo je propalo. Tako je Jugoslav. akademija izgubila pomenutu glavniceu, koju joj je bio

poklonio nezini pokrovitelj. S ovim Bajamontom izumre u muškoj lozi kuća Bajamontâ.

Nakon smrti oplakaše našega Julija pored Talijana i Dubovčana također negovi Spljećani.

U ostavštini Julijevoj nalazi se poveći kodeks pod natpisom: „Libro della nobil signora Elena Bajamonti, ora Cippico, eccellentissima filosofessa Dalmatina, celebre diletante di Musica. Per l'infauſta morte del nobil Signor Dr. Giulio Bajamonti, Accademico ſpalatino, Zaratino e delle più illuſtri accademie dell' Italia, celebre maestro di capella nella chiesa Metrop. e Prim. di Spalato. Stanze del Nobil Signor Dr. Nicolò Ivelio, nelle quali parla ad una figlia“⁴.

Pored ô stanca Ivelijevih nahodimo u pomenutom rukopisu još tužaljki od kanonika A. Točića (Tochich), od kanonika F. Giannuzza, od dra. Benina, člana Arkadije u Rimu (pod imenom Crefito Sminteo) i od dvojice anonima. Sve sami soneti.

Još je posvetio pokojniku dva latinska epigrama Josip Pavišić: „emerito vati“, a Dubrovčanin Junije Resti epigram (Carmina, Patavii 1816.), slaveći ga kano liječnika, pjesnika i glazbenika.

Umni rãd Bajamontov je golem. On nam predstavlja veliku enciklopediju savremenog znaña. Ņegov duh je universalan. On crpe iz svih područja ljudskog znaña, a marljivost je njegova neizreciva. Nezanima ñega samo stroga znanost; on voli i lijepu kniževnost; ñeguje sa zanosom i muziku. Nañ je nalik u XIX. vijeku veliki Dalmatinac Nikola Tommaseo.

Bajamonti je pravi polihistor, kakova ne bješe u našem narodu u XVIII. vijeku.

Tommaseo reče o ñemu, da je u svoje doba pisao možda najljepše talijanski. Bajamonti doista piše lijepo, okretno i sa mnogo ukusa.

Šteta, da je ñegov kniževni rad rastresen većinom po talijanskim časopisima onoga vremena, nama nepristupnim.

⁴ Je li bila Julijeva kći Jelena, kako natpis kaže, „izvrſna filozofkinja“ i „glasovita diletantkinja u muzici“, ne možemo dokazati; no konstatujemo, što će se dale vidjeti, da joj je otac namijenio jednu srdačnu pjesmu, u kojoj joj daje ovaj nauk: „Ni bogatstvo ni plemstvo, ni moć ni ñepota ne vrijede bez znaña. Djevojku, u koje ima zuaña, hvale i u starosti, a uspomena ñezina ne gine ni iza smrti.“ Vjerujemo, da ju je lijepo odgojio, pa da je bila i vjeſta muzici. Ta imala je ućena ućiteľa!

Bajamonti piše djela i rasprave o medicini, o istoriji, arheologiji, o meteorologiji, o nautici, o kemiji; slaže književno-povjesne članke i kritike, raspravu o talijanskom jeziku i stilu, filozofske članke; sastavlja enciklopedički rječnik; kupi građu za bibliografiju i za biografije dalmatinskih i bosanskih književnika; pjeva talijanski, ponešto i latinski; sabira hrvatske narodne pjesme i prevodi ih na talijanski jezik. Bajamonti prepisuje štošta iz starije hrvatske književnosti, nastoji oko izdaća Hektorovićeve „Ribaña“ i Kavačičeva poema. Hoće da dopisuje hrvatski, pa pita Ferića za hrvatski listar, kojega još ne bješe u našoj književnosti. S Osmanbegom Filipovićem dopisuje hrvatski, i to t. z. bosanskom ćirilicom. Sastavlja si ćirilski bukvar, praveći bileške o hrvatskom književnom jeziku i o hrvatskom pravopisu. Započe ekscerpirati i Karamanovu rukopisnu gramatiku staroga crkvenog jezika; traži i etimologije hrvatskih riječi. Sabira pretplatnike hrvatskih knjiga, koje raspućava po Dalmaciji. Vrlo je važan njegov rad oko gospodarskog unapređenja Dalmacije. On je jedan od osnivača gospodarskog društva u Spljetu, za koje je napisao više rasprava o ekonomskim prilikama Dalmacije. Bajamonti je pred više nego sto godina savjetovao, da se radi hiperprodukcije ograniči produkcija vina, pa da se jedan dio vinograda iskrči i priredi za kulturu žitarica. Bio je on i antialkoholik. Većina njegovih književnih radova bavi se oko dalmatinskih stvari, pa zato nas on najviše i zanima.

No Bajamonti ljubi i glazbu. Sklada mise, rekvijeme, crkvene popijevke i oratorije. Jedna njegova misa pjeva se još i danas u spljetskoj katedrali kod svečanih zgoda. Dosta je istinit ovaj sud poznate njemačke spisateljice Ide Düringsfeld o dalmatinskim književnicima pa i o Juliju Bajamontu: „Dalmatinci, veoma originalni u životu, u literaturi oponašaju starinu. Gotovo svi pišu prema klasičnim propisima. Vrlo se rijetko usudi po koji pojedinac da bude samostalan. Među takim izuzecima sjajno se ističe Julije Bajamonti, koji bijaše liječnik, skladatelj, književnik, no najprije cinik. Rođen u Spljetu, bijaše pet godina liječnik u Hvaru bez bolesnika, jer na Hvaru ljudi nijesu bolesni. Možda se iz liječničke zlovođe radi ovoga prevelikoga zdravlja oborio na statut hvarski te ga je na nečuvan način komentirao. Nema danas francuskog feuilletoniste, koji bi bio onako srdačno zloban, kako bješe u prošlom vijeku Julije Bajamonti, „il medico di Lesina“ (Aus Dalmatien, Prag 1857., II. 281.).

Bajamonti bijaše doista čovjek nezadovoljan, pun ironije i sarkazma. Čitao je on mnogo Voltairea i Rousseaua; a za čudo, Voltairea mu je najprije pozajmljivao učeni hvarski biskup Stratiko. Bajamonti je živio u carstvu idejala, a milieu hvarski i spljetski nije bio zgodan za onako učena i napredna čovjeka. Njegova ga okolina ne razumije, jer je bio od nje napredniji za 100 godina.

Cenzura mletačka nije dala svoj „imprimatur“ svakom njegovom spisu, a često je križala ovo ili ono u njegovim rukopisima, spremljenim za štampu.

Ida Düringsfeld je boravila dugo na Hvaru, a Hvarani nijesu mogli oprostiti Bajamontu, što je o njima pisao nepovoljno. To je ona ondje čula, pa pod dojmom malogradske hvarske kritike reče, da je bio Bajamonti „u prvom redu cinik“. Taj je sud preoštari.

Među nižim svećenstvom ne bijaše Bajamonti osobito obľubľen, jer ga često šibaše, ističući njegove pogriješke, naročito njegovo veliko neznanje. Nije čudo, da ove ruke popovi i redovnici vraćahu Bajamontu šilo za ogñilo. Fratar Inocenc Čulić¹ reče o njemu, da

¹ U arhivu c. k. arheološkog muzeja (sectio IV.) u Spljetu pregledao sam g. 1909. sve spise, ne bih li našao kakove nove građe za istoriju hrvatske književnosti. Nijesam se prevario. Između ostalog mi dođe u ruke snopić važnih pisama poznatoga dubrovačkog bibliofila, fratra Inocenca Čulića, iz prve polovice XIX. vijeka. Ova su pisma za to znatna, jer se u njima govori ponajviše o prosvjetnim i književnim prilikama Dalmacije. Ima u njima govora o Kaznačiću, Jukiću, o „Zori“, Tommasenu, Ivanu Luki Volantiću, o „Osmanu“, Appendiniu, o novom pravopisu i t. d. Kako razabrah iz ovih pisama, Čulić bijaše bistra glava, no i neobično strastven čovjek. Njegova je kritika ľudi i stvari bezobzirna i često nepravedna.

U pismu od 23. rujna — čini se — 1842. godine izriče on ovaj sud o Juliju Bajamontu, o njegovoj obitelji i o njegovoj braći:

„Ora rispondo alla gentilissima vostra, e vi rendo molte grazie del favoritomi estratto della storia del celebre Bajamonti. Egli era dottissimo e venerato, per dir così in ogni ramo, perciò il vescovo Stratico lo amava e stimava in superlativo. Lo ho conosciuto assai bene: leggeva con passione le opere degl' increduli Francesi: era intimo amico dei miscredenti ab. Fortis, Michele Sörgo, Tomaso Bassegli-Gozze, dotti senatori di Ragusa, e di molti italiani dello stesso taglio. Nato col cuore coperto di pelli e corna, imbevuto delle massime e costumi de' mentovati, nemico di tutte le religioni, non è da stupire che fosse di lingua mordace, di penna velenosa, e nemico di tutti. A tempo mio era schivato da tutti, chi lo diceva incredulo, e ché ateista. Forse alcuni ecclesiastici, allora a Spalato, ve n' erano varj doti e pii, o avranno parlato male de' fatti suoi, o avranno . . . di convertirlo, e questo avrà agguzzato la sua lingua, e accresciuto la sua bile. Si diceva che

je bio ateista i neprijatelj svake vjere, a pero da mu bijaše otrovno. O njegovoj braći i o njegovoj kćeri izriče Čulić također sud, koji treba uzeti cum grano salis.

Bajamonti kano učenik francuske filozofije svoga vremena imadaše liberalne nazore o vjeri; tek ne možemo tvrditi, da je bio ateista poput Diderota i zadnjih enciklopedista.

Negov nazor o svijetu je moderan. Demokratski misli te je prijatelj potištenih i sirota. U néga je živo čovjekoljubno osjećanje. Prijatelj je svakoga napretka.

Strastven je obožavatelj učenih ljudi, piše Maffei u god. 1797. Iz toga uzroka traži on koneksija po svijetu. U Italiji je njegov najbolji prijatelj abbate Fortis, u Dubrovniku najodličnija vlastela, osobito Miho Sargo, pa onda učeni pop Ferić. Nego on traži veza i sa mogućnicima mletačkim i austrijskim, koje slavi u odama. Nije to radio iz sebičnih, materijalnih razloga. Samo dva puta nadoh da moli u visoke gospode neke posve neznatne osobne koristi.

Slaboća je njegova karaktera bila, da se klanjao uglednoj, svjetovnoj i duhovnoj gospodi, samo da se uzmogne ponositi, da uživa njihovo prijateljstvo; no za svoje laskanje nije dobivao sjajnih apanaža, kao n. p. Voltaire. Ni za svoje književne radnje, stampane u Italiji, većinom u stručnim časopisima, nije primao nikakova honorara; što više, o svome trošku naručivaše posebne otiske, da ih besplatno dijeli među prijatelje.

Iz demokratskih se francuskih ideja, kako je poznato, razvila ideja narodnosti. U néga je taj pojam prilično nejasan. Kulturom svojom je potpun Talijan, ali narodnim osjećanjem Ilir, Slaven, dok bijahu mnogi njegovi dalmatinski savremenici čisti Talijani.

il canonico Didos l'abbia in fine convertito e confessato. Il Bajamonti in discorso aveva tre altri fratelli, Girolamo, Presidente della corte d'appello a Ragusa e cavaliere della legion d'onore, era erudito, superbo, venale, prostituito, ladro e frusta(?); D. Carlo, Canonico di Nona era ignorante, pubblico e scandaloso puttaniere, perciò sempre sospeso e mostrato a dito. Nicolò buon cristiano, affettato, però — la figlia di Giulio puttana.

Ne štedi Čulić ni Fortisa. U pismu od 22. septembra 1837. kaže o njemu sa mnogo zlobe: „Egli scrisse molto sulla Dalmazia, di cui non ha veduto ventesima parte (!). Egli scriveva quello gli dicevano i dotti Dalmatini, e tanti altri, che lo facevano mangiar bene e pagavano per essere da lui adulati e lodati. Costui era un arcibirbante, ma gli errori non sono in sostanza suoi che per averli a buona fede adottati.“

uglađenim društvom, kakova nije nalazio ni u Italiji, te je živo želio, da u Dubrovniku ostavi svoje kosti.

Baš je dirljiv sonet Bajamontov: „Essendo infermo con gravissimo pericolo di vita“ (Poesie 84^a), gdje elegičnim tonom, oponašajući stare uzore, kaže o sebi: Već su me u mladosti uvažavali. Ne umoriše me mili nauci ni običajna poduzeća; ali eto napokon propadam od bolesti, čemu se jedni vesele, a drugi me žale. Ovdje će moja, ne baš obična povijest, ostati nepoznata, a djela moga pera će se zaboraviti. Među mudrijim i plemenitijim ljudima sjetit će se tkogod mene te mu ne će biti možda ni teško ni sramotno, da k svojoj slavi pridruži moju.

Žeļa mu se eto ispunila nakon sto i devet godina.

I ako ne ćemo stedi slave ovom studijom o Juliju Bajamontu, opet nas veseli, što smo iskopali iz groba zaborava znamenita čovjeka, kojega javno djelovanje lijepo osvjetljuje kulturne prilike u Dalmaciji u drugoj polovici XVIII. vijeka.

II. Pjesništvo.

a) Drama.

1. *Il Maestro di Musica*. Interlocutori: Maestro di musica, Arlecchino, Corallina (4 i 1¹/₂ lista). Rukopis. Na kraju: „fine della prima parte“; rukopis je dakle krn. Arlecchino govori u mletačkom dijalektu. On ima dragu Corallinu, koja je željna serenade, pa, namjerivši se slučajno na učitelja glazbe, nagovori ga, da joj priredi serenadu. Ona zavoli sada učitelja glazbe, koji joj obećaje svoju ljubav, ako se okani arlekina. Ona mu zadaje riječ vjernosti. Arlekin ne sluša serenade — jer mu pjesme ne mogu napuniti želuca . . . Ostatak fali.

Ovo je lakrdija, o kojoj ne možemo izreći suda, jer nije sačuvana cijela. S poezijom ima svakako malo posla. Može biti radnja Bajamontova.

2. *Il saggio Amico*. U Spljetu se valda prikazivala ova komedija, ali je bila, čini se, nepovoljno ocijeñena. Autor ñezin bio je, sva je prilika, sâm Bajamonti, jer se on u osobitom sonetu (1771.) obara na svoje neprijazne kritike:

Ma del volgo indiscreto, ignaro, indegno,
 O non s' oda la voce, o s' abbia a vile;
 Sol può de' saggi al tribunal gentile
 Il „Saggio Amico“ aver giudizio degno.

n. p. I. L. Garašin, koji slavi talijanski jezik i rimske uspomene, naš narod prezire, a za Dalmaciju kaže da ju je već priroda vezala s Italijom. Bajamonti je pravi preteča Tommaseov. Obojica ističu talijanstvo nekako plaho, kao nešto, što nije čisto njihovo. Bajamontovo političko uvjerenje bijaše nestalno kano list na vjetru. Tako je u svih starih Dalmatinaca. Ta Dalmacija je vidjela (cijela ili djelomice) od VII. vijeka ovamo vrlo mnogo gospodara: Hrvate, Bizantince, Srbe, Ugre, Bošnjake, Mlečane, Turke, Austrijance i Francuze. Kako da se ovdje razvije u takim prilikama jako državno-političko čuvstvo? Bajamonti slavi iznajprije Mlečane.

God. 1797. dokazuje na temelju hrvatsko-ugarskog državnog prava, da Dalmacija pripada caru Frañu II., pa veliča i osvojiteља Dalmacije, generala Rukavinu. Kada su u Beču ustali protiv sjedišća Dalmacije s Hrvatskom, odnosno s ugarskom krunom, Bajamontova se muza okreće k austrijskom centralističkom suncu, pa slavi ministra Thugutu i namjesnika grofa Thurna. Elastična politička svijest, kakovu stvoriše stoljeća tuđega gospodstva.

Bajamonti je znao hrvatski, talijanski, latinski, francuski, nemački, po nešto i engleski. Nemački počeo učiti god. 1798. nakon austrijske okupacije. S grofom Thurnom se je naime došulao u Dalmaciju nemački jezik¹, koji je bio tada u toj hrvatskoj zemlji posvega nepoznat.

Na početku austrijske zapreme Bajamonti se ne mogaše snaći. Ostade bez starih veza u Italiji; no, do mala se sprijateljio, kako vidimo, i s novim državnim sistemom. Godine 1798. pita Fortisa: „Jesi li zadovoljan, što si htio biti slobodan kao zrak? Ja živim kano mizantrop. Stari mi znanci nestaju: što ću raditi, dok budem inter vivos?“ Gubitak starih poznanstva nadomjestiše mu neke nove veze, kojih se nije naužio, jer je preminuo treće godine iza austrijske okupacije.

Neobično je zanimljiv Bajamontov odnošaj prema Dubrovčanima, koje on držaše za prve meštre hrvatskoga jezika. Bio je više puta u Dubrovniku. Ovdje bijaše on ukras dubrovačkih salona. Dubrovčani su ga primali sa raširenim rukama, moleći ga, da im šale predavanja o domaćim predmetima za njihove akademije. Bajamonti je bio kao stvoren za ovakovo fino društvo, kojega nije bilo u njegovu Spljetu. Nije čudo, da je i Fortis čeznuo za dubrovačkim

¹ Među spisima Bajamontovim nalaze se dva nemačka poštarska recepisa, izdana u Zadru 2. svibnja 1799. (k. k. Ober Post Amt) i 10. svibnja 1800. (k. k. Post-Verwaltung).

Samo Bonlin, Sagredi, Barbari i Comari, koji su mudro upravljali našom sudbinom, mogu prosuditi:

Se lode o vitupero a noi s' aspetta.

3. *Proseguimento della Storia di San Doimo*, in cui si descrive la translazione del suo corpo, ultimamente solennizzata nella città di Spalato. In Venezia 1770. U IV°. Strana 56.

Prvi dio ovoga djela (s. 1.—32.) sadržava priču o S. Dujmu i o prijenosu njegova tijela, proslavljenu nedavno u Spljetu. Bajamonti posvećuje ovo svoje djelo gradu Spljetu, kojega prednosti ističe svak, koji ga pozna, a ne samo učeni spljetski kancelar Antonio Proculiano u govoru, štampanu u Mlecima god. 1567. u Dinka Farria.

Tko je bio, i što je bio S. Dujam, sve je to ispričano u povijesti s. Dujma (Storia di S. Doimo), koja bi štampana u Mlecima pred tri godine. Pisao je o tomu i učeni Farlati. Bajamonti će ovdje opisati samo svečanost o prijenosu ostanaka sv. Dujma i sanduk (arca) novi, podignut u spljetskoj metropolitanskoj crkvi. Kostu svečeve je prepoznao nadbiskup Kadčić. Svečanost trajala nekoliko dana (1770.), a nazočno bijaše šest biskupa pored spljetskog nadbiskupa. Opis svečanosti je jasan i živ.

Zanimljivo je, da Bajamonti razlikuje talijansku i narodnu vojsku, hrvatski i latinski kler. Spominje i hrvatsku povijest na trgu sv. Dujma. Obredi crkveni obavljani su dakle u oba jezika.

U gradskom kazalištu prirediše jedne večeri „neka gospoda spljetska“ dramatsku predstavu; druge večeri: „pjevanu dramatsku kompoziciju ili oratorij“ na čast svetoga Dujma, a zanatlije pastirski ples, prozvan „la cerchiata“ (kolo!). Još je „družina gospode spljetske“ iznijela na pozornicu jednu tragediju u istom kazalištu. Bili su to diletanti spljetski — jamačno talijanski. Izvodili su zanatlije i morešku: „ples ili bojnu igru“. Neka gospoda zadarska prikazaše napokon jednu tragediju. Kako se eto vidi, slavitelji sv. Dujma ne ograničise se samo na crkvene svečanosti.

Iza Bajamontova „Proseguimento di S. Doimo“ slijedi od str. 32.—58.: *La Traslazione di San Doimo. Componimento Drammatico per Musica, cantato in Spalato nel corrente anno 1770.*

To je bez sumnje onaj oratorij, što se pjevao u kazalištu spljetskom. Bajamonti nam ne kazuje ni čiji je tekst ni čija je muzika. Nema sumnje, da je njegovo i jedno i drugo. Šteta, da se nije sačuvao glazbeni materijal. Pjesnik izlaže sâm ovako sadržaj svoga libretta: Prošlo je oko deset godina, otkako Solinani, pobjegavši iz svoga razorenog grada, potražiše prema savjetu svoga vođe Severa zaklonište u Dioklecijanovoj palači; ne tada uze Ivan Ravenski, prvi nadbiskup novoga grada, da s njima pregovara, kako bi se prenijeli ostanci s. Dujma. Na poslijetku im pođe za rukom naći lijes svečev, pa sve ono, što se sada desilo za nekoliko sati od pronalaska do prijenosa, jest predmet ovoga dramatskog djelca. Knez „Lobello“ je jedan od petero braće, koju imenuje Porfirogenit prigodom provale Hrvata u Dalmaciju. Ovdje se međutim uzimlje, da je Lobel nazočan kod pomenutoga prijenosa!

Bajamonti je bio eto prvi, koji je onu dražesnu priču o hrvatskoj braći djelomice pjesnički obradio, pa zato nas neobično zanima, kako je on prikazao Lobela.

Lica ove glazbene drame ili oratorija (u 2 čina), kako je pjesnik sâm krsti, jesu: Ivan Ravenski, prvi nadbiskup spljetski; Lobel, knez hrvatski; Sever, solinski građanin, zbor i zbor djece.

Tekst bjelodano svjedoči, da je Bajamonti izvrsno poznao savremene glazbene drame i da je bio vještak u muzici. Stihovi su mu glatki i raznoliki, prilagođeni situacijama drame. Lobel se javlja u početku I. čina. Kada nađoše lijes svečev, opaziše nadbiskup Ivan i Sever čudna stranca. Sever se boji, e će to biti znak nove zasjede neprijatelja slavenskih (degli Slavi nemici). Pozvaše stranca k sebi.

Tko si, odakle dolaziš i zašto? upita ga Sever.

Lobel odgovara, da kani dugo ovdje ostati kao njihov prijatelj. On je „Slavo“.

Sever ga tjera odavle; ne vjeruje mu.

„Došao sam, odvraća Lobel, s pouzdanjem. Sâm dođoh, bez četa. Ime mi je Lobel. Knez sam hrvatski. Kada nam je stari Eraklije dopustio, da osvojimo Dalmaciju, bijah još nejak. Među nama se pričalo o barbarskim običajima Huna i o valjanosti Dalmatinaca. Tada se javi u meni osjećanje, prijateljsko prema vama. Moj mi je čuvao mnogo kazivao o vašoj slavi i o vašim zgodama, pa i o vašem šтовању jednog boga, koji postade čovjek. Ovo me pričađe potaknu u djetinjstvu, da pohitim k vama, utekavši svojima. Sree

mi kaže, da ću biti u vašem kolu sretan“. Hoće da se krsti, žaleći, da nijesu nazočna i njegova braća.

I Lobel hoće da prati ostanke solinskog mučenika. On postaje zanosan kršćanin. I on hoće da ljubi škriču mramornu, u kojoj su svečevi ostanci; tek se boji, da će počiniti idolopoklonstvo, pošubivši lijes. On naime prezire bezbožni obred: „jer se u nas štuje pañ i kamen“. On se predaje Ivanu i ljubi lijes.

Ivan uzimlje preobraćenje hrvatskog kneza kao neko čudo, pa slavi Boga i mučenika Dujma, kojega još moli Sever, neka bi ih branio od barbaraskog bijesa. Ivan dodaje: „Budi na pomoći gradu Spljetu“, a Sever: „Razbij njegove neprijatelje, otkako se rađa novi grad“. Lobel: „Srećan je narod, komu se daruje ovaki zalog; pa, ako nad him bdi sveti junak, može mirno živjeti“.

Puk se miče s ostancima. Sever poziva i kneza Lobela, neka se pridruži, na što će on: „Sreća me zapala, da među vama stupim u nov život, pa neka me od vas rastavi samo smrt“.

Tekst se završuje dugim slavospjevima zbora odraslih i zbora djece Bogu na nebesima. Dramatska radnja nije osobito obrazložena. Anahronizmi nijesu smetali Bajamonta. Pojava hrvatskoga kneza Lobela dolazi kano kakí deus et machina. Kao da je bačen s neba među Solinane. Tko zna, kakova bješe glazba!

Nije za nas bez interesa, da pjesnik simpatično govori o Hrvatima, i da za Slavene upotrebljava izraz Slavo, a ne Schiavo.

b) „Poesie“: Pjesnička smjesa

(izvorne pjesme, parafraze, prijevodi).

1. U knjižnici Jugoslavenske akademije nahodi se uvezana rukopisna knjiga u VIII°, a ima na broj 141 nepaginiran list; 12 je listova čistih, a 6 listova služi za naslove pojedinih odjeljaka. Pismo je Bajamontovo. Na trećem listu stoji natpis: Poesie di Giulio Bajamonti. Nasljednici Bajamontovi, kako kazuje bilješka na istom listu, pokloniše ovaj rukopis Antunu Kaznačiću, a kapetan Kaznačić ustupio ga je nedavno Jugoslavenskoj akademiji.

Pjesnik je razdijelio svoje pjesme ovako: 1. Amoroze e di galanteria (list 1.—31.), 2. Nuziali (l. 32.—41.), 3. Lode di varj personaggi (l. 43.—65.), Funebri (l. 67.—76.), 5. Morali (l. 78.—93.), 6. Sacre (l. 95.—103.), 7. Burlesche (l. 115.—134.).

Ispravaka se nahodi malo; neke su pjesme preertane. Iza prve pjesme „*Pestilenza*“ ima bileška: „L' altro canto manca“.

Poezija Bajamontova je eto većinom prigodna, odnoseći se ponajviše na prigode pjesnikova života i na lude, s kojima je stojao u kakovu takovu savezu.

Bajamonti gradaše uopće glatke stihove i kitice vrlo različitog oblika. Nedostajanje većega poleta nadoknađuje unošenje stare mitologije i lijep jezik. U čisto prigodnim pjesmama pjesnik se obilno služi hiperbolom, te one izlaze često prilično dosadne.

Negova nas poezija zanima najviše sa gledišta: kako ona shvaća savremene događaje i naš narod. Kao talijanska poezija nema za nas i onako osobite važnosti.

U sonetu: „*Nozze di nobili veneti in Dalmazia*“ radosno kliče:

Qual fausto di per la Dalmazia è questo!

Vjenčanju Rafaela Gozze, Dubrovčanina, sa Marinom Sorgo, posvećuje tri soneta i poveću pjesmu¹, a nezinu bratu jedan sonet (l. 37.—41.). Ovdje nahodimo toplo i iskreno osjećanje, koje je izazvalo prijateljstvo i zanos za krasotama dubrovačkog kraja i dubrovačke slobode. Evo nekoliko kitica iz pomenute pjesme (39^b, 40^a), koju namjenjuje Dubrovniku:

Me là del mare illirico
Accolgano le rive,
Ove del suol dalmatico
Chiara la fama vive . . .
Me d' Epidauro accolgano
E di Salona i figli,
Ch' ivi di genti barbare
Sfuggiro a' ferì artigli.
Di ben retta colonia
Un popolo felice
Me del boscoso Sergio
Accolga alla pendice.
Dalla città che domina
Quel libero terreno
Io me n' andrò sollecito
A' bei campi di Breno.

Io d' Ombla al fonte placido
Andrommi, e alle sue sponde,
E al lido ove si mescono
Le sue colle salse onde.
E di Cannosa ascendere
Agli alti lidi e lieti
Io voglio, e l' ombre amabili
Goder de' suoi laureti;
E là presso a' suoi platani
Aver dolce soggiorno,
Dove soave mormora
L' acqua scorrendo intorno.
Ivi l' estro in me suscita
Drappel di dotti amici;
Me di quel clima ispirino
Le dive abitatrici.

Za vjereničina brata, koji je također pjevao u slavu vjenčanja svoje sestre, kaže pjesnik, da je natkrilio svakoga drugog pjesnika, pa, kada ponaraste taj mladić, postaće dika svoje domovine . . .

¹ Ove pjesme spominje Bajamonti u pismu od g. 1790. Mihu Sorgu.

U III. odjeljku slavi Bajamonti pored Dubrovčana Mlečane i Austrijance. Sličnu pojavu nalazimo i u Dubrovčana: i oni pod kraj XVIII. i na početku XIX. vijeka pjevaju konvencionalne ode bez poleta Napoleonu i caru Frañu.

Kada slavi Bajamonti Dubrovnik, onda se u ñega javlja i po gdjekoja iskra pjesnička. Više je puta boravio u Dubrovniku, upoznao se s odličnijim članovima dubrovačkoga društva, divio se dubrovačkoj okolici, pa tako je nikla ova dosta dobra oda (47^b. 48^a, 48^b), u kojoj uznosi lijepe dubrovačke običaje, ñegovanje narodnoga jezika i znanosti:

Lode di Ragusa.

Alma città, ti lascio,
Men vo dalle tue rive,
Lascio il ben retto popolo,
I cittadin, le dive.

Quanti oggetti mirabili
Fra voi m'anno colpito!
Io ben v'ammiro e venero,
Io son di voi rapito.

Ballo è 'l costume e l'ordine
Che voi serbate in seno,
Vostre genti son docili
Di chi le regge al freno.

Fra voi le donne osservano
Casto e gentil contegno,
E i vostri figli brillano
Di cortesia, d'ingegno.

Della favella illirica
Voi custodite il seme
Che del mondo propagasi
Fino alle parti estreme.

Deh perchè 'l vicin Dalmata
A voi non è simile,
Che della lingua patria
Il suon reputa vile?

Perchè le Muse illiriche
Attento non coltiva?
Perchè degli eroi Dalmati
Le glorie non ravviva?

Ne son del prisco Lazio
Le Muse a voi men note;
Voi Neutono e Cartesio
Cantaste in Lazie note.

Per voi la Musa America
Divien più che mai bella,
Or che di Roma appropriasi
L'antica aurea favella.

Ne i carmi sol vi tengono
Di Pindo in sulle cime;
Colà vi guida un genio
Più sacro e più sublime.

Da voi conosce l'algebra
I primi suoi progressi;
D'un vostro figlio or debbono
Vantarsi i cieli stessi.

Mille altri pregi onorano
Il vostro suol felice,
Che tutti qui comprendere
In breve suon non lice.

Ma intanto, oimè, vi lascio,
Care adorate rive,
Lascio il ben retto popolo,
I cittadin, le dive.

Di lorgrata memoria
Io serberò lontano;
E forse . . . ah gli facciano
Ch'io non lo spero in vano

(l. 47.—48.).

Ova pjesma Bajamontova jeka je dubrovačkog slovinstva. Jezik slovinski širi se do krajnje međe svijeta, ali Dubrovčani ne zapuštaju ni jezika staroga Lacija. Značajno je, što Bajamonti oštro kori Dalmatince, koji zanemaruju svoj narodni jezik.

Bajamonti ne zaboravlja ni jednoga generalnoga proveditura Dalmacije. Za Dieda kaže, da je bio Dalmatincima u vrijeme kuge i otac i majka, a kada ga je mletački senat poslao za gubernatora, usreo je Dalmaciju.

Andriju Queriniu posvetio je dvije pjesme. Pod nim je Dalmacija srećna. Vječnu slavu steći će svaki pjesnik, koji bude opjevao ovako velika čovjeka.

S dolaskom Austrijanaca okreće se muza pjesnikova k novom gospodararu, caru Frañu i njegovim namjesnicima. Sreća je Dalmacije, što sada opet dolazi pod starinski, slatki jaram. Caru Frañu (o njegovu imendanu) posvećuje jedan sonet na talijanskom i latinskom jeziku, njegovoj posadi u Spljetu jedan, a grofu Thurnu čitavih sedam (jedan u ime spljetskih Židova).

Rajmundo (grof Thurn) je velik, mudar i carev pravi andeo. „Gdjegod se pomoli tvoje lice, prolaze dani ugodniji i veseliji, a sunce izlazi veličanstvenije . . . O srećni Dalmatinče!“

Dalmatinac se preporada. Iliri se kite novom slavom. Još slavi Bajamonti rat od god. 1799., od kojega ne bješe nikada svetijeg i pravednijeg, veliča zauzeće Mantove i druge pobjede carske vojske, veseleći se prevladi Austrije i porazu Francuza; hvali velikoga Karla i sve borce protiv neprijatelja, štono se borahu za lažnu slobodu. Ovako će se proslaviti i ilirska obala.

O tužaljki (funebri) za milim pokojnicima zanima nas prvi sonet, iz kojega doznajemo, da je bio naš Julije daleko od kuće, kada mu je umr'o otac, i drugi sonet, posvećen slavnom dubrovačkom učenjaku Ruđeru Boškoviću, za kojega veli:

E di Ruggier la vita
E del secol la gloria a un colpo è spenta (68^b).

U jednom sonetu (71^b.) slavi „veoma plodnu ženu“, koja ne će umrijeti, jer je za života gledala unučad, koja su napunila zemlju ilirsku i talijansku.

Lijepa je elegija o smrti „mudra prijatelja (75^a. i 75^b.) u terci-nama. Zvao se Antun. Inače i među pjesmama ovoga odjeljka nahodimo dosta proze u stihovima.

„*Moralne*“ pjesme većinom su elegično-refleksivne, pa im i ne pripada ovaj naslov.

U sonatu: „*Luogo dov' era Salona*“ žali za razvalenom Salonom, koju sudbina preda u ruke barbarima. Ona je izginula, no o rimskoj moći priča svaka povijest.

U sonetu: „*Essendo io infermo con gravissimo pericolo di vita*“ (84^a.) veli, da je bio cijeđen već u mladosti, a sada eto gine; ali se nada, da će se tkgod ipak sjetiti negova imena:

Talun fra gente più saggia e gentile
Ne farrà rimembranza, e alla sua gloria
D' unir la mia, non gli fia grave o vile.

Najveća pjesma ovoga odjelka nosi naslov: „*Stato di natura e governo civile*“ (88^b.—93^a.). Bajamonti hvali prema davnim uzorima prirodni život, pa onda prelazi na prosvijetljeno doba, koje je dalo smrtnicima zakone, nagrade i kazni. No pored sve uludbe javlja se zlo. Ostavila nas je priroda; čovjek ne živi više tako kao nekada. Pa ipak — nastavlja bombastično o nekom upravitelju — Dalmacija je srećna. Nezina upravitelja pozna dobri Morlak, umilati Knin, čvrsta pećina, gdje je jednoć pobijedio Tračanina mletački lav. Blažen narod, kojim vlada tako pravedna i mudra glava! Dobro ga pozna i Sin i Imoski. Pa još ima i lijepu i pametnu ženu. Pjesnik napokon moli nebo, e bi mu podijelilo milost, da još jednom vidi taj srećni par... Imena mu pjesnik ne spominje. Biće to valda siński proveditur Pavao Emil Canal, ili izvanredni proveditur u vrijeme kuge Andeo Diedo.

Vjersko uvjerenje nije u našega pjesnika sa teološkog stanovišta nad svaku sumnju uzvišeno; opet su neke njegove pobožne pjesme dosta srdačne, a osjećanje krćansko iskreno, na pr. u prvom sonetu o vjeri i u drugom o mesiji. Kako je on rado čitao hrvatske pjesnike, svjedoči i negova pjesma: „*Maddalena a' piedi del redentore*“ (98^b.—100^a.), za koju kaže: „la narrativa è presa da un poema illirico dell' ab. Giorgi, monaco raguseo“. Ispoređivanjem konstatiramo, da je Bajamonti uzeo iz „Mandalene Pokornice“ dosta malo. Đorđićeve riječi iz pjevaća II.:

Čujte! Izgubih mlado u doba
Od proljetja djevičkoga
Roditelja jednom oba:
Majku i ćaćka ljubjenoga¹ (s. 18)

parafrazira Bajamonti ovako:

Ahi ch' io dell' età mia sul più bel fiore
Perdei la madre insieme e 'l genitore! (99^a.).

¹ Citiram mletačko izdanje Đorđićeve „Mandalene“ od god. 1728.

Đorđić opširno priča, kako puk, saznavši za Mandaženine grijeh, iz zlobe ih povećava:

Tako glase me prikore	Svak raspreda, svak prilaga:
Mlade i mladi svi jednaga:	Dokle, vajmeh, kratko u vrime
Svak zlo veli, misli gore,	Od grešnice stekoh ime!

To je izrazio Bajamonti ovako:

Sciagurata, che feci! Io risvegliai
 Del volgo la maledica censura;
 Ognuno di me parla male assai,
 E peggio ancora ognuno si figura;
 E quanto io fo del giorno a' chiari rai,
 E quanto io fo tra le private mura
 Giudican tutti, e in breve tempo, oh dio,
 Si ricopre d' infamia il nome mio (99^b, 100^a).

Đorđićeva se Mandažena sastoji od 8 pjevaña, a Bajamontova pjesma od 72 stiha.

Dubrovčane je teško prevoditi. To bjelodano dokazaše prevodioci Gundulićeva „Osmana“. A glavni je razlog grdna pogriješka dubrovačkih pjesnika, te upotrebljavahu i u epici osmerce u kiticama od četiri stiha, pa tako razvlače pripovijedañe. Tih se je kitica plašio Bajamonti, pa nije doslovno preveo ništa. Štogod je parafrazirao, a inače je uzimao iz originala samo misli nekih mjesta, koja mu se sviđahu. Bajamonti traži skladne misli, a ne prevodi kićenih fraza.

I duhovne pjesme Bajamontove većim su dijelom prigodne. One se tiču živih ljudi, ali pjesnik samo izuzetno spominje njihova imena.

Pjesma: „*I dolori di Maria*“ sadržava jezgru nekoga Stratikova duhovnoga govora (192^b.—106^b).

Nekoliko pjesama posvećuje kaluđericama, poteklim iz odličnih, a poznatih mu kuća, od kojih jednu nećakinju Miha Sorga, što doznajemo iz pisma Bajamontova Mihui Sorgu (1789.).

U tercinama (110. i 111^b.): „*Per monaca, a un vescovo poeta*“ (Stratico?) slavi Bajamonti plemenitu djevojku, koja postaje koludricom; nahodimo i ove značajne stihove:

Di grand' avi ti volgi alla nipote,
 Gentile pianta del più bel terreno
 Fra quanti il mare illirico pereunte (110^b).

Šalivih (burlesche) pjesama ima u ovoj zbirci jedanaest: 5 u tercinama, 3 u stancama, 1 u kvartinama i 2 soneta. Svaka od ovih pjesama baš i nije šaliva; neke nijesu bez pikanterija. Kugom se bavi u dvije pjesme (116^a.—118^a.), ali za drugu kaže: „l'altro canto manca“. U jednoj pjesmi daje savjete svojoj sestri Ivani, koja se udala u vrijeme spljetske kuge, kako će se vladati prema svome mužu; u trećoj spominje, kako je njegova kuća stradala od ognja i od kuge. U petoj pjesmi ovako poučava svoju kćerku: Ni bogatstvo ni plemstvo, ni sila ni lepota ništa ne vrijede, ako nema u glavi — dajbudi nešto soli. Ponosi li se djevojka jedino svojom lepotom, uživa slavu kratko vrijeme, jer do mala postane surova starica; nego, ako ima u ne znaña, hvale je i u starosti, a uspomena joj dugo živi i iza smrti.

U dva soneta (*Visite importune a' poveri infermi*) žigoše zao običaj te ljudi pohađaju bolesnike, želje mira, pa mimogred spominje spljetsko gospodarsko društvo i osnivañe čitaonice u Spljetu:

E pur voi fate versi e li stampate!
 E un' accademia agraria quì risiede,
 Con cui molto alla patria util recate!
 E che avremo un casino anche si crede,
 Che farà molt' onore alla cittate,
 E dove tutte avran le virtù sede!
 Ma per quanto si vede
 Noi siam barbari ancora, e lo saremo
 Finchè gl' infermi visitar vorremo.

Iz posljednje pjesme ove zbirke razbiramo, da je Bajamonti mnogo cijenio svoje pjesme. Bratučeda ga potakla, da na novo zapjeva. Davno je onijemjela njegova vila. Nije ni probitačno pjevati, kada hoće da budu pjesnici kojekaki luđaci i neznalice. Rdavi su im stihovi, ne znaju gramatike, vladaju slabo prozom, a zloupotrebljavaju sveti pjesnički jezik. Ne valaju im ni srokovi; nedostaje im pjesničkoga poleta. Da je tako, krive su žene, dopuštajući, da ih i najluđi slave. One jednako vole i budalasta i učena čovjeka. Tek ovako ne misli — njegova ljubazna bratučeda...

2. Među spisima Bajamontovim nahodi se još velik broj kojekakih pjesama na jeziku talijanskom, latinskom, francuskom i hrvatskom; pjesama izvornih i prevedenih, štampanih i (većinom) neštampanih. U ovom stihotvornom labirintu teško se je orijentirati, jer se često ne može odrediti, ni čija je pjesma, ni da li je original ili prijevod. Bajamonti je naime prepisao dosta i tuđih pjesama.

Pjesme su, i pisane i štampane na većim ili manjim komadima ili ostrišcima papira. Bajamontu pripadaju:

— Sonet u slavu ulaza generalnoga proveditura Ant. Reniera u Zadar (1765.), gdje dolaze i ova dva stiha:

Oggi ch' Antonio in man si reca il freno
Di queste dell' Illirio alme contrade.

„Ottave“ u slavu generalnoga proveditura Andrije Querinia¹, koga diže do zvijezda, što je doprinio mnogo ličnih žrtava prigodom kuge. Evo nekoliko zanimljivih stihova:

Ecco che ad onta dell' aspra ed atroce
Stagione, egli sen va per monti e rupi:
Al nuovo suon di sua signoril voce
Fremon di sacro orror gli alti dirupi:
Turchi e Morlacchi si fanno la croce
Per maraviglia, e ammirano anche i lupi;
E dice ognuno: questo è un generale
Boga mi a Marco Kraglievich uguale.

— Tri soneta u slavu generalnoga proveditura Anđela Dieda prigodom njegova ulaza u Spljet;

— sonet u slavu Caldana, koji je napisao raspravu o anatomiji oka;

— *dopo la Commedia del „Saggio amico“*;

— sonet (1768.) prigodom odlaska Ivana Badoera, proveditura Omiškoga;

— *Ad Antonium Orium, Spalatensi Regimine faciliſter functum, et Venetiis discendentem*. Bajamonti ne veliča ovdje samo Orija, već i o njegovu sinčiću kaže: *Disceditque tuus puerculus, qui — Res mira! et sapiens et integellus — Vere flosculus est puerculorum!*;

— dva soneta u slavu „velikoga Alviža“ (Moceniga?), spasitelja Dalmacije. Ova dva soneta u istinu su lijepa i zanimljiva. Dok Bajamonti redovno samo laska, ovdje i kritizira mletačku gospodu. Dalmacija je bijedna; deru je oni, koji u njoj stanuju, da se sami obogate: tako ih razdire glad za zlatom. Dalmacija postaje sjena. Ipak dolazi u Dalmaciju junak, veliki Alviž, koji se smilovao na Dalmaciju te će sebe žrtvovati za nju: vodi ga pravda i vjera!

¹ God. 1794. tuži se Fortisu, da ga Spljećani i Zadrani ismjejuju radi ovih stanca.

Bajamontova muza nije eto štedjela tamjana, kada ju je zanjela slava mletačkih ekscelencija!

Sačuvalo se i mnogo Bajamontovih pjesničkih prijevoda, a prevodio je najviše latinske i grčke klasike: Propercija (15 elegija), Biona (2 idile), Teokrita (19 idila sa prijevoda latinskoga od Kunića i Zamañe), Tibula (10 elegija), Catula (Dialogo Nuziale), Claudijana (Canzonetta Epitalamica), Vergila; epigrame iz grčke antologije sa latinskog Kunićevog prijevoda (mletačko izdanje od god. 1784.), Homera (1. pjevanje Ilijade), Ovidija (1 elegiju i 2 knižice „Ars amandi“). Uz neke prijevode dodavao je Bajamonti i svoje kritične bilješke. Bajamonti kušao je prevoditi i talijanske pjesme na latinski.

Okolo ovih prijevoda ne možemo se zadržavati, jer hrvatska književnost nema s nama nikakova posla. Primjećujemo ipak, da je Bajamonti prevodio lijepo i većinom — što mnogo važi — vjerno, čega ne nalazimo u njegovih talijanskih savremenika. Bajamonti je prevodio štošta i sa francuskoga jezika (Fontenelle, Voltaire, Racine).

Ne možemo premućati Bajamontov prijevod jedne Boškovićeve duhovne pjesme.

God. 1781. vraća Mihiu Sorgu pjesme, što ih ispjevaše o majci božjoj Ruđeru Bošković i njegova sestra Anica. Boškovićeva pjesma nosi natpis: „*Virgo sine labe concepta*. Carmen“.

U Bajamontovoj književnoj ostavštini nadosmo broširani rukopis od 13 listova u VIII°, koji sadržava latinski original, talijanski i hrvatski prijevod pomenute pjesme. Pismo je Bajamontovo. U drugom rukopisnom sveščiću (5 listova ispisanih i 3 lista prazna) nahodimo samo talijanski prijevod. Pismo ovoga rukopisa je žensko — jamačno Aničino. Talijanski prijevodi se međutim ne slažu. Bajamontov prijevod je bolji; on je imao pred sobom Aničin prijevod, pa ga je usavršio. To je za pravo novi prijevod.

Čiji je hrvatski prijevod? Možda Anice Bošković, ali se sačuvao samo u Bajamontovu prijepisu.

Boškovićeve pjesme ne spominju ni Kukuljević ni Ljubić.

God. 1790. posla Miho Sorgo Bajamontu „Razgovor Pastirski“, o kome se govori više puta u njihovoj prepisci. Bajamonti ga je naime molio za prijepis.

Budući da je Boškovićkin „Razgovor pastirski“ štampan god. 1758. u Mlecima, biće „Razgovor pastirski“, o kome govori Bajamonti, djelo Ivana Bunića ili Ignjata Đorđića. Radnja je to, kaže

Bajamonti, velika čovjeka, kome nije ništa teško. U istom pismu (1794.) govori Bajamonti i o prijevodu „Razgovora pastirskoga“, koji vraća Sorgu. Čiji je to prijevod? Boškovićkin?

U gomili Bajamontovih stihova našosmo na jednom papiriću i jednu srdačnu elegiju latinsku s talijanskim prijevodom. Pismo je Bajamontovo. Ispod originala stoji F., a ispod prijevoda B., a to će biti: Fortis i Bajamonti. Iz korespondencije Fortisove sa Bajamontom znamo, da je Fortis uvijek uzdisao za Dubrovnikom, u kome želaše i umrijeti. Prema tome nije teško ustvrditi, da imamo pred sobom Fortisovu pjesmu, koju evo ovdje priopćujemo:

Terrarum decus, o quotquot maris alluit unda
 Illyrici eximium, dia Rhacusa, vale.
 Abstrahit invitum vis me hinc fati aspera; at intra¹
 Moenia sacra urbis cor manet atque anima;
 Qua sanctae antiquum referunt Lacedaemona leges,
 Qua degunt Charites Atticae et ingenium.
 O! utinam amplexes reducem me olim, ac mea demum
 Ossa tuo condas, libera terra, sinu!

Bajamonti je odavle načinio sonet.

3. Valentinelli (Supplementi al saggio Bibliografico, s. 43.) navodi i nama nepoznatu epistolu:

Il viaggio di Ragusi a Spalato.
 Poemetto epistolare di G. Dr. Bajamonti.

4. *Ode a Micromegas*. U VIII°, str. XVI.

Niti je označena godina niti mjesto štampana. Na jednom do-danom listu imade mali komentar, pisan rukom Bajamontovom. Ovo je satirična oda, namijeñena nepoznatom pjesnikovom neprijatelju, koga zove „Micromegas“. Odu je u stancama, sva je prilika, ispjevao Bajamonti. Micromegas je bio nekaki duhovnik iz Dalmacije („del mare Illirico“), protivnik Rousseaua i Voltairea, i osvetljiv čovjek. Bajamonti u bileškama pominje „dalmatinsku“ posloviću: Ko se ne osveti, on se ne posveti, ističući, da su tako mislili stari junaci ovog ratobornog naroda, te u ñemu

¹ U drugom prijepisu, kojemu je naslov: „Les adieux de Mr. Fortis“, glasi ovaj stih:

Abstrahit invitum fati hinc vis me aspera, at intra.

pripada ugledno mjesto glasovitim slavni-ma ili slavi-ma, predima našega Micromegasa, koji nije ni Englez ni Nijemac, uz prkos tome, što mu neki umetnuše w u njegovo ime mjesto hrvatskoga wid, pa će još buknuti ratovi među našim potomcima radi domovine ovoga junaka. Taka bijaše sudbina Homerâ i sv. Jerolimâ!

Voltaire¹ kaže, da ime Micromegas „convient à tous les grands“. Naš Micromegas bijaše rođen, da stanuje, primjećuje Bajamonti, u gradu Trirogu, kojega žitelji obiluju tolikim duhom, te ostali stanovnici pokrajine misle o njima, da im je mozag u trbuhu. Bajamonti se ruga Micromegasu kao tobožnjem učenaku, služeći se i dosta prostim riječima. Ova „oda“ svjedoči, da u Bajamonta bijaše mnogo dara za satiru; tek nije znao često obuzdati svoj sarkazam.

La prima Stamperia in Dalmazia. Odi di un solitario provinciale. Ragusa 1783. Strana 8 u VIII°. Neki Dalmatinac — zacijelo Bajamonti — slavi podignuće prve tiskare u Dubrovniku (Carlo Antonio Occhi). Dostojan je pohvalne pjesme onaj, pjeva Bajamonti, koji diže ovakovu prosvjetnu instituciju — prvu u Dalmaciji. Dubrovnik je ponos ilirski!

5. Još ćemo ovdje istaknuti, da se u povećem sveščiću nahode različite pjesme na latinskom jeziku, koje je ovamo unio Bajamonti iz djela Zamañe i Ferića:

— *Bellum Jovis cum Titanibus*, ab Hesiodo descriptum, ex versione Zamagnae.

— *Mariae Theresiae imperatricis mortem deslet Zamagna.*

— *Jovis pugna cum Typhoco*, ab Hesiodo descripta, iuxta Zamagnae versionem.

— Odlomak Davidova psalma 17. i 96. i parafrazu psalma 103. od Ferića.

— *Theocriti idyllium XIII., ad Niciam.* Prijevod Zamañin.

Ima i tuđom rukom pisanih pjesama u slavu austrijskog cara Frañu II. i pape Pija VI., pa elegija od Blaškovića (biće to Fabijan Blašković, biskup makarski): „*Ad principem Carolum*“; „*Protrepticon inclytæ nationi Hungaricæ*“ od nekoga M. D.; „*Clypei Heroum Elegidion Carolo Austriæ Victori 1790*“. Možda je ovdje štogod od Ferića.

Bajamonti je čuvao i književne radnje svoga prijatelja Miha Sorga. Evo, što se našlo:

¹ Voltaire je napisao satirični roman: „*Micromégas*“ (1752).

— *Ad Raymundum Cunichium*. Carmen elegiacum. Auctore Josepho Taruffio Bonouienti. Rhacusae 1785. Strana 16 u VIII°.

Original i Sorgov talijanski prijevod s različitim biļškama o Stayu, Boškoviću, Kuniću i Zamañi.

— *Elegia di Cajo Valerio Catullo*: Ad se ipsum. Rhacusae 1785. Strana 7 u VIII°.

Preveo M. S., a to je Michele Sorgo.

— *Idillio Inglese*: Trasportato in verso Italiano da M. S. P. R., što će biti: Michele Sorgo, Patrizio Raguseo. Ragusa 1795. Strana 15 (original i prijevod). Prevodilac je posvetio ovo svoje djelce Ćonu Restiu.

— *Sulla presa d' Oczakovo*¹. Ode Saffica.

Ovu je odu — slavospjev Rusima — poslao Bajamontu god. 1789. Mihovio Sorgo, da je ocijeni. Pismo bi moglo biti Sorgovo. Bajamonti je pohvali. Spjevao ju je Ivan Dadić. Prva kitica glasi:

Sul margine del Bog, con chiome sparte,
Stanco, sull' asta terribile appoggiato,
Mensto pensava sull' incerto fato.

Il Russo marte.

Pjesnik uzvisuje „rusku Junonu“ nadajući se, da će nasljednica Petra Velikoga osloboditi Grčku i Carigrad. U duhu Krmpotićevu!

S ovom doista lijepom odom nalazi se još jedna „ballata“ i jedna ljubavna pjesma pod datumom: „Ragusa 8 Marzo 1790“.

Valda će to biti pisao M. Sorgo.

¹ Očakov je na Crnome moru. Rusi ga oteše Turcima god. 1788. pod zapovjedništvom kneza G. Potemkina. Kako je naš narod s velikim nadama pratio sve faze rusko-austrijskoga rata s Turcima, nije čudo, ako je u nas Hrvata živo odjeknula svaka pobjeda kršćanska. Tako opjevaše neki hrvatski pjesnici i pad Očakova. Đuro Ferić opjevao je ovaj događaj u pjesmi: „Uzeće Očakova“, koju je A. Mažuranić našampao u Vrazovu „Kolu“ II. 1.—4.

Bern. Zamaña slavi u latinskim distisima pad Očakova. Ćegovu je pjesmu preveo na hrvatski Pjerko Franatica Sorgo (Draganić o Krmpotiću u Jagićevu „Archivu“ XXXIV. 1902.).

III. Talijanski (stilistika), stari slavenski (gramatika) i hrvatski jezik (ortografija, ćirilica); bibliografija.

I. Talijanski jezik.

(Sintaksa. Stilistika).

Bajamonti se bavio i oko teorije jezika, osobito talijanskoga. Našle su se njegove kratke bilješke o talijanskoj sintaksi. Znatna je njegova rasprava:

1. *Parere sul vetto scrivere italiano o sia sulla buona lingua comune d' Italia*. Veća rasprava, spremjena za štampu, in folio (22 lis a). Pisano čisto. Polovica svake stranice prazna.

Ovu je Bajamontovu radnju izazvao poziv akademije u Bellunu, da se odredi pravi talijanski književni jezik, dovedavši u sklad čiste „cruscante“ (sljedbenike akademije „della Crusca“) i neologiste, stare i mlade, Toskance i ne-Toskance, uzimajući u obzir izbor, oblik, red i položaj riječi.

Bajamonti se eto usmijelio, da Talijanima ustanovi, kakav bi imao biti njihov književni jezik! U ovu raspravu upleće on i hrvatski jezik. Dubrovački je govor, kaže Bajamonti, najbolji u hrvatsko-dalmatinskom jeziku, kakogod što je pariski u francuskom. Dubrovčani nakon Mavra Orbina ipak uče, da je bosanski govor najljepši.

Prvi gramatik talijanski, pa bio on Talijan ili još bolje Slaven (Schiavone), ne bi bio mogao napisati gramatike talijanske, nego na osnovi starih autora toskanskih.

Općena načela, kaže Bajamonti, o stilu i jeziku vrijede i danas za sve književne jezike. On ih uzima u Aristotela, Horacija, Cicérona, Kvintilijana i t. d. Ovo je izvrsna kompilacija te svjedoči o finom ukusu piščevu.

Je li bila ova natječajna radnja Bajamontova prihvaćena i štampana, ne znamo.

Hrvat eto piše o teoriji talijanskog stila, a na svome jeziku ne piše ništa!

Spominje on i svoj jezik u ovoj raspravi, no s obzirom na Talijane, kojima bijaše namijeñena, zove na jednom mjestu talijanski jezik: „la nostra lingua“.

2. Talijani zovu pohvalne besjede i spise u slavu znamenitih ljudi „elogio“ (elogium). Takovi sastavci bijahu u Bajamontovo

doba u modi. On ih je napisao nekoliko, ali je pisao i o teoriji elegija:

Della maniera di scrivere gli elogi. Ovdje raspravlja on: što je elegij, i kako ga treba sastaviti s obzirom na stilistiku i govorništvu. Veća je to raspravica, valda štampana, jer se sačuvao samo koncept.

3. Bajamonti je sastavljao i latinske natpise, pa je za svoju upotrebu načinio poveći izvadak iz Passerieve rasprave o stilu natpisa na spomenicima:

Da una lettera dell' ab. Passeri intorno al gusto e stile delle iscrizioni, che si fanno in marmo (u 20. svesku nove zbirke: „Opuscoli scientifici e filologici“, Venezia 1770.).

Ovdje se određuje, kako treba postupati kod sastavljanja latinskih natpisa, i kakove izraze treba upotrebljavati za pojmove, koji bijahu Rimljanima nepoznati.

II. Hrvatski jezik.

(Ortografija, crkveni jezik, cirilica).

Na nekoliko papirića nahode se sitne Bajamontove bilješke o hrvatskom jeziku.

Iz predgovora k „Uzdasma Mandalene Pokornice“ navodi Đorđićevo mišljenje o bilježanju glasa *z*, aorista i t. d.; iz Albertova „Oficija“, kako treba pisati hrvatske glasove latinskim slovima prema „našoj cirilici“. Spominje i mišljenje Atanazija Georgicea u prijevodu „Nasljedovanja“ od Kempisa. Valjda je Bajamonti namjeravao nešto pisati na hrvatskom jeziku, a možda je što i napisao, jer u jednoj bilješci kaže: „Mi ćemo pisati *dusa*, *famo*, *meu* *sobom* i t. d.“ — ako ovo nije možda citat iz kakova tuđega djela.

„Što se tiče građenja stihova, osobito što se tiče zadnjih slogova u stihovima Hrvata, može se istaknuti nestalnost akcenata u njihovom jeziku“.

Bajamonta zanimale i pitanje hrvatskog književnog jezika (*Della varietà della lingua illirica*), pa nas upućuje na 10. stranu predgovora Zanottova prijevoda 1. knjige Vergilove Eneide.

Ispoređuje on i hrvatske riječi s riječima drugih jezika: engleski brother, syster, hrvatski brat, sestra; latinski frater, soror i t. d. Biće da mu je bio Fortis učitelem u ovom poslu.

Bajamonti učiše i ćirilicu i stari crkveni jezik. Na jednoj stranici dvolista u VIII° prepisa iz rukopisne gramatike nadbiskupa Karamana poglavlje: „De litteris“, gdje se kaže: „Sunt litterae Slavonis 40, binique characteres, alter dictus D. Cyrilli, alter D. Hieronimi“.

Navedavši ćirilska slova starijeg oblika, nastavlja Bajamonti o samoglasima: „Vocales sunt а, е, и, ѝ, о, ѣ, ѡ, ѣ, ѡ, ѣ, quae dividuntur in absolutas et conjunctivas. Absolutae sunt а, е, и, ѝ, о, ѣ, ѡ, ѣ, ta vocatae quia per se vocem edunt. Conjunctivae vero sunt ѣ et ѡ; quae ita vocantur quia per se sonum edere nequeunt. ѣ quidem obtusam, ѡ vero tenuem desinentiam efficiunt: ut *ѡѣтъ* densus, *ѡѣтъ* pars; *ѡѣтъ* tectum, *ѡѣтъ* sanguis; *ѡѣтъ* venenum, *ѡѣтъ* cibus; *ѡѣтъ* digitus, *ѡѣтъ* pulvis“.

O suglasima: „Consonantes mutabiles sunt г, к, х, ѡ, ж, ѡ, и, ita dictae quia nomina desinentiam г з, х in demonstrativo singulari, et in nominativo, vocativo, et demonstrativo pluralibus, г mutant in з; к in ѡ, х in с; in vocativo autem singulari з in ж; ѡ in ѡ; с in и; *дрѡгъ* *дрѡзъ*, *дрѡсѣтъ* (!) *дрѡзи*, *дрѡжъ*“ i t. d. Desinentia autem in ѡ masculina sdae declinationis in vocat. singulari ѡ mutant in ѡ, ut *отецъ* *ѡѡ*; *гнѣтъ* *гнѡѡ*. Verba quoque plura in гз, жз, кз, ѡз, из, desinentia in 2da persona singul. indicativi praesentis г in ж, ж in з, к in ѡ, ѡ in т; и in с, ut *могъ*, *можѣши*; *виѡъ*, *виѡѣши*; *теѡъ*, *теѡѣши*; *молоѡъ*, *молоѡѣши*; *проѡъ*, *проѡѣши*; possum potes; video vides; curro curris; tribulo, tribulas; posco poscis“.

Ovo je Bajamonti sve zacijslo doslovno prepisao iz Karamanove gramatike. Na drugoj strani nastavlja talijanski, kako pomenuta gramatika uči, da „Slavoni“ imadu tri broja, pa da dvojinu imadu i glagoli, a padeža sedam: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, „fattivo“ i demonstrativ.

Na osobitom papiriću među bibliografskim — očevidno ranijim — podacima kaže Bajamonti, da je Karaman obećao u izlaganju ilirskog alfabeta sastaviti gramatiku „slavonsku“ (slavonica) ili ilirsku, koja još možda nije štampana te bi se morao tražiti rukopis.

Ovdje dodaje i ovo: „Vijesti o slavonskom jeziku mogle bi se crpsti iz djela sv. Ćirila i sv. Jeronima i iz „nekoga“ ruskoga djela“. Vazna mu se još čini bilješka: „Jo. Maria Matthaei, Soc. J., incumbit modo Lexico Italico-Illyrico conficiendo“, koju prenosi iz Dolcievih „Fasti letterario-Ragusini“ (1767.). Spominje i Dolcievu raspravu: „De illyricae linguae vetustate et amplitudine“ (1754.).

S ovim prestaju izvaci Bajamontovi iz Karamanove gramatike. Biće da nije više ni crpao iz űe.

Više je truda posvetio Bajamonti t. zv. bosančici, koja bješe još u űegovo vrijeme običajna u Spljetu i oko űega, osobito u Poljicima. Netko mu je napisao ćirilsku azbuku, a on ju je više puta prepisao, vježbajući se. Među ovim vježbama nađosmo i neke sitne ćlančice, koji mogu potjecati od Bajamonta.

űegova se azbuka sastoji od 26—30 slova (tri obrasca), a slova se zovu: az, buk, vid, glagogle, dobro, jest, živito, zikle (зѣло!), zemlje, iće (iće!), i, kak, lud, misle, naš, on, pokoi, arci, slovo, tard, uk, fart, iv (x), ot (o), fij, cij, ćarv, „giarv“ (g = ģ), saj (ш), štaj, jat. U Brčićevu bukvaru ima 39 slova, no u rukopisima dubrovaćkim javlja ih se i više. Bajamontova azbuka, jest azbuka bosansko-poljićka. U Bajamonta imadu dva f (fart i fij); űemu je „giarv“ = g, ali iz primjera: ģa, ģe, ģu, ģo, ģy vidi se, da je to bosanski protej ģ = ć i đ; „jat“ mu je ģ, što je prema ikavskom izgovoru i, no on navodi ipak samo primjere ģa, ģe, ģu, ģo, ģy, dakle je ģ = j.

U obrascu sa 30 slova doista je ģ transkribirano: j, g (ovo jamaćno prema talijanskom gi), a ģ latinskim slovom ch (dolce) = ć. Ovdje fali slovo zĕlo, jedno f, ģ, o. U ova tri obrasca ne nahodimo niti jednake oblike slova niti isti red. Bajamonti je dakle imao pred sobom više obrazaca za svoju bukvicu. Kao „fart“ (frt) ima slovo neko kao da je ćirilsko-grćko ѣ, kojega Brčić ne poznaje. Na jednom papiriću nalazimo u azbuci ģ za đ, pa opet za ć, a ozdo biļeška: „Dal P. Bareza“. Kao primjer za ćitanie navodi „oće naš“.

Bajamonti je znao dobro i ćitati i pisati ćirilicom. To svjedoći najbolje koncept lista, što ga je pisao Osmanbegu Filipoviću.

Na jednom krćiem listu rasprave „l'uomo“ (na zaleđu) nahodi se ulomak talijanskog pisma od 20. jula 1785. Potpisana je: „vaša bratućeda Paolini“. Zadűi je redak hrvatski, i to ćirilicom, gdje se razbiraju nekolike rijeći: „а ви драги наш (?) гивягю јуяю (?)“. Jedva ćitljiva latinska, a još teže ćirilska slova!

III. Bibliografija.

Bajamonti je za svoju upotrebu biļežio u povećoj knižici naslove ćasopisa i kniga iz svih mogućih grana ljudskoga znaűa: o politici, starinama, povijesti, filozofiji, ratarstvu, ribarstvu, medicini, veterinarstvu, o prirodnim naukama, o glazbi, trgovini, umjetnosti,

pjesništvu i t. d., i to pisanih na jeziku talijanskom, francuskom i latinskom. I ako svih djela, kojih je natpise zabilježio, nije zacijelo čitao, opet nema sumnje, da ih je neobično velik broj nabavio i pročitao. To potvrđuju njegove mnogobrojne narugbe u mletačkoga knjižara Sfortia.

Bio je prijatelj enciklopedija, pa je u osobitu knjižicu unosio pored bibliografskih vijesti svakojake izvatke iz različitih djela i novina. Tako je zabilježio i: „Razne stvari o grčkom jeziku, koje se ne nalaze u mojoj gramatici“.

Netko mu je na posebnom papiriću naveo povjesnike o Ugarskoj, Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji (Schwandtner, Dufresne, Ratkaj, Valvasor i t. d.). Netko drugi mu je opet pobijeležio ova historička djela: „Spaleta Sostenuto“ od Nicolinia (Mleci 1665.), „Frammenti della guerra in Dalmazia e di Candia“ di Sertonaco Articano (1715.), *Giornale del Bloco*; *Assedio fatto dai Turchi alla piazza di Sign* (od istoga pisca); *Presa di Clissa, Venezia 1648* (od istoga pisca); *Assedio e liberazione di Sebenico l'anno 1647 di Virginio della Spada*. Gotovo za sva ta djela kaže, da se nahode u knjižnici Capogrossa, koja posjedovaše i Minuccievu: „*Historia degli Usceocchi*“, „*Il Regno degli Slavi*“ od Mavra Orbinia, „*Petronii Arbitri Fragm., Tragurii repertum*“; *Oratio Frat. Vincentii Priboević: „De origine successibusque Slavorum, Venetiis 1532.* (U Ljubici, *Dizionario str. 261. dolazi: 1552.*)“. Na kraju knige stoji bilješka: „*Explicit orat. Fr. Vinc. Priboev. Pharensis Dalmatae etc., in qua de Dalmatia et Pharo actum est. Venet. per Joannem Antonium et fratres de Sabio*“. Poznavao je dakako dobro Lucićevo djelo: *De regno Dalmatiae et Croatiae i Tomu arkidakona*.

Pored historičkih djela kupio je on biografsku i bibliografsku građu svoje Dalmacije. Vadio je takve vijesti i iz štampanih kniga, na pr. iz Dolcievih „*Fasti letterario - Ragusini*“ (Mleci 1764). Imao je on pred sobom i kataloge samostanskih i privatnih knjižnica te obično navodi, gdje se koje djelo nahodi. Kod rukopisnih djela redovno dodaje i signaturu, ali izostavlja ime vlasnika knjižnice. Biće to zacijelo knjižnica njegova strica (ujca?), kneza Capogrossa, koga spominje vrlo često. Dosta su mu bibliografskih podataka poslali drugi. Kako je to sve pisano na posebnim, većim ili manjim papirićima, više je nego sigurno, da se dosta građe ove ruke izgubilo. Vječna šteta, da je nije uredio i štampano!

Mi ćemo ovdje jednostavno spomenuti pisce i djela, što ih je Bajamonti zabilježio, a priopćićemo alfabetskim redom imena pisaca

i potpune naslove kniga, koje ostadoše nepoznate *Valentinelliu*, *Kukuljeviću* i *Ljubiću*, ili ih nadopunjuju. Izostavljamo djela, koja napominje po *Dolciu* (to su većinom *Dubrovčani*).

Alberti, *Oficij B. D. M. Bnei* 1617.

Ančić (*Anicio*) *Ivan Fra*, *Porta coeli et vita etc.*, koje složi *F. Ivan Ančić* iz *Dumanskoga Biskupata*, *Provincije Bosanske*. U *Jakinu* 1678.

Speculum Sacerdotale etc., koje složi *f. Ivan Aničio*, sin (*sihn*) *Dumanskoga Biskupata*, *Provincije Bosne Ardentine*. U *Jakinu* 1681.

Andriolić Marko pop, *Nauk Katoličkaski* za *dicu Hrvatskoga* *jazika* po *Dalmaciji*. U *Bnetak* 1579. *Nepoznato*. (*Kukuljević* kaže po *Kušiću*, da je *A.* složio prvi hrvatski *evanđelistar*).

Babić fra Tomaš, *Biskupije Skradinske*, *Reda s. oca Frančeška male Braće*. Druge *Štampe*. U *Mleci* 1736., *Nauk kršćanski*, *verši* od *mnogi svetkovina*, *pisme duhovne*.

Baraković, *Vila Slovinska*. *Mleci* 1614.

— *Đarula*. *Mleci* 1685. (*Kukuljević* ne pozna ovog izdanja).

Barković, *Dell' Esistenza della Provvidenza e degli altri attributi di Dio*, *della Imaterialità*, *della Libertà* e *della Immoralità* *della mente umana*; *della natura dei miracoli...* *del bene* e *del mal morale...* *della vita avvenire*. *Dissert. del P. Don Francesco Vincislao Barkovich Somasco*, *Illirico*, *dedicata all' Eccmo Senato Veneto*, *stampata in Venezia nel 1730 presso Luigi Pavino*.

„Il detto *Barkovich* fù lettore di *Matem.* e *Filos.* nelle *Accademie* *della sua congregazione*, *poi maestro di Teolog.* *alla Salute in Venezia*. (*Dal Giorn. de' Letter. Oltramar.*, t. 93)“. *Nepoznato*.

Bizza (*nadbiskup spljetski*, *Rabljanin*): „*Jezuiti*, koje on *upotrebljavaše*. *Negov poslanik* u *korist istih*. *Treba iskati spomenicu kanonikâ*, koji *tuže jezuite*. *Sjemenište* *povećano* od *Bizze*, i *dugo*, koje je *osnovao za Hrvate*“.

Bizza se je služio i *jezuitima* u *propovijedañu* i *katekizirañu*, pa je, kako se *razbira* iz *gornje biješke*, *nastao nesklad između svjetovnog svećenstva* i *jezuita*, o čemu nam *Ljubić* u „*Dizionario Biografico*“ s. v. *Bizza* ništa ne *javlja*. To *potvrđuje* i *druga biješka Bajamontova* pod *Kadžić*: „*Negova poslanica papi* o *jezuitima* i o *onima*, koji se *protivlahu*“ (*jezuitima*?).

Bizza je *obnovio malo spljetsko sjemenište*, a u *Priku* je *utemeljio* *god. 1750. hrvatsko sjemenište za Poljčane*.

Bonačić, *Nauk krstijanski*. *Pritiskañe drugo*. U *Mlecih* 1761.

Bošković: nepotpun popis njegovih latinskih djela.

Božin: Oficij od nedile svete zajedno s mukum. Mleci 1704. Štampao Bartolo Occhi. Na kraju knige: „Pisa D. Anton Božin od sela jezera otoka Murtera, kotara Šibenika“. Nepoznato.

Buča, Expositio... epistolarum Dominicalium... per patr. Fr. Dominicum Buchia Catharensem, ord. Predic. Provincialem Provinciae Dalmatiae. Na kraju: Venetiis an. dom. 1548. Nepoznato.

Budineo, Ispravnik za Erei. Mleci 1709.

Canavelli, Dubrovnik, Pjesan Gospodina Petra Canavelli, Vlastelina Korčulanskoga. „In un libro intitolato: Grad Dubrovnik, stamp. in Ancona nella Stamperia camerale 1677. alla pag. 6“.

Traduzione Dall' Italiano in Illirici versi di Pietro Canavelli. Ms. Crvenom tintom: P. C. n°. 2. Gdje? Što sadržava?

Caramanaeus, In Budae a Turcarum Tyrannide libertatem Assertore Leopoldo Rom. Imp. Carmen ad Illmum et Revdmum D. Daniele Abb. Gradonicum, Patr. c. Ven. ac Patav. Canon., ab Antonio Matthiasaevio Caramanaeo. Dalmata, Hissae effusum. Patavio 1688. Typis Joannis Bapt. Pasquati.

Nauplia p. Franciscum Maurocaenum equit. et Marci Procur. Veneti Imperatorem exercitus vindicata castrum Antonii Matthiasaevii Caramanaei Dalmatae, Issaei. I. U. D. Ibid.

de Caris, Versi Latini ed Illirici di Giorgio de Caris Spalatini e d' altri. Ms. Po Ljubiću (Dizionario s. v. Caris) bio je god. 1600. kanonik, nadpop i nadbiskupski vikar u Spljetu. Nepoznato.

Cepio, Coriolani Cepionis Dalmatae de Petri Mocenici Imperatoris Gestis, lib. tres. Per Robertum Winter Basileae anno 1544. Nepoznato.

Cippicus, Epistola Consolatoria Aloysii Cippici, Episcopi Fa-maugustani. Venetiis apud Jo. Anton. Rāpezettum 1606. Nepoznato.

della Croce (de Cruce), Opusculum de veritate et excellentia fidei Christianae di F. Dionisio della Croce Spalatino. „Da un catalogo dei libri di Casa Alberti“. Nepoznato.

— Opusculum de immortalitate animae, collectum... per Fr. Dionysium de Cruce Spalatinum, Ordinis Praedicat. Venetiis apud Julium Vianum 1651. Nepoznato.

Cuvetić, Historija sv. Đurja, složena po Gosp. Đurju Cuvetiću (Zuvetichiu), Vlastelinu Braškomu. Ms. Nepoznato.

Difnico, Istoria della guerra di Dalmazia tra Veneziani e Turchi del Dottor Francesco Difnico, dall' anno 1645 sino alla

pace e separazione de' confini. Posvećena Ivanu Nani, vitezu s. Marka. Rukopis u Jeronima Capogrossa. Po Ljubiću (Dizionario s. 106.) nalazio se rukopis u pok. popa I. A. Miočevića u Šibeniku.

Divković, Beside 1704. „Ovo je novo izdanje, priređeno po popu Ivanu Filipoviću alias Grčiću, svećeniku i vitezu s. Marka, iz Siña“.

Dolci, Fasti litterario-Ragusini.

Dragičević, Verse u pohvalu gizdavin Divojčican Spliskin Gospodina Dragića Dragičevića. Ms. Nepoznato.

Dražić Ivan, Spljećanin, Proslavljenje sv. Dujma. Bneci 1706.

Georgiceo, Pisni najpoglavitije za dni svega godišća, složene, i kako se Organe s jednim glason mogu spivati, napravljene po Anastaziju Georgiceu. U Beču iz Pritiskopisa Matea Fornike 1635. Nepoznato.

— Prilike i Promišleña. Beč 1633.

— Od naslidovaña' Isukrstova. Beč 1629.

Gozze, Governo della famiglia, nel quale brevemente si tratta la vera Economia ad il modo di accrescere e conservare le ricchezze. Venezia presso Aldo 1589. „Nicolò Vito di Gozze Raguseo n'è autore“. U Ljubića (Dizionario s. 168.) nepotpun naslov.

Ivan Zadranin, Skazovañe od čudnovate rati. U Bnecijeh 1699. Po Nikoli Pezzanu. (Kukuljević. Bibliografija 1724.).

Ivanišević, Kita cvitja razlikova. U Bnecih 1642.

Jerković Matij, Bogolubna razmišlaña od Rozarija. Mleci 1634.

Kadžić Antun, Theologia moralis. Bononiae 1729.

Karnarutić, Vazetje Sigeta Grada. U Mlecima 1625. (U Kukuljevića: 1584. i 1661.). „Na kraju se nahode nekoliki stihovi u hvalu autora, pod kojima je napisan : Petar Tartalić Splćanin pisa“.

Kašić, Život gospodina našega Isukrsta. In Roma 1638.

Vandela i Pištule. Romae 1641.

Ritual Rimski, istomačen Slovinski. U Rimu 1640.

„U predgovoru hrvatskom spomiñu se mnogi dalmatinski kniževnici; govori se nešto i o jeziku i o pravopisu hrvatskom“.

Zrcalo nauka od Ispovijesti i od Pričešćeña. U Rimu 1631.

Ovdje netko printjeñuje — nije pismo Bajamontovo —, da je Kašić preveo na hrvatski ritual i psalme Davidove pa cijelo sveto pismo, koje ne bi štampano.

Perivoj od Djevstva ili Životi od Djevice, slovinskijem jezikom iz Talijanskoga napisan po počt. ocu B. Kašiću. Mleci 1628.

K a v a n i n, Povijest¹ Vandelska od štete bogastva a koristi uboštva, velopjesna istoga G. Jerolima Kavana, Vlastelina Spliskoga i Trogirskoga, prigodno razdišena u trijest pjevaña. Ms. (U Capogrossa).

„Scrive per incidenza anche delle cose di Dalmazia“.

K o m u l o v i ć, Zrcalo od Ispovijesti. Mleci 1704.

Nauk krstijanski za Slovinski narod. Na 3. strani: složen po počtovanomu Gospodinu Dom Ležandru Komulovića, kanoniku i Vlastelinu Splitskomu. In Roma 1582.

M a r n a v i z i o, „Nauk kršćanski od Bellarmina, što ga je preveo ‚Marnavizio‘, štampan bi u Rimu 1627., onda god. 1699. u Mlecima“.

Pro sacris Ecclesiarum ornamentis et donariis contra eorum detractores. Io. Tomei Marnavitii... dissertatio. Romae 1635. („U Jer. Capogrossa“). Nepoznato.

„Trebalo bi se popitati u kolegijima u Rimu i u Loretu, da se dozna, koji su Dalmatinci bili ondje, i kada, učenici ili učitelji. I u Assemama ima vijesti o ilirskim stvarima“.

Marchi Petar, Misli Krstjanske (sa francuskoga). Mleci 1704.

Il politico Don Ferdinando il Catolico di Lorenzo Graziano dal co. Giovanni Pietro Marchi, nobile di Spalato. In Venezia 1708. Nepoznato.

La politica de' conquistatori, transportata dall' idioma franc. nell' italiano dal co. Giovanni Pietro Marchi, gentiluomo di Spal. e dedic. a S. A. sereniss. il Signor principe Eugenio di Savoja. In Venezia 1708. „L' opera originale è di mr. de Lartigue“. Nepoznato.

Marulić. Bajamonti poznaše gotovo sva djela Marulićeva, ali ne navodi obično godinu izdaña: Quinquaginta parabola. Venetiis. — De Humilitate et Gloria Christi. Venetiis 1519. — Istorija Sfete udovice Judite, u versih hrvaski složena. Mleci 1627. — Regnum Dalmatiae et Croatiae gesta, a Marco Marulo Spalatensi Patricio Latinitate donata, ad pag. 303. in opera Lucii de regno Dalmat. et Croat. Amstelodani 1668. — In eos qui B. Hieronymum

¹ Bajamonti je nastojao oko izdaña ovoga djela, za koje je ponudio trošak njegov ujak conte Capogrosso. Ovaj je predao Bajamontu rukopis god. 1784., a Bajamonti ga je poslao na ocjenu Mih. Sorgu god. 1790. Dubrovčani valda ne izrekoše povoljna suda; jer, kako je poznato, Kavana je ostao i nadaše u rukopisu, dok ga nije izdao Kukuljević god. 1861.

Italum esse contendunt. Elegia et alia quaedam pauca, soluta oratione scripta. (U Lucija). — De institutione i t. d. Venetiis 1506. — Opera di Marco Marulo da Spalato, circa l'instituzione del buono e beato vivere, tradotta in lingua Toscana da Maestro Remigio Fiorentino, dell'ordine de' Predicatori. In Venezia 1609., 1620., 1586. Versi Illirici di Marco Marulo. Ms. — Hvale slavnomu popu i svete crikve učitelju, blaženomu Hieronimu, po Marku Marulu, negovu devotu. Rkps. — „U gosp. D. Danielia nahodi se rukopis, koji sadržava neke hrvatske pjesme Marka Marulića. Rečeni rukopis je označen: N°. 21. Pored toga ima i rukopis, a u nemu tumačenje ploče: (bit će: napisâ), i gdje koja druga stvar Marka Marula“. — Evangelistarium, Venetiis 1516. — Versi latini di Marco Marulo, tradotti in Illirico. Dopo i Salmi di Davide, fatti illirici del Vitaljić. — Za mnoga od navedenih djela opaža Bajamonti, da se čuvaju u Capogrossa i u Balioa u Zadru. Vidi još pod Vitturi, Lettera i t. d.

Biļške Bajamontove donose eto i novih, dragocjenih vijesti o Marku Maruliću.

U povijesti Spljeta navodi naslov poznatog Marulićeva djela „De institutione“ ovako: „De ratione bene pieque vivendi“ s godinom: 1506., a uz prijevod talijanski: 1586., 1609.

U istom djelu, gdje se je poslužio i Natalom, primjećuje: da je uzalud tražio druga Marulićeva djela, što ih spominje Natale, jer: „Klima dalmatinska ne prija životu kniževnih proizvoda!“ (Vidi o Maruliću i vijesti u „Memorie di Spalato“).

Mazzucatto, Giosafat tradotto in Illirico da Pietro Mazzucatto, cittadino di Spalato. Venezia 1708. Per Domenico Lovis.

Mažarović (ili Mazarović), Cvijet od kriposti... prinešen u slovinska slova i jezik iz Talijanskoga po... fra Pavlu Posiloviću, Biskupu Skradinskomeu, a opeta priponesen i pripisan... za pogoditi... onezijem, koji ne umiju štiti Slov. Slovim, po Kristu Mažaroviću, Vlastelinu Peraškomu. Pokloñen... Marinu Dragu, Biskupu Korčulanskomu. U Bneci 1712. Na rivi Šćavunskoj. Na kraju posvete: Iz Perasta na 15. Marča 1712. Ponižni sluga Krile Mazarović. Nepoznato.

Nenadić, Šambek, satarisan s božjom desnicom za slavno Junaštvo i Dobiće Marka i Joza, Knezah i Vitezah braće Ivanovića i njihove Družbe u Luku zmaj od Atene na 19. mjeseca travna, sjutradan po blagdanu Uskrsnuća Gospodinova, Godišća 1757. Spjevanje složeno po D. Ivanu Ant. Nenadiću iz Perasta.

sada Paroku Duhovniaku crkve slavnoga mučenika Stasije u Dobrotu. U Mlecima 1757.

Paschale, Rime Volgari di M. Lodovico Paschale Da Cattaro Dalmatino. Non più data in Luce. In Vinegia apresso Stefano e Battista, Cognati al segno de S. Moise 1549.

Paulo, Memoriale Pauli de Paulo, Patritii Jadrensis. (U Lucija 1668.).

Prodić, Versi Illirici di Vincenzo Prodić. Ms. Crvenim mastilom: P. C. N°. 2. U Capogrossa?

Radovčić Splićanin, Istumačenje simbola apostolskoga. U Rimu 1662.

Simon, Opusculum presbyteri Symonis Dalmatae ex civitate pharensi in quo tractatur de baptismo sci spūs et virtute ejusdem super evangelio Johannis. Venet. per Magistrum Guilielmum Gallum 1477. Nepoznato.

Terzić, Pokripljenje umirući... istumačeno po Luci Terziću.. Provincije Poljičke. U Mleci 1705.

Vanacca, „dominikanac u Zadru, ima kronologiju biskupa i nadbiskupa zadarskih. Mogli bi se pregledati povjesničari sveučilišta u Rimu, u Padovi i u Loretti, pa pisci redovničkih letopisa, da se doznadu znameniti Dalmatinci, koji su bili u sveučilištima i redovima“.

Verantius, Machinae novae Fausti Verantii siceni cum declaratione Venetiis. Sub lit. y. N°. 24. rubra. (Iz kataloga Male Braće na Hvaru). Vidi Ljubić, Dizionario, s. 309.

Vitaljić, Ostan Božje ljubavi U Bnech 1712.

Istumačenje Pisnih Davidovih. U Bnech 1703.

Vuletić, Osip Pravedni. Po Popu Petru Vuletiću Kaštelaninu. Mleci 1721. (Po Kukuljeviću: 1706., 1829., 1843.).

Vitturi, Lettera del Sigr. Nicolò Vitturi al Sigr. Pietro Lucio sopra una Canz. Illiricad i Marco Marulo. Ms. (Crvenim slovima:) P. C. N°. 1. U Capogrossa? Nepoznato.

Zlatarić: „preveo je na hrvatski Tassova Amintu“.

Zanotti, Eneide Vergilija, kn. I. i II. Mleci 1688.

Još ćemo ovdje primijetiti, da je Bajamonti zabilježio na jednom papiriću, da je o slikaru Andriji Schiavonu iz Šibenika nešto pisano u „Giornale Enciclopedico d'Italia“ mjeseca januara 1794.

IV. Homer, hrvatske narodne pjesme i muzika.

Homer, hrvatske narodne pjesme i skladbe.

1. Bajamonti je klasično obrazovan čovjek. Izvrsno pozna latinsku književnost. Latinske je pjesnike prevodio i komentirao, više je latinskih pjesama i sâm ispjevao. Ferića je toliko cijenio kano latinskog pjesnika, te mu šiljaše svoje latinske pjesme, da ih pregleda i ispravi.

Vesele ga latinske pjesme — opaza u pismu od 20. septembra 1795. prijatelju Feriću —, tek mu se uvijek čine ovake savremene kompozicije ropske — ta radi se o mrtvom jeziku. Toga radi voli on više stare klasike. To izražava još jasnije Luidu Tommaseu na Braču u pismu od 29. septembra 1793.: „pročitao sam doduše nešto iz Vidine „Kristijade“; opet volim Homerovu Ilijadu“.

Sâm je nešto naučio i grčki, no ipak ne toliko, da bi mogao čitati u originalu grčke pjesnike. Citirao ih je u prijevodima.

Od god. 1791.—1797. moli on svoga knjižara Jak. Stortia u Mlecima, pa prijatele Miha i Luku A. Sorgia, da mu pošalu Kunićev latinski prijevod Ilijade i antologiju, Zamañinu Odiseju i Hesioda, pa opet grčkog Homera sa doslovnim prijevodom isporođivanja radi.

Bajamonti je ozbiljno proučavao Homera.

Na dva osobita lista bileži on koješta pod naslovom: „In Odyssseam ex versione Zamagnae“. Pored Zamañinih latinskih stihova meće on ovamo i po gdje koji stih iz talijanskog prijevoda od Salvinia.

Na druga tri lista pod naslovom: Omero, iznosi on: „Estratto di alcune osservazioni sopra Omero, che si contengono in una dedicatoria o prefazione del Boaretti, premessa alla sua versione veneziana dell' Iliade“; pa onda: „Estratto di alcune osservazioni sopra Omero, che si leggono nella prima parte dell' introduzione al „Voyage du jeune Anacharsis“.

Svoje znanje o Homeru crpaše, kako se vidi, iz vrela latinskih, talijanskih i franceskih.

Baveći se mnogo godina oko Homera, pronašao je, da je život homerskih junaka posvema sličan životu dalmatinskih Zagoraca, t. zv. Morlaka; no ne samo život, već i poezija. Ovu je svoju misao obradio u raspravici pod čudnim natpisom: Il Morlacchismo.

d' Omero¹, i naštao god. 1797. u „Giornale Enciclopedico d' Italia“. (Strana 77.—98.).

Vrijedno je, da ovdje izložimo glavni sadržaj ove zanimljive radie.

Homer je, ne može se nijekati, kaže Bajamonti, božanstvo svoje vrsti, pa kakogod što su ljudi u svako doba različito mislili o božanstvu, te ga neki nijesu ni priznavali, tako je bilo i s ovim božanskim pjesnikom, o kome izrekoše kniževnici različitih stvari, a prevodioci ga preobraziše i nagrđiše. A nije li imao i Homer svojih bezbožaca?

Vico bijaše heretik, priznavajući ga samo pòla, jer ga ne držaše za određena čovjeka, već samo za ideju ili heroički karakter Grka, koji pjevahu svoje priče.

U najnovije vrijeme drugi Napolitanac, Minervino, ne vjeruje, da je Homer ikada živio, već misli, da je to samo naslov knige, a ne ime kakova čovjeka. Ako se i ne obaziremo na bistvo ovoga božanstva, koliko se nije negda prepiralo o njegovoj domovini i o vremenu njegova života? A što sve ne učiniše od Homera njegovi prevodioci? Kako li ga ne travestiraše — da ne govorimo o stranim prijevodima — Florentinci, Lombardezi, Mlečani?

„Ne preduzimjem, da prenesem na slavenski jezik njegova djela: na to može imati isključivo pravo samo onaj narod, koji neguje — jedini u Dalmaciji — hrvatski jezik, pa, odlikujući se i latinskim pjesništvom, dade kniževnoj republici prvi potpuni latinski prijevod, dostojan originala.

Ovaj moj rãd može samo potaknuti kojega vrsnog Dubrovčanina, da prevede Homera na hrvatski jezik, jer ja hoću da samo utvrdim, da su homerski poemì morlačkog ukusa, i da Morlaci nalaze u njima svoje načine i navike. Pa premda ne mislim, da su homerske stvari svojstvene samo Morlacima, opet vjerujem, da danas narod morlački i njegova poezija nalaze najviše analogije u homerskom ukusu, jer ostali narodi, ili se prilagodiše onome, što se zove građanska kultura, ili, ako su divlji i barbari, kako mi kažemo, imadu ponešto drukčije običaje i ukus od Morlaka i Homera.

U staroj povijesti nahodimo, da narodi prije otkrića pisma, kazivahu u stihovima svoje važne događaje te ih lakše ponavljahu s pomoću metra i ritma. Ovako moramo zaključiti, da je Homer

¹ Jedan prijepis (ili primjerak?) ove rasprave nahodi se u dubrovačkih Frañevaca pod br. 1011.

živio u vrijeme, kada još Grci ne poznavahu pisma, pa da njegovi poemci ne bijahu isprva napisani, već da ih je on, slijepac, pjevao po Grčkoj uz sajmove i svečanosti.

Tako su radili i rapsodi, koji su, kako je poznato, spajali različite pjesme prema svojoj uvidavnosti. No, budući da „omeros“ znači u nekom dijalektu grčkom slijepca, sluti se, da su Homera tako prozvali poradi njegove sljepoće; premda prema drugoj etimologiji mogao mu biti nametnuto ovo ime kano rapsodu ili spajaču pjesama. Što više, vjerojatno je, da je Homer pjevao i tuđe pjesme, te nije bio on sâm, već bješe više autora pjesama, što se njemu pripisuju, ispjevanih u različito doba. Ove pjesme zovu neki rapsodijama. Misli se još, da ih je kasnije uredio Pisistrat, a Aristarh popravio. Pa eto ni morlačke pjesme ne bijahu zabilježene, najljepše nijesu ni danas; a običavaše se i još se običava (premda rjeđe, jer lijepi običaji iščezavaju) pjevati ih po Dalmaciji na sajmovima, osobito seoskim, i na selaškim gozbama, a za tu se službu redovno upotrebljavaju slijepci. Što se tiče autorâ ovih pjesama, nitko ne pamti, tko je ispjevao one najstarije, koje prijedohše tradicijom od usta do usta i od pokolenja na pokolenje, nego se drži za stalno, da ih nije složila ista osoba. Pa i danas ima ilirskih Homera, i ako su rjeđi te prigodom kakova megdana, otmice ili drugoga sličnoga događaja, obogaćuju narodnu poeziju ovakim proizvodima, koji se pjevaju redovno kano improvizacije, a obično su stari komadi, prenačini i prilagođeni pojedinoj zgodi. S tijekom vremena gdje koja od ovih tradicionalnih pjesama bude zabilježena, dapače skupljena bi i neka zbirka, kakva je na pr. ona od jednog Frañevca¹. Grjechota samo, da je izdavač umetnuo i što god od svojega. Kada bi morlačke pjesne ili popivkiñe imale Pisistratâ i Aristarha, koji ne bi bili fratri, narod bi imao kaki veći i pravilniji poem, a zacijelo bi se mogao dičiti mnogo većim brojem sjajnih komada ove ruke, od kojih su se već mnogi izgubili, a do mala će ih još više nestati“ (s. 77.—81.).

Homerski su poemci, nastavlja Bajamonti, proizvod živih senzacija i krepke fantazije, a ne oslabiše ih ni hladna filozofija niti ih zamrsiše pravila umjetnosti. Isti karakter nalazimo u morlačkim

¹ Ovdje misli na Kačića i na njegov „Razgovor ugodni“, iz kojega citira Fortis neke kitice (Viaggio I., str. 22., 72. i 73.), držeći Kačićeve pjesme za narodne. Fortis je dapače preveo nekoliko Kačićevih pjesama.

pjesmama; a, kako je pravi ponos naroda, ako se razmatraju napose njegova originalnost u heroičko doba, sila, veličina tijela i druge tjelesne vrline, staro hrvatsko pjesništvo diše krepkoćom slika i koloritom, čime se bitno razlikuje od pjesništva drugih naroda, pa i od onoga, što se docnije napisalo na istom jeziku slogom i ukusom degeneriranim.

Jedna od glavnih sličnosti između poezije homerske i morlačke, jest često ponavljanje cijelih stihova, kadagod se što nalaže ili se daje kaki savjet, i u svakoj drugoj prilici, kada je to potrebno (s. 82.).

Sada navodi Bajamonti mnogobrojne primjere iz Ilijade i Odiseje, koji potvrđuju formalnu i stvarnu sličnost između homerskih epopeja i naših narodnih pjesama, odnosno između heroičkog života starih Grka i našega naroda. On citira pojedina mjesta iz Homera, no na žalost ne navodi sličnih mjesta iz naših narodnih pjesama, već obično primjećuje: „evo ovako je i u Morlaka“. Tako ostaju njegove paralele krnje, a bila bi im vrijednost velika, da je od riječi do riječi unosio hrvatske stihove.

Govoreći o homerskim ponavljanjima (s. 84.), opaža: „Upravo isto nahodimo u morlačkim pjesmama, u kojima se ponavljaju doslovno ne samo stvari iznesene prema tuđoj zapovijedi, već se to dešava i u odgovorima. Pored toga postoje i neke sentencije ili fraze od nekoliko stihova, koje upotrebljavaju Morlaci, ne mijenjajući ni jednoga sloga. To su uobičajene formule, koje se javljaju u mnogim pjesmama kano uvod, prijelaz, prigodom pohvale, rastanka, ili u drugoj kojoj prilici. Ako se jedan ili više nepromijenjenih stihova ponavljaju u pjesnika drugih naroda, na pr. u Vergila i Lukrecija, svak zna, da ovaka opetovanja nijesu nikako nalik na homerska i morlačka.

Homer ne može imenovati ni osobe ni stvari bez određenih epiteta, što mu neki kritici zamjeravaju (s. 84.). „No, to su osobine jezika i pjesničkog ukusa i morlačkih narodnih pjesama, u kojima su grad ili dvori uvijek „bijeli“, glava „rusa“, zemlja „crna“, vjera „tvrda“, a jedan drugome govori „tiho“ i „pravo“¹.

„Doslje“, kaže Bajamonti, „nadosmo u Homera neku vrstu pjesničkog „morlakizma“, a sada pogledajmo njegov moralni morlakizam“ (s. 85.). Bajamonti započinje najprije sa načinima i njužnošću, pa svuda nalazi sličnost ukusa.

¹ Ove epitete pisac navodi samo u talijanskom prijevodu.

Grčki su junaci i kraljevi gotovi Morlaci u srǝbi i hrabrosti, u cerimonijama, u izricanju misli, u jelu i pilu, na dać¹, u odijelu. Odijelo homerskih junaka bijaše priprosto; oni ne nošahu košula. Bajamonti primjećuje ovdje: „Eto ti mladog Morlaćića, koji prema narodnoj navici spava bez košule. Prosti Morlaci, istina, ne svlače košule, dok se sa svim ne razdere; no nije tako u imućnih Morlaka i njihove gospode“ (s. 94.).

Ima u Homera i drugih osobina morlačkih. Tako si Eumej, stari sviñar, sâm reže kožu i šije obuću, kakogod što si naš poštovani Morlak šije svoje opanke (s. 94.). Jednaka je sličnost u isticanju tjelesne hrabrosti, počevši od sile pluća. Agamemnon i Ulise govore tako glasno te ih daleko čuju, a Morlak sa vrška jednoga brijega raspravlja o svojim poslovima sa drugim Morlakom, koji mu odgovara sa drugoga brijega.

Velika je sličnost između Homera i Morlaka i u nazorima i u osjećanju. Božica Tetida jadikuje, što je udaše za stara čovjeka, koji je nesposoban da joj bude muž. Ovo slobodno izricanje odgovara posvema naivnosti i pristojnosti Morlaka.

Drugi primjer nazora morlačkih nalazi Bajamonti prigodom svečanosti, što je prirediše Grci nakon pogreba Patroklova, gdje Ahil namjenjuje pobjedniku u natjecanju velik tronog, vrijedan dvanaest volova, a pobjeđeniku ženu, vrijednu samo četiri goveda.

„Može li biti što više morlačko?“ pita Bajamonti. U ovoga naroda čeljad ženska, pa i gospodska, treba da dvore muškarce kano sluškinje, pa ih cijene mañe od tronoga, katkada mañe i od životinje... (s. 96.).

Već dosadašnji primjeri, misli Bajamonti, dokazuju Homerov morlakizam. Nemu se čini, da je ovom radnjom pribavio poštovanje narodu ilirskom; no ne bi htio, da mu se prigovori, e je u isto doba ponizio Homera. „Istaknuvši u njegovim epima ukus i običaje morlačke, ne tvrdim nikako, da je takav ukus rđav niti da su ovaki običaji zli. Što više, hoću da pridonesem nov dokaz junačkoga grčkog karaktera, kakogod što želim putem analogije jednako dokazati heroički karakter Morlakâ“ (s. 97.). Na ovaj se način odstrañuje sve ono, što nađoše neki kritici da je u nenatkriljenog pjesnika neumjesno, prostačko, apsurdno i okrutno.

¹ Morlaci doista mnogo jedu i piju; no ne će biti naroda, koji ih natkriljuje brojem svećanih gozba, osobito za pogreba (s. 88.).

„Mi nesretnici, koji bijasmo tako ludi te preuzetno šćasmo da ga obnavljamo, ne shvaćamo, kako može Ahil radi Briseide, koju mu je oteo Agamemnon, ispuniti vikom nebo i zemlju, čime pruža građu za Ilijadu, a ipak ni jednog časa ne javlja se u nje ga zaljubi ljubavni bijes, što je ostao bez nje; mi ne razumijemo, kako Menelaj zbog otete Jelene diže čitavu Grčku na Trojance, a tijekom dugoga onoga rata ne poznaje nikakova znaka tuge ni ljubomornosti“.

Mi, oslabljeni, zaključuje Bajamonti, i razmekšani svojom kulturom, mjerimo heroičko doba svojom mjerom, pa sudimo i onoga božanskog pjesnika prema svojim idejama. Međutim uz prkos svim kriticima ostaje Homer slavan za sva pokoleđa; bješe on i biće uvijek nepromjenljiv uzor pjesničke lepote i uzvišenosti; dok su naši mlohavi proizvodi prolazna ukusa, i kao da služe za razbi-brigu i za studij frivolnih i površnih glava, napose gospođa, koje su doista veliko dobro ljudima na zemlji. Nego, kako su danas rijetke one žene, koje mogu pjesnika dovesti do neumrlosti! (s. 98.). —

Bajamonti je mnogo cijenio ovu svoju raspravicu, šiljući je na sve strane; a kako je jamačno znao, da se u Njemačkoj mnogo piše o Homeru, nastojao je, da mu je tko preveđe na njemački. Prevodioca nije ipak našao. Napokon se primio sâm posla. Na jednom dvolistu sačuvao nam se početak toga prijevoda pod naslovom: „Des Homers Morlackismus“. Negov njemački jezik izgleda kano vježba kakova gimnazijskog učenika, koji prevodi, držeći pred sobom njemački rječnik i gramatiku. Mnogo se mučio — pokazuju to nebrojeni ispravci; — napokon se okanio toga jalova posla.

Na istom dvolistu nahodi se i početak „Rukovođa liječničke prakse“ od Weikarda, koji je Bajamonti prevodio god. 1799. s njemačkog jezika na talijanski. Ni ovoga prijevoda nije dovršio. Jamačno ga je priječilo nedovoljno znanje njemačkog jezika.

Bajamonti je poslao mletačkom knižaru Stortiu 22. aprila 1796. „Dodatak k svome Morlakizmu u Homera“. Rukopis se toga dodatka nije sačuvao; da li je bio štampan, ne umijemo reći.

Poznati Dubrovčanin Đuro Ferić toliko uvažavaše Bajamontovu raspravu te ju je latinski parafrazirao u heksametrima u poslanici: „Ad clarissimum virum Julium Bajamontium Spalatensem, Georgii Ferrieh Ragusini. Epistola. Ragusii anno 1799“.

Ferić je poslao Bajamontu ovu svoju poslanicu¹ u rukopisu. Autograf Ferićev se sačuvao. U travnju god. 1798. nudi Baja-

¹ Potanju analizu ove poslanice priopćio je I. Kasumović u „Nastavnom Vjesniku“ X., 451.—458., ne poznavajući Bajamontove rasprave.

monti Feriću trošak za štampu njegove poslanice, sa željom, da je izda u malom broju istisaka, i da ne spominje Lovrića.

Ferić iznosi doduše u svojoj poslanici gotovo sve misli Bajamontove, no dodaje i svoje kritičke primjedbe i koješta drugo. Ferić sumnja, e će se tko naći, da prevede Homera na hrvatski. Međutim moli Bajamonta za narodne pjesme „nostrae gentis“, da ih prevede na latinski.

Kako je primila talijanska, francuska i nemačka kritika ovo Bajamontovo originalno djelce, ne znamo ništa. Bajamonti šuti. On ga spominje više puta u svojim listovima, ali nije nigdje ništa zabilježio, kako ga ocijeniše učeni ljudi.

A „Il morlacchismo d' Omero“ je više nego diletantska radnja, pored svega toga, što su neke Bajamontove tvrdnje o Homeru novijom kritikom oborene.

Treba uvažiti, da nijesu bili u ono vrijeme ni svi talijanski pjesnici obožavatelji Homera.

Melchior Cesarotti, čuveni talijanski prevodilac Ossiana i Ilijade (1730.—1808.), kaže u pismu, što ga je pisao god. 1788. Mihu Sorgu (u Jugoslavenskoj akademiji): „Homer, najazijatskiji kniževnik, sili me, da budem lakoničan“.

„Kada je izašao Ossian“, piše De Sanctis (Storia della Lett. Ital. II³. 373.), „svi izgubiše glavu, siti klasicizma. I prijestoje Homerovo bude ugroženo“.

Vrijedi, da još istaknemo, da se je naš Bajamonti počeo baviti Homerom (ako ne ranije, a ono dajbudi god. 1792.) prije god. 1795., kada ugleda svjetlost glasovita Wolfova „Prolegomena ad Homerum“. Bajamonti je dakle prve poticaje za proučavanje Homera primio od Talijana. Vico mu je bio, kako vidjesmo, poznat. Je li znao za Wolfa¹? Negova imena doista nigdje ne spominje, dok spominje i Talijane i Francuze, koji su prevodili Homera i pisali o nemu.

Tommaso je kazao o Bajamontovu „Morlachismu“: „ako se izuzme čudan naslov, ova je radnja prava divinacija“.

2. Bajamonta mnogo zanimahu hrvatske narodne pjesme; koje sabiraše, šiljaše Feriću (vajda i Fortisu) i prevođaše na talijanski.

¹ Murko (Jagićev Archiv XXVIII., 354.) misli, da je poznavao Wolfovu teoriju o homerskim pjesmama. Možda, nego preko Talijana. Mimogred spominjemo, da se i Dubrovčanin I. Đorđić — dakle prije Bajamonta — bavio Homerom te ga dr. Körbler zove „prethodnikom Wolfovim“ („Rad“, kn. 186. [76.]).

Na jednom listu papira nalazimo: „Distribuzione per il saggio scolastico dell' anno 1782, dato dagli scolari della prima nel collegio Ragusino“. Ovdje imamo pred sobom ispitne zadatke učenika, kojih se imena navode, na koncu školske godine, kada se djelahu odlikovima nagrade.

Zadano im bijaše tumačenje govora Ciceronova „pro S. Roscio Amerino“, pa deklamiranje nekih proznih i pjesničkih komada, latinskih i talijanskih¹. Potpisan: Il nobile fanciullo Marino Gozze(?).

Na drugoj strani istoga lista nahodi se rukom Bajamontovom napisan prijevod jedne hrvatske narodne pjesme, kojoj se sadržaj kazuje dole ispod prijevoda: „Come il garzone Marco baciò la sua giurata sposa, ed ella no 'l conobbe“. Ovo je koncept Bajamontova prijevoda, jer je dosta išaran ispravcima. Je li gdje štampan, ne znamo.

Pomislismo odmah na original ove krasne romance. Uzmemo u ruke najprije Bogišićeve: „Narodne Pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa“ (Biograd 1878.), pa na strani 16.—17. doista nadosmo pjesmu pod naslovom: „Kad je Marko Krajević poljubio vjerenicu, a ona ga nije poznala“.

Pjesma potječe iz Dubrovnika, i to iz zbornika, koji se čuva u knjižnici Male Braće u Dubrovniku (Bogišić, o. c. na strani 2., 123. i 126.). Zapisana bi u prvoj polovici 18. vijeka. Bogišić je uvvrćuje među t. zv. bugarštice. Već jezik ove pjesme pokazuje, da je ona podrijetla dubrovačkoga. Bajamonti je valda preveo ovu pjesmu iz pomenutog dubrovačkog zbornika. Bajamontov je prijevod posve dobar, tako reći od riječi do riječi jednak originalu.

Među spisima Bajamontovim nalazi se na dva dvolista u malom foliju prijevod druge narodne pjesme. Izvana na prvom listu stoji zapisano: „Canto Illirico, tradotto in Versi sciolti Italiani“, a na narednoj strani kratak list, namijenjen talijanskoj spisateljici, gospođi Jelisavi Caminer Turra². List je napisan u Dubrovniku 1.

¹ Hrvatski se dakle nije ništa učilo.

² U listu, što ga je ova gospođa pisala M. Sorgu 26. februara 1795. iz Vence (Venezia), razbirmo, da je bila u ovo vrijeme ozbiljno bolesna. Ispričava se, što mu nije dugo pisala, ali ga uvjerava o svome nepromiješenom prijateljstvu. „Ako dolazi tamo moj časopis (giornale), kako bih željela, vidjeli ste, kako sam pohvalila vaš elegij o popu Stayu. Veselila sam se, pišući onaj članak, jer me je zanimalo čitanje uzorne besjede... Ma što mi dosudila providnost, ne zaboravite nikada svoje — više nego službenice — dobre i stare prijateljice.“ Sorga zove: „mio caro ed illustre amico“.

lipnja 1782., a potpisa ga „úezin prijatelj“ M. d. S., što će biti: Michele di Sorgo.

Prošlih dana, javlja joj on, dospje mu u ruke stara ilirska pjesma, koja mu se pričinila veoma lijepa. On joj je šale u prijevodu, u kome nastojaoše sačuvati značaj izvorne pjesme, koja se mili, ako se ne vara, baš radi toga, jer je, tako reći, proizvod prirode, s kojom današnja umjetnost nije imala, kako se čini, nikakova posla. „Ako mislite, da što vrijedi, pa bi je mogao vaš časopis priopćiti; možete raditi, što hoćete“.

Na daljina tri lista dolazi prijevod pjesme, koja nosi ovaj natpis:

„Come Lupo ardente succedè nel duello dell' aste, al Rè di Buda, e uccise il suo sfidatore“.

Kada već otkrismo izvornik prve pjesme, bili smo uvjereni, da ćemo ući u trag originalu, ili dajbudi kakvoj varijanti i ove pjesme, koja pjeva o poznatim narodnim junacima. I nijesmo se prevarili.

Na strani 46.—49. Bogišićeva zbornika našosmo pod brojem 15. pjesmu: Kad je Vuk ognjeni odmijenio od kopja kraja bosanskoga¹ i kad je ubio njegova zatočnika. I ova pjesma potječe iz pomenutoga dubrovačkog rukopisa u knjižnici Male Braće.

Prijevod ove pjesme slaže se potpuno s originalom u Bogišića. Varijante neznatne. U prijevodu ne javlja se riječ „Ugričići“, već „campioni“ (dva puta).

U pismu od 6. septembra 1888. javlja Sorgu prijateljica Izabela iz Mletaka, da je onamo prispjela glasovita gospođa Jelisava Caminer, na koju se doista mogu uporaviti stihovi: „žive među knjigama i ostaje mudra“.

U pismu od 14. augusta 1793. priopćuje mu gospođa Caminer, da mu ne piše sama bolesti radi. Ovdje spominje ona svoj časopis (bez imena), svoje prijevode kazališnih komada; priopćuje mu popis dubrovačkih abonenata na Gessnera i t. d. Ona govori uopće samo o književnim stvarima.

Još ćemo ovdje pripomenuti, da se među listovima iz ostavštine Miha Sorga (sada u Jugoslavenskoj akademiji) nahodi na povećem dvolistu talijanski prijevod poznate narodne pjesme: „Zidañe Skadra“ (la fondazione di Scutteri), s primjedbom: „Dal foglio Veneto pag. 136“. Za prijevod, kaže se, da potječe od slavnog prevodioca Osmanide. To će biti Jakšić ili Vidović. Jakšićev talijanski prijevod štampan bi god. 1827., a Vidovićev god. 1838. Međutim znamo, da je Jakšić doista prevodio naše narodne pjesme na talijanski, pa tako nema sumnje, da je baš on prenio i „Zidañe Skadra“ na talijanski jezik, i to posve slobodno, kako je preveo i Gundulićeva „Osmana“.

¹ Pogriješka, mjesto „budimskoga“.

Prijevod je dobar, tek katkada netačan. Tako „rusa glava“ preveden je krivo: „roseo capo“.

Prevodilac prevodi riječ „zatočnik“: „sfidatore“ (izazivač), što je vrijedno zabilježiti, jer u Vuka i Broza-Ivekovića dolazi samo značenje: der Verpflichtete, obligatus (besonders der Kampfheld, puginator). Ne će biti dobro prevedeno: „Demetrio, figliuol di Jaksi“ za hrvatsko: „Mitar Jakšić“, dok bi se moglo podnijeti: „Niccolao del primo prete figlio“ za „Protopopić Nikola“.

Osobito je važno ovo:

Gosp. D. S. Karaman poslao nam je preko prijatelja Bulića pet narodnih pjesama, koje je njemu izručio pokojni sudbeni savjetnik Alačević s izjavom, da potječu iz književne ostavštine Julija Bajamonta. Pjesme su napisane na 5 listova sašitih. Prepisivač je izvana zabilježio: „Canzoni popolari, trovate fra le minute del Dottore Giulio Bajamonti a. 1780“. Prijepis je načinio pomenuti Alačević iz originala, koji je bio u Antuna Bajamonta. Pjesme su prepisane novim našim pravopisom.

Evo natpisa ovih pjesama:

- Lauš kralj kumuje Jelini Pavlovoj (46 stihova).
- Bor i Marijina kletva (39 stihova).
- Bogdanova ljubav (36 stihova).
- Jelina lipota i vila (35 stihova).
- Margita Budimkina (33 stiha).

Nema razloga sumnjati, da ove pjesme ne potječu iz ostavštine našega Bajamonta, a vjerujemo i to, da su zapisane god. 1780.

Bajamonti šiljaše, kako već istaknusmo, narodne pjesme Feriću¹ u Dubrovnik.

Kako se razbira iz pjesama Bajamontovih od god. 1799. i 1800., poslao je on Feriću u svemu 6 narodnih pjesama, 1 varijantu i neke Kačićeve pjesme.

Je li ih Ferić preveo na latinski? Iz Ferićeva djelca: „*Ad clarissimum virum Joannem Müller epistola. Huic accedunt Illyricae linguae poematia triginta septem Latinis carminibus ab eodem reddita. Ragusii 1798*“ ne doznajemo ništa.

Ne okoristismo se u ovom pitanju ni lijepom radničom I. Kašumovića: „O latinskom prijevodu nekijeh našijeh narodnijeh pje-

¹ Pravo kaže M. Murko: Bajamonti und Ferić müssen viel mehr als bisher mit Ehren in der Geschichte der Auffindung des serbokroatischen Volksliedes genannt werden“ (Jagićev Archiv XXVIII. 355.).

sama' (Školski Vjesnik, Sarajevo 1900.), gdje je on pretresao Ferićev rād oko sabiraña i prevodeña naših narodnih pjesama.

Možda se Bajamontove pjesme, poslane Feriću, našu gdje u Dubrovniku. Nihov oblik i jezik pokazuju na primorske krajeve, gdje ih je Bajamonti sâm zabilježio, ili od drugoga dobio. One su u svakom pogledu zanimljive, a nijesu bez pjesničke vrijednosti.

Bajamontu eto pripada slava jednoga od prvih sabirača i prevodilaca naših narodnih pjesama

Ne potaknuše Bajamonta na sabirañe narodnih pjesama Ferić, odnosno Nijemac Müller, nego opet Talijani, a ovdje mislimo u prvom redu na Fortisa, koji je već god. 1772. izdao svoje djelce: „Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Ossero“, gdje govori i o narodnim pjesmama, a god. 1774. dade u tisak svoje veliko djelo: „Viaggio in Dalmazia“ (dva sveska). Fortis je zacijelo utjecao i na Müllera, jer je Müller zamolio Ferića istom 1796. godine, da bi mu poslao što više hrvatskih narodnih pjesama u latinskom prijevodu.

Romantika je u drugoj polovici 18. vijeka probudila u Evropi ljubav k tradicionalnoj literaturi. U Nemačkoj bješe taj pokret najživlji, nego Italija ne ostade zadña. Pokazuje to i dopisivañe našega Bajamonta i Dubrovčanina Miha Sorga sa pomenutom gospođom Jelisavom Turra Caminer. Nemačka znanost ipak ignorira gotovo sav taj rād Talijana, naših Dubrovčana i Dalmatinaca.

3. Naš Bajamonti nije kupio samo narodne pjesme, već i narodne napjeve, a to mu diže važnost kano hrvatskom, doslije zaboravljenom folkloristi.

Sačuvao se naime jedan poderan listić, ispuñen notama. Na jednoj je strani ulomak nekakova plesa, a na drugoj su tri napjeva. Svaki ima po dva retka notâ, koji su označeni brojevima i natpisima: I. Canto delle fanciulle di Travnik (pjesma travljanskih djevojaka), II. Canto dei gianizzeri (pjesma janičara), III. Canto dei caddi (pjesma kadija). Teksta na žalost nema.

Napjevi su zabilježeni za jedan glas, bez pratñe. Napjev prve pjesme očevidno je narodan, a Bajamonti ga mogaše čuti u samom Travniku, gdje je bio jedanput, putujući po Bosni. Možda je u Bosni čuo i napjeve onih drugih dvaju napjeva.

Nije nemoguće, da su sva ova tri napjeva samo neke skice iz većeg muzikalnog djela, koje nije do nas došlo. Da se sačuvala muzika Bajamontova velikog oratorija: „La traslazione di S. D imo“, kojega je tekst štampan god. 1770., možda bi se i ovdje našlo motiva iz hrvatske pučke glazbe.

Bajamonti se je mnogo bavio glazbom. God. 1793. izjavljuje Mihü Sorgu: „Poslao bih k vragu medicinu radi muzike!“

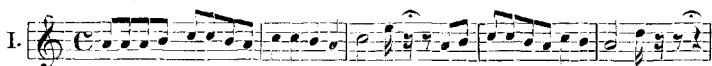
Uglazbio je još, koliko znamo, hrvatski tekst jedne duhovne pjesme za makarskog biskupa, onda jednu Stratikovu pjesmu o sijañu (preveo ju je na hrvatski neki M. Dobrošić), da hrvatski seľak pjevajući ući racionalno sijañe. I ove se skladbe izgubiše.

Julija Bajamonta mora eto spominati i povijest hrvatske glazbe.

Na kraju ovoga poglavlja priopćujemo: a) ona tri napjeva, b) popis Bajamontovih crkvenih skladba i c) onih pet narodnih pjesama. U pjesmama preudesismo pravopis, dok tekst ostavismo nepromijeñen, i ako nije bez pogrješaka.

a)

Canto delle fanciulle de Travnik.

Canto di giannizzeri.

Canto dei caddi.

b)

Kompozicije Julija Bajamonta, koje su u arhivu župskoga ureda kod stolne crkve u Spljetu (prema popisu muzikalija, što ga je sastavio god. 1887. prof. Milan Rešetar, sada sveučilišni profesor u Beču, a tadašnji pjevač stolne crkve u Spljetu):

1. Misa, 3 glasa i orgule.
2. 6 misa lakih, 3 glasa i orgule.
3. Credo, 3 glasa i orhestar.
4. Misa, 3 glasa i orgule.
5. 2 mise kratke za orgule.
6. Misa, 4 glasa i orhestar.
7. Misa, 3 glasa i orhestar.
8. 6 misa lakih, više glasova i orgule.
9. Mrtvačka misa, 3 glasa i orgule.
10. Adventska misa za prvu nedjelju.
11. Adventska misa za drugu nedjelju.
12. Adventska misa za četvrtu nedjelju.
13. Misa za Veliki Četvrtak, 4 glasa i orhestar.
14. Credo za Veliki Četvrtak, 4 glasa i orhestar.
15. Passio za Veliki Petak, orhestar.
16. Passio za Cvjetnu Nedjelju.
17. Credo za Cvjetnu Nedjelju, 4 glasa i orhestar.
18. 2 Benedictus, 3 glasa i orhestar.
19. Miserere, 3 glasa i orhestar.
20. Pange lingua.
21. Pjesma za prijenos moći sv. Dujma.
22. Popule meus i Vexilla regis, 4 glasa.
23. Responsoria za I. i II. večer Velike Nedjele, orhestar.
24. Responsoria za I.—III. večeri Velike Nedjele, orhestar.
25. Responsoria za I.—III. večeri Velike Nedjele, orhestar.
26. 2 Stabat mater.
27. 2 Te Deum, 4 + 3 glasa i orhestar.
28. 2 Te Deum, orhestar.
29. Confiteor, Laudate pueri.
30. Večernje, 3 glasa.
31. Večernje, 3 glasa i orhestar.
32. Večernje, 3 glasa i orhestar.
33. Večernje, više glasova i orhestar.
34. Veni sancte spiritus.

c)

1. Lauš kralj kumuje Jelini Pavlovoj.

- Izresta jedan zelen bor
Kraľa Lauša prid dvore;
Podań se kupu gospoda
Ter lipo više vičaju:
5. U koga gradi najviši,
U koga dvori najširi,
U koga ľuba najľipja,
U ĳega ćemo noćevat.
U kneza Pavla gradovi,
10. U ĳega jesu najviši,
U ĳega dvori najširi,
U ĳega ľuba najľipša,
U ĳega ćemo noćevat.
Kad kneže Pavle to začu,
15. Zlovoľno dvoru on iĳe.
Pridań je Jele išetala
I knezu Pavlu govori:
Što si mi Pavle zlovoľan?
Jesi li trudan? umoran?
20. Ali te gladak pridobi?
Ali te glava zaboli?
Knez Pavle ĳoj odgovori:
Nisam ti ľubo Jelina,
- Nisam ti trudan, umoran,
25. Neg sam ti kruto zlovoľan.
Izresta jedan zelen bor
Kraľa Lauša prid dvore;
Kupu se podań gospoda
Ter lipo više vičaju:
30. U koga gradi najviši,
U koga dvori najširi,
U koga ľuba najľipša,
U ĳega ćemo noćevat.
Ali mu veli Jelina:
35. Mući, moj Pavle, budalo,
Svemu ću se ja domislit.
Kada mi doĳe Lauš kralj.
Ja ću mu reći slobodno:
Dobro mi doša, kume moj!
40. Evo mi nema osam dan,
Da sam ja sina rodila
I čekala te za kuma.
Tada ĳoj veli Lauš kralj:
Privišńi Bože, fala ti!
45. Koju sam htio ľubiti,
Vaľa mi sada kumiti.

2. Bor i Marijina kletva.

- Kod hladne slatke vodice
Izresla mlada travica,
I sve je poľe prikrla,
Al nije jedan zelen bor.
5. Pod borom Mari postelja,
Svakim je cvićem nastrta,
Najveće ružam rumenim,
A s ružam drobne murtile.
Na takoj ľipoj postelji
10. Trudna je Mare zaspala.
Nitko je nesmi buditi,
Ni mili ćako sa poľa,
Ni mila majka sa doma,
Ni mila braća sa gore,
15. Ni mile seke sa posla.
Al dunu vitar sa mora,
- Ulomi granu od bora
I pada Mari na ľiše,
Bilo joj ľiše nagrdi.
20. Trudna se Mare prenula,
Vitar ĳoj kose vijaše,
I poće kleti zeleu bor:
Ah! bore, bore, nebore!
Da bi ti ľiše otpalo,
25. Da bi ti grane uvele,
Da bi ti žile usale,
Kad mene trudnu probudi
I mojim sankom razľući!
Do malo doba zgodí se,
30. Da poće s bora padati
ĳegovo ľiše zeleno.
Poćeľe grane uvesti(!),

Jer trudnu Maru probudi
 I njenim sankom razluči,
 35. Kad spaše na svoj' postelji,
 Prostrtoj ružam rumenim

I s ružam drobne murtile,
 Na polu mlade travice
 Kod hladne, slatke vodice.

3. Bogdanova ljubav.

- U Bogdana devet vinograda,
 A deseto vinova jabuka.
 Al ne može se odužiti duga.
 Govore mu, da prodade majku,
 5. Al on ne će prodat majku svoju,
 A kad ne ćeš prodat majku tvoju,
 Ti prodadi virnu ljubav tvoju.
 I pristaje na govore zadnje.
 I prodade virnu ljubav svoju.
 10. I daju mu blago nebrojeno.
 Kad su bili na večeru došli,
 Sve večera malo i golemo,
 Ali ne će drago kupovano.
 Mladi kupac tiho besidio:
 15. Večerao mi drago kupovano!
 Odgovara: mladi gospodare!
 ne ću s tobom na večeru doći!
 Opet nozi (nojzi!) tiho besidio:
- Il ti dušo doći il ne doći,
 20. Svakako ćeš sa mnom noćevati!
 Tada njemu tiho odgovara:
 Kad su Turci roble zarobili,
 Zarobili brata i sestricu,
 I oboje majka biližila,
 25. Na obrazu meni madež bili,
 A bratu mi na desnom ramenu
 Do četiri dlake prasetije.
 Skide mladi tananu košulu,
 I poznaju, da su brat i sestra.
 30. Odma sedla do dva dobra koša,
 Jedan sebi a sestri drugog,
 ter odoše u Bogdana dvore.
 Nosi njemu blago nebrojeno
 I vodi mu virnu ljubav svoju:
 35. Evo tebi virna ljubav tvoja,
 tvoja ljubav, a moja sestrice!

4. Jelina lipota i vila.

- Paval se ljubom fašaje:
 Ni lipše ljube do moje,
 ni lipša vila iz gore!
 Kad začu vila iz gore,
 5. Pavlovoj ljubi govori:
 Gdi si ti ljubo Pavlova,
 koja si lipša od mene?
 Hajdemo se obe sad obući
 Pak ćemo vidit, jesi li
 10. Lipša ti ljubo Pavlova.
 Ide se Jele obući,
 Na noj je svila crljena,
 Na glavi kruna biserna,
 Na bilom boku zlatan pas,
 15. Na ruke deset prstena.
 Izašla Jele na pendžer
 I zove vilu iz gore:
 Gdi si ti vilo iz gore?
- Jesi li lipša od mene?
 20. Kada je vila iz gore
 Pavlovu ljubav vidila,
 Reče noj: ljubo Pavlova!
 Ti si baš lipša od mene,
 Jer te je majka rodila,
 25. Koja ti hranu davala
 I u zlatan povoj povila.
 Tebe su braća zibala
 I s tobom su se igrala;
 A mene vila iz gore,
 30. Mene je gora rodila,
 u zelen listak povila.
 Koje su rose padale,
 Meni su rane davale,
 Koji su vitri puhali,
 35. Mene su vilu zibali.

5. *Margita Budimkina.*

Ivan se majci moláše:	I u bilo lišce ljubiti.
Pusti me, majko, do grada,	Ne hti je sankom buditi
Do bila grada Budima.	20. Ni u bilo lišce ljubiti.
U niemu mi je divojka,	Meće noj kupe na nidra,
5. Imenom zvata Margita.	Zlatne jabuke u nidra.
Majci se s mañim ne može,	Kad se divojka probudi,
Već pustiti ga do grada,	Poće se tada misliti:
Do bilog grada Budima.	25. Otkle noj kupa na nidri,
Kad Ivan doša pod Budim,	Zlatne jabuke u nidri?
10. Trikrat je Budim obigra,	Ter sama sobom govori:
Četvrtim u grad uliza;	Da bi ja rekla: od Boga,
A kad je u grad uliza	Od Boga nisam dostojna;
I do divojke stupija,	30. Da bi ja rekla: od roda,
Ivan divojku nalazi,	Od roda nemam nikoga;
15. Da spava sankom dubokim.	Ivan daleko je od mene
Poće se(!) Ivan misliti,	Koliko nebo od zemljice!
Hoće l' je sankom buditi	

Primjedba. Gosp. prof. dr. Nikola Andrić, koji proučava i priređuje za štampu probrane narodne pjesme iz goleme zbirke Matice Hrvatske, predao nam je na našu molbu ove biješke k Bajamontovim pjesmama:

1. a) Za pjesmu „Lauš kralj kumuje Jelini Pavlovoj“ imamo najstariji zapis u zborniku Frana Alačevića (knj. I., br. 163.), koja će se štampati u VII. knjizi Matičina izdanja pod natpisom „Pavlovića okumila kralja Lauša“. Bajamontijeva varijanta ima 46 stihova, a Alačevićeva 49. Verzija i narječje isto (ikavsko, štokavsko), u starim osmercima i prastarom metru. Zapis iz istoga vremena. Alačevićev početak ovako govori:

Narasla je lovorika	Kako primit Lauš-kralja?
Usred grad Dubrovnika;	U kog dvori ponajlipši,
Skupila se sva gospoda	U kog ljuba ponajlipša,
Tate više učiniše:	Unde će kralj večerati
	S ljubom noću noćevati... itd.

Svršetak je u Alačevića nešto izmijenjen:

Kada to začu kralju mlad,
 Unda on Bogu zafali:
 Hvala ti budi Bože moj!
 Gdigod sam tio ljubiti,
 Unde me zovu za kuma...

Svakako jedna od najnarodnijih i najstarijih naših pjesama, u kojima samo kumstvo odbija od putenog saobraćaja kao u porodicama.

b) U Matičinim rukopisima našao sam još 4 varijante. Prva je od biskupa Palunka (s otoka Šipana) pod imenom „Lijepa mláda, a još bolje svjetovana“. U njoj Turci zaključuju, da će im car prenočiti i obljubiti ljubu onoga junaka među njima, koji ima najviši dvor i najljepšu ljubu. Kocka pade i opet na Pavla. No njegova Mare dosjeti se, pa dočeka cara s čedom u naručju, moleći ga za kumstvo. Kad je car razabrao, što je, prokune Marinu majku, koja ju je tako lijepu rodila, a još više, što ju je takim svjetima naučila... (Dakle — i Turci pokoravaju se narodnom shvaćanju!) Istu ovu pjesmu (dakako drugim riječima) kazivala je kasnije Palunkova sestra sinu svom Muratu, koji ju je također zapisao, pa se nalazi u Muratovoj zbirci pod br. 11.

Slična pjesma o mladom Miku i ljubi kneza Pavla nalazi se i u zborniku A. Radice (iz spljetskog Velikog Varoša, stiha 83). Kúma daje kumu još „mletačkom jaglom“ šivenu košulju i — otpravi ga.

U Šegvićevoj varijanti iz Boke Kotorske (br. 4.) traži car ljubu Ive Senjanina „za tri noći i tri bijela danka“. Ona ode — s dva malašina, moleći cara, da bude djeci kum. Nije mogao da odbije, pa u nevolji govori:

Blažen bio, Ivova kaduno,
Blažen bio, tko te porodio!
Proklet bio, tko te naučio!...

I onda car pozove „fratre i popove“, da „sakrste“ ludu djecu.

Ludu djecu na kantar mjerahu;
Koliko luda djeca potezahu,
Toliko joj blaga darovaše...

Od štampanih zbornika ima varijantu ove pjesme izdanje „Istarskih pjesama“ (II., br. 22.) pod imenom „Kraljevska oklada“ i pod br. 156. „Albus kralj i Pavlova ljubá“. — Kardžić V., br. 707. „Kralj i ljubi Pavlova“.

2. „Bor i Marijina kletva“. — Ne sjećam se, da sam imao u rukama i jednu žensku narodnu pjesmu ovoga oblika.

3. „Bogdanova ljubav“. — Ovih pjesama ima vrlo mnogo. Sami Matičini zbornici imaju 20 primjeraka iz raznih krajeva. Od štampanih spominjem Jukić-Markiće (knj. I, br. 5.) „Jug Bogdan svoju ljubav prodao“; Blagajić (br. 55.) „Hasan-aga prodaje ljubav“; Neven (od god. 1852., str. 830.) „Bogdanova majka i neznana delija“, a god. 1856., str. 172. „U Bogdana devet vinograda“; Karadžić (I, br. 725.) „Prodava ljubav Bogdanova“; Davidović (br. 67. — bez natpisa) i t. d.

U VII. Matičinoj knjizi bit će pjesma štampana pod natpisom: „Zarad dugova prodao vjernu ljubav“.

4. „Jelina lipota i vila“. — Javlja se dosta često. Najstariji je Alačević primjerak iz Dalmacije (I, br. 112.), istog starog sloga, kao i Bajamontijev „Lauš“. Svršetak Alačevićeve pjesme glasi:

Bila joj vila govori:
„Lipša si, Mare, od mene,
Jer te je majka rodila.
Tebe su babe dojile,
U svion povoj povile
I mila braća zibala.

Mene je gora rodila,
U zelen listak zavila;
Tija me rosa dojila.
Mene su vitri zibali,
Zato si lipša od mene.

5. „Margita Budimkinja“ vrlo je poznata i nalazi se ne samo u štokavskim nego i u kajkavskim zbornicima.

V. Istorija Dalmacije i Spljeta.

Istorija Dalmacije i Spljeta.

1. Bajamonti proučavaše s ljubavlju povijest Dalmacije, koja je igrala znatnu ulogu već i u Starom Vijeku. Nije čudo, da ga je mnogo zanimao već car Dioklecijan, osnivač grada Spljeta, kojega se dvorovima dive svi pozniji vijekovi. I danas hodočaste onamo učenjaci i turisti sviju naroda, da vide sjajne ostatke rimske i kršćanske Salone, pa ponositu Dioklecijanovu palaču. Dioklecijanu je namijenio Bajamonti poveću raspravicu: *Storia di Diocleziano* (rukopis). To su izvaci iz Gibbona, Creviera, Aurelija Vopiska, Eutropija, Laktancija, Eusebija, osobito iz Farlata. Bajamonti navodi i Tomka Mrnavića, koji, osnivajući svoje mišljenje na izginulim papirima (napisima) Marka Marulića, tvrdi, da je bio djed Dioklecijanov Kajo Aurelije Valerije Salonitanac, a njegov sin Valerije,

otac Dioklecijanov. Bajamonti raspravlja o Dioklecijanovoj domovini, o njegovim ženama i djeci, o njegovoj mladosti, o njegovu razdjelenju carstva, o odreknuću s prijestolja i o proganjanju kršćana. Najviše izvadaka ima iz Gibbona i Farlata. Ovo je doduše kompilacija, nego u svaku ruku pokazuje Bajamontovu veliku načitanoost u području domaće povijesti.

2. Biļeške o povijesti Dalmacije u XVII. i XVIII. vijeku. Na većim i manim papirićima sabrao je Bajamonti mnogo vijesti, koje se tiču prošlosti Dalmacije, a crpene su iz prvih, autentičnih vrela. Priopćujemo samo najzanimljivije.

a) Iz izvješća generalnoga proveditura Petra Valiera o Dalmaciji, podnesena mletačkom senatu god. 1680. Valier prikazuje u vrlo crnim bojama gospodarsko stanje Dalmacije. Ovi izvaci čine samo jedan list. Bajamonti primjećuje, da ih je crpao iz nepotpune kopije Valierova izvještaja.

b) Iz informacije Alviža Moceniga, III. generalnoga proveditura u Dalmaciji i Albaniji. Mocenigo potańe opisuje Dalmaciju, ističući slabu nezinu napućenost i golemo siromaštvo. Mnogi su krajevi močvarni i nezdravi. Narod strada od raznih pošasti, mnoga mjesta i od potresa. Otočani ne će da idu na galere¹ pa se sele u druge države. Industrija je nerazvita. Najviše koriste državi soline na Pagu, Rabu i u Šibeniku. Mnogo ima vune te bi se mogla razviti produkcija sukna za oskrbu mletačke vojske.

O Morlacima — novim podanicima — kaže da ih ima 38.566, a među nima 13.000 sposobnih za oružje. Ako se pribroje k ovima stari podanici, ima svih 190.000. „Premalen broj pućanstva prema prostranstvu zemļe“.

O Zadru veli: „lijepo tijelo bez duha, jer mu nedostaje stanovništvo“. Zadar je bio uvijek glavni grad pokrajine, što će i ostati“. Posljedńu je rećenicu Bajamonti podertao.

c) Iz geografskog izvješća „fiscala“ Pellegrinia o Dalmaciji, napisana prije osvojenja Imoskoga, t. j. prije god. 1717.

Radńa veoma zanimļiva. O Kninu kaže Pellegrini, da je bio negda glavni grad Hrvatske i sijelo biskupsko. Spomińe on i kruniće kralja Kolomana u Biogradu i njegovo vjenćanje god. 1097.

¹ Galera (galea), starinska bojna lađa mletaćka na vesla i jadra. Mnogi bijahu osuđeni, da budu veslari (galeotto) na takim lađama. Taka služba bijaše za Dalmatince strah i trepet.

Nema znatnijega mjesta, koje ne bi bilo spomenuto. Na kraju opaža Bajamonti: „u ovom izvještaju nijesu opisani otoei“.

Pellegrini je napisao ovo izvješće jamačno po nalogu mletačkog senata nakon što su Mleci oteli Turcima „nove krajeve“.

d) Iz izvještaja generalnoga proveditura Jakova Boldù o Dalmaciji od god. 1748.

Nevoļu Dalmacije čine: mnoštvo protuslovnih naredbi i zakona; oskudica trgovine, industrije, zanata i poljodjelstva; nestašica sredstava. Jadne su u opće prilike doñeg dijela pokrajine poradi slaba odgoja naroda, lijenosti, razuzdanosti, i poradi nikakova smisla za obrt. Nesrećni su i gradovi primorski, budući da su bez zanata i trgovine. Stranci se vesele njihovoj bijedi, praveći dobre poslove. Pokrajina bi imala štogod vina, uļa, vune i drugih proizvoda za prodaju u inozemstvu; nego to priječe stari i novi zakoni, jer je maksima vlade, da svaki suvišak pokrajine smije ići samo u Mletke, što mnogi zlorabe te su posjednici prisiljeni sklapati nepovoljne pogodbe.

I stoka je u Dalmaciji zanemarena poradi nedostatka krme u zimi, te orači volovi postaju nesposobni za rad. Po tom još dolaze bolesti stoke.

Boldù spominje bogate šume na Pagu i Rabu, u „gornjem kraju“ i u okolici Zadra, gdje je posiječen golem broj drveta za mletački arsenal, stupova i drva za gorivo.

Monopol je jedna od glavnih nesreća ove zemlje. (Le inchette e i monopolj...).

Veliko su zlo za Dalmaciju mnogobrojni kazneni prekršaji i civilne pravde. Često se rađaju radi općih i posebnih uzroka krvavi okršaji između sela i sela s represalijama, zamjениčnim ubijstvima i požarima. Ovaka neprijateljstva nastaju i među pojedininim obiteljima. Svakidašnja su umorstva, prestupci protiv čudorednosti među rođacima i sodomije, pa i u svećenstvu obiju obreda, bratoubijstva, ocoubijstva i čedomorstva.

Popis pučanstva prema onomu, što se iznosi u početku svakoga generalata, iskazuje sada više 1388 obitelji, 21.326 duša i 4.318 ljudi sposobnih za oružje. Pa ipak u sadašnje vrijeme ima u pokrajini samo oko 300 momaka za vojsku.

Jezgra ove pokrajine čini 25.062 obitelji, 166.109 duša i 37.343 čovjeka za oružje, ne uzimajući u obzir stanovnike gradova, gornjih otoka, doñega Paga i triju kvarnerskih otoka s njihovim otočićima.

Spomiñe i štetne močvare.

e) Iz izvještaja Gradeniga, generalnoga proveditura u Dalmaciji i Albaniji, od god. 1777.

Sudovi povećavaju nevoļu Morlakâ. Samo u 33 sela okolice zadarske i u 36 sela teritorija kninskog ustanovljena je katastikacija državnih dobara s obzirom na njihovu razdiobu. Sve su druge zemlje u pokrajini u rukama Morlaka, od kojih jedni posjeduju više nego trebaju, drugi mnogo mañe, treći ništa, a sposobni su za posjedovanje, pa, pohlepni, često dolaze kod vjetnicima i u opće audijencije, zapuštajući svoje poslove.

Mnoge zemlje oko Imoskoga i Neretve mogle bi se privesti kulturi, dok sada stoje pod vodom. Poduzeće ne bi se smjelo ipak pripustiti privatnicima s velikim povlasticama, koje opterećuju općine, radi kojih nema napokon nikakova uspjeha.

Primjer su tome feudatarci vranski. Pored toga neki Morlaci drže mnoga zemljišta pusta (a falasco), i to iz zlobe, a mogla bi biti obrađena. Činovnici u Krajini, osobito koluneli i nadzornici (soprantendenti) misle samo na svoj nedozvoljeni prihod, zaštićujući krivce.

Pašinci i šume u nutarnosti zemlje morali bi se podvrći nekim zakonima. Stoka zimi pogiba ili oslabljuje, jer Morlak ne sprema krme. Volovi za orañe nijesu za rad, dok se ne okrijepe mladom svibañskom travom. Odatle zakasñelo obrađivanje polja. Podanici su prisiljeni, da ištu paše i rada u Turskoj. U više mjesta Dalmacije nema vode radi nemarnosti, ni za lude ni za životiñe.

f) Iz Farlatova djela „*Illyricum Sacrum*“. Ove su bilješke vrlo obilne, no mi ne priopćujemo iz njih ništa, jer je ovo djelo, u opće poznato. Bajamonta zanimahu osobito vijesti o Spljetu.

g) Vijesti iz raznih vrela. Evo imena glavnih pisaca, iz kojih crpe Bajamonti: Toma arcidakon, Mavro Orbini (*Il Regno degli Slavi*), Lucius, Peyssonel¹ (*Observations Historiques et Géographiques sur les Peuples Barbares, qui ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin* i t. d., et précédées d'une Dissertation sur l'origine de la langue Sclavone, prétendue Illyrique. Paris 1765.), Fortis, Barbagianni, a Cutheis, Villa (*Viaggi in Dalmazia e Levante*, Torino 1668), Dolei i t. d.

¹ Najzanimljivije je, da ovaj Francuz, slijedeći Dubrovčanina Bandurija, pripisuje izum slavenskoga pisma apostolu Ćirilu, a ne sv. Jeronimu, koji da je bio Latin, jer je pisao samo latinski. Ispravno kaže Peyssonel i o Bugarima, da nijesu bili prvotno slavenski narod.

3. *Memorie della città di Spalatro in Dalmazia, raccolte da Giulio Bajamonti*¹. U velikom foliju. Stranâ 149. Iza 55. stranice nekoliko stranica praznih. Na kraju 4 lista čista. Vezano, jamačno od samoga Bajamonta. Na prvoj stranici zabijezio je neki Cattani, da je ovu rukopisnu knîgu kupio god. 1815. „za znatnu svotu novaca“ od Jelene Bajamonti-Cippico, kćeri piščeve, a na drugoj strani opet zapisa mons. Bulić, da ju je nabavio god. 1898. sa kniževnom ostavštinom pokojnoga muzejskog ravnateļa dra. F. Carrare.

Sadržaj: Predgovor (3.—5.).

Memorie fisiche e filologiche (7.—55.). Positura e dimensione di Spalatro. Esteriori di Spalatro. Confini di Spalatro sul continente. Isole appartenenti al territorio di Spalatro. Prodotti del territorio di Spalatro. Popolazione del territorio di Spalatro. Della pestilenza che più volte fù a Spalatro. Del lazeretto di Spalatro. Del bastardume di Spalatro. Del commercio di Spalatro. — Spálatro chiamato anche Spálato, e anticamente Spalêto, Aspalato (etimologia di Aspalato). Origine di Spalatro. Conghietture sulla più probabile origine degli Spalatrinî.

Pregio delle anticaglie di Spalatro. Disegnatori inglesi, creduti spie. Palazzo di Diocleziano. Tempio di Giove, Campanile del duomo di Spalatro. Altro tempio del palazzo di Diocleziano. Costruzione dell'antico palazzo. Acquidotti antichi. Lapide e bassirilievi antichi. Dell'antica Salona e della nostra barbarie. Erudizione nazionale sopra l'origine di Diocleziano. Opinioni del paese sopra la persecuzione dei Cristiani, attribuita a Diocleziano. Della letteratura spalatrina, e primieramente di Tommaso arcidiacono. Mica di Madio de Barbagiani. A Cutheis. Lettera d'un imperadore de' Turchi al papa. Di Marco Marulo.

U predgovoru kaže, da nije vrijedno obazirati se na malen grad, kaki je Spljet; opet ga je prirodno čuvstvo ponukalo, da što dozna za sebe i za druge. Negovi ga zemļaci nijesu mogli poučiti

¹ Bajamonti javļa Restin god. 1797., a Stefanu god. 1798., da je zasnovao djelo o prošlosti i sadašnosti Dalmacije. Sva je prilika, da će to biti ovo djelo, u kojem je možda prvotno namjeravao govoriti o cijeloj Dalmaciji. U svojim listovima spominje Bajamonti i za štampu gotovo djelo: „Storia de' costumi de' Morlacchi“. Garašinu je god. 1796. poslao i predbrojni arak, a A. Sorgu priopćuje god. 1797., da je predbrojio i njegova strica na to djelo. Kuda se djede ta radnja, ne znamo, na žalost, ništa kazati. Možda je cenzor zabranio štampanje.

— oni živu u tmini, vjerujući u najbesmislenije predaje —; mogao je dakle crpsti štogod iz malog broja kniga, štampanih i rukopisnih. Možda će i ovo njegovo djelo izaći na svjetlost i biti ismijano; jer za Spljet — reći će se — nitko ne mari. On moli ipak književnike, neka uzmu na um, da je svakomu mio njegov zavičaj, bio on velik ili malen. Moglo bi biti ovo djelce korisno strancima; a njegovi sugrađani priznat će mu barem to, da se je mnogo mučio oko domaćih uspomena. Nima ne će biti možda pravo, što je unio ovamo i neslavnih stvari. Odgovara im, da povijest svakoga naroda bez njih postaje hladna, nesavršena, bez koristi i zanimljivosti. Pogreške pređa služe za pouku potomcima, da budu bolji od njih.

Iznijet ćemo samo gdje koju bilešku iz ovoga važnog i zanimljivog djela.

Kada je Bajamonti pisao ovu povijest (bit će prema kraju 18. vijeka), bilo je u Spljetu — uzevši u račun Židove i strance — 2.650 duša, a u varošima 4.300. Što se stanovništvo slabo množi, kaže Bajamonti, kriva je spolna razuzdanost. Mladež se otimlje bračnomu životu. Prosječno dolazi na 10 rođenih jedno nezakonito dijete; no u nahodištu ima djece, koja ne dolazi zapisana u župničkim maticama, jer su bila izložena s bileškom od nepoznate ruke, da su već krštena. Ako se broj ove djece isporedi s brojem zakonite djece, onda izlazi, da se pored šest zakonitih rađa jedno dijete nezakonito (s. 16.).

Ako se ipak stanovništvo povećava, uzrok je znatna trgovina, osobito s Bosnom, odakle dolaze redovno svake nedjele po dvije karavane. Iz Bosne se uvoze suhe šljive, guñevi, kože, vosak, željezo, od čega se mnogo izvozi iz Spljeta u Trst, Mletke, Jakin i drugamo; odakle opet dolaze drugi predmeti za Bosnu. Iz Bosne se još uvozi kuruza, pa onda goveda za klaње, koja idu dalje preko mora (s. 18.).

Što se tiče podrijetla prvih stanovnika grada Spljeta, Bajamonti se povodi za Tomom Arcidakonom, pa kaže, da su se Spljećani malo po malo sprijateljili sa Slavenima (Slavi), trgujući i ženeći se s njima, premda ovi još ne bijahu pokršteni. Ovdje dodaje

¹ Na jednom ostrišku papira prepisa Bajamonti iz I. G. Zimmermanna: „Vom Nationalstolze“ ovu rečenicu: „Jede Nation demjenigen einen Preis versprechen sollte, der die Mängel ihrer Verfassung und Sitten, und die Fehler ihrer Voreltern in das vollkommenste Licht setzte“. Ove riječi donosi i u svojem prijevodu, pa primjećuje: „Può mettersi per divisa alle Memorie di Spalato“. Pametna misao!

Bajamonti nekako ironično: „Zbogom dakle čistoća svete i plemenite krvi solinske!“ (s. 30.).

Bajamonti govori sa zanosom o rimskim starinama u Spljetu i Solinu, pa spočitava Spljećanima, što ih nijesu znali cijeniti i čuvati („la nostra barbarie moderna“). Ne zaboravlja on pokuditi i nadbiskupa Dominisa, koji je pokušao da pokvari Dioklecijanov hram, ali nije uspio poradi čvrstoće gradnje (s. 41.).

Još nas u prvom dijelu Bajamontova djela zanimaju vijesti o književnicima spljetskim (s. 45.—55.). Najstariji je pisac povijesti Salone Toma Arcidakon (1200.—1268.). Priopćujemo ovdje napis, koji postaviše na njegov grob u Frañevačkoj crkvi u spljetskom Velikom Varošu. Bajamonti primjećuje, da je složen prema ukusu i prozodiji onoga vremena, običajnoj u Dalmaciji¹, što je za nas baš interesantno, jer nas sjeća oblikom svojim pjesme najstarijih hrvatskih „začinavaca“.

Doctrinam Christe docet archidiaconus iste
Thomas hauc tenuit moribus et docuit.
Mundum sperne, fuge vitium, carnem preme, luge
Pro vitae fruge, lubrica bona fuge.
Spalatumque dedit ortum, quo vita recedit
Dum mors succedit, vitae meae gloria cedit.
Hic me vermis edit, sic juri mortis obedit
Corpus quod laedit, animamve qui sibi credit (s. 46.—47.).

O književniku Mica di Madio de Barbagiani kaže Bajamonti, da je: „un certo“. Lučić je unio u svoje poznato djelo njegovu „historiju“: „de gestis romanorum imperatorum et summorum pontificum“. Negov latinski jezik nalik je, kaže Bajamonti, na jezik Tomin. Bajamonti misli, da je on bio god. 1403. načelnik spljetski.

A Cutheisova radnja: „de gestibus Spalatinorum“ nahodi se također u Lučića. To je legenda o spljetskoj kugi god. 1348. i o čudesima, nebeskim i zemaškim, onoga vremena.

Bajamonti ne hvali ni njegova latinskog jezika (s. 48.—49.).

Konačno govori Bajamonti o Marku Maruliću (s. 52.—55.), za kojega kaže da je bio poznat i izvan Dalmacije. O životu

¹ ... iscrizione, dettata secondo il gusto e la prosodia che correva nel paese.

negovu priopćuje ono, što je napisao Fraño Natale. Da je Marulić znao i grčki, potvrđuje Bajamonti, jer je među domovinskim spisima, prepuštenim prašini i uništenju, našao jednu gramatiku grčku i latinsku — vrlo stara izdanja, vezana zajedno, koja upotrebljavaše Marulić. To zaključuje na osnovu jedne biješke, koju pripisuje Maruliću, jer je pismo posve slično pismu na knigama, što ih posjedovaše Marulić, „a ja sam ih našao u nekom kutu grada Spljeta“, i pismu nekih papira i sastavaka s imenom Marulićevim. „Pomenute gramatike sa ostalim papirima Marulićevim, druge knige i papire, stare i nove, zajedno sa pokućtvom moje obitelji, i cijelu moju rodnu kuću — izuzevši izvanje zidove, uništi pred nekoliko godina požar, prouzročen udarcem groma“.

(Vidi o Maruliću među bibliografskim biješcima).

U drugom dijelu Bajamontova djela nahode se crkvene vijesti (*Memorie ecclesiastiche*), s. 56.—149.

Crkvi spljetskoj posvetio je eto Bajamonti gotovo dvije trećine svojih „Vijesti“. To je lako razumljivo, kada se znade, da ona igra u Srednjem Vijeku veliku ulogu po hrvatskim zemljama. O povijesti ove crkve mnogo se pisalo prije Bajamonta, pa se on tako mogao poslužiti obiljem štampanih vrela. Najviše mu poslužiše Lučić, Toma Arcidakon i Farlati. Okoristio se i ispravama biskupskog arkiva u Spljetu.

On ne slijedi slijepo svojih izvora, dodavajući često svoje primjedbe. Povijest crkve spljetske prikazuje on u sitnim člancima, često pod imenom pojedinih biskupa.

S nekim prikritim veselem iznosi anegdote i pikanterije iz života višega i nižega klera. O hrvatskim kraljevima govori dosta simpatično kano o domaćim kraljevima; jednako i o slavenskoj liturgiji.

Po Farlatu priča (s. 84.—85.), kako su bili Spljećani dobri kršćani te su pod nadbiskupom Luccariem sklopili savez sa Trogiranima protiv Bogomila (Patarena), „okuženih eretičkim nazorima, a bijahu onda mnogobrojni u Bosni“. Spljećani se odrekoše svakog općenja s Bošnjacima, a sljedbenike bogomilske sekte osudiše na zatvor i na lomaču (s. 84.—85.).

Za nadbiskupovaња Alviža Michela (postao nadbiskupom god. 1566.) sumnjalo se o Spljećanima, da pristaju uz luteranizam. Toga radi izdade mletački senat god. 1568. dva dekreta, nalažući učiteljima gramatike i aritmetike, da se predstave za mjesec dana biskupu,

kojemu će dati račun o svojemu vjerskom mišljenju. Ujedno bi zabranjeno primati na stan bjegunce, sumnjive radi luteranizma (s. 107.).

U sinodu spljetskom god. 1587. vladale tolika razrožnost misli i nesloga, te bude određeno, da imade svaki učesnik predati svoje mnijenje pismeno, a ako tko baš mora reći štogod usmeno, neka to kaže — latinski. Tako se htjelo izbjeći viki i buki. Ovo je nesumnjivi znak, da ih je bilo među sudionicima dosta, koji su znali latinski slabo ili nikako (s. 111.).

Najviše je prostora posvetio Bajamonti glasovitomu Markantoniju de Dominisu, Rabljaninu, biskupu senjskom, docnije nadbiskupu spljetskom (s. 113.—142.). Kao vrela za životopis ovoga učenog, ali nesrećnog čovjeka (inkvizicija ga je rimska bacila u tamnicu, a njegov leš svečano spalila) navodi Trajana Boccalinia i Farlata.

Nadbiskup Stjepan Cosmi pozva u Spljet dva kapucina iz Štarske, koji znadijahu hrvatski, i dva Talijanca, za vjersku pouku naroda. Pored toga dovede iz Italije više učitelja, da uče klerike latinski jezik. On uvede u Dalmaciji i jezuitske misije, a prvi takav misionar bijaše Dellabella, došavši iz Italije god. 1703.

Ovaj stranac stvori našem narodu slavno djelo, veoma potrebno nama i tuđincima, koji žele naučiti naš jezik: rječnik i gramatiku hrvatskoga jezika (*lingua slava*). On je prvi donio „Morlacima“ u „novim krajevima“ utjehu božanske riječi, a „Greima šizmaticima“ prve znake ortodoksne vjere“ (s. 148.).

Cosmi je nakon velikih poteškoća osnovao god. 1700. u Spljetu sjemenište; nego u Spljetu ne bješe ljudi, koji bi bili sposobni, da uče gramatiku; zato pozva iz Italije dva ili tri učitelja i rektora. Vjersku obuku mladeži povjeri on talijanskim kapucinima i jezuiti Dellabelli. —

Ovo Bajamontovo djelo¹, koje je sam nazvao „Vijestima o gradu Spljetu“ (*Memorie della città di Spalatro*), doista nije potpuna povijest.

¹ Sačuvao se i koncept, koji je prvi uređivač (Carrara?) Bajamontovih spisa označio ovako na omotu: „Spalatro. Lavoro originale con aggiunte d'estratti dell'Adam. N. B. E questo il lavoro che il Gliubich nel suo Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia indica manoscritto“.

Nije dakle poznao gotova djela, dajbudi onda, kada je ovo za-
bježilo.

Svoje je „Memorie“ Bajamonti dovršio valda god. 1800., jer je ovu godinu postavio kraj naslova na malom ostrišku papira.

On nam u ņemu izlaže u jezgrovitim člancima ponajviše kulturnu prošlost grada Spljeta.

„Vijesti“ nijesu štampane, a Bajamonti je nekako očekivao, da će ih tko možda unijeti, kako se vidi iz predgovora, u svoje djelo, kako su činili Lučić i Farlati. Nije mu se žela ispunila. One ostadoše u rukopisu, zaboravljene. Rukopis, vrlo dobro sačuvan i posve čist, jamačno se malo čitao. Vlasnici su ga očevidno dobro čuvali i sakrivali.

Ovo je djelo, istina, kompilacija; ali sadržava i mnogo izvorne građe. Da ga uvažava i učeni don Frane Bulić, svjedoče ņegove glose, olovkom pisane po strani teksta.

4. *Della famiglia Sorgo.*

Bajamonti općaše srdačno, prijateljski sa više ugledne vlastele dubrovačke, osobito s Mihom Sorgom. Kano izliv prijateljske odaynosti ima se smatrati Bajamontova mala hronika obitelji Sorgo. Namijeņena je mladomu Antunu Sorgu, pisana u Spljetu 15. septembra 1791. u obliku poslanice (6 listova).

Bajamonti, čovjek demokratskog mišljenja, piše eto povijest aristokratske obitelji. Bajamontu bijahu na umu, kada ovo pišaše, odgojni i rodolubni ciljevi, izazvani prijateljskim osjećajima prema Mihi Sorgu, pa za to posvećuje svoju radnicu ņegovu nećaku Antunu.

Bio je — priča Bajamonti — u listopadu ove godine (1791.) u Dubrovniku, pa je našao u Sorga mnogo spisa, važnih za povijest Dubrovnika i obitelji Sorgo. Neke mu je spise ustupio Miho, pa mu evo priopćuje, što je otkrio u ņima.

Bajamonti želi, da bude Antun barem ravan svojim predima, ako ih već ne može natkriliti. God. 1272. radi ratova s Bošnjacima nestade u Dubrovniku žita. Neki bogati Arbanasin, prijatelj Dubrovčana, dođe u Dubrovnik sa lađama, krcatim žita, osobito sijekra (sorgo), porazdijelivši narodu sve badava. Plemstvo ga zadrža u Dubrovniku i primi ga u svoje redove. Odatle prezime Sorgo.

U vatikanskoj knjižnici ima pogrebni govor dubrovačkog patrićija Elija Lampridija Cervina ili Cervarija (r. 1463.) u slavu Junija Sorga, ņegovog ujaka. Bio je u 19. godini poslanik nekoga stranog vladara na turskom dvoru. Prisustvovao je mnogim bitkama protiv Turaka. „Vjerujem, da ćete se vi diviti razlici vremena i obićaja; no danas se ni mi drugi Slaveni (Schiavoni) ne možemo dičiti u 19. godini ovakim junaštvima“. Bio je on kasnije poslanik republike na turskom i na ugarskom dvoru. Bio

je i dubrovački senator. Isti Lampridij spomiñe i ñegova oca Ceonika, koji se bješe proslavio kano dubrovački poslanik na turskom dvoru. Steče bogatstvo trgovinom, „jer u vas znadijahu i onda plemići, da za ñih nije sramotno baviti se trgovinom“.

Ućeni dubrovački biograf Serafin Cerva (umr'o nedavno) govori o Andriji Sorgu (umr'o god. 1578. u 23. godini), da se je nakon svršenih nauka dao na pjesnikovanje hrvatsko. „Ja znam, da ljubav ka kniževnosti dugo već živi u vašoj obitelji“. Cerva spomiñe i pjesnika Luku Sorga, koji je cvaio prema kraju 16. vijeka. Živio je dugo u Firenci, ñegujući talijansko pjesništvo. Pored toga se bavio filozofijom. Savin Bobali posvetio mu je dva soneta.

Timotej Sorgo — pripada, čini se, 15. vijeku — bijaše doktor, fratar i učitelj. Kerubin Sorgo, dominikanac (umr'o 1540.), vrlo ućen i rječit, napisao više latinskih govora. Mnogo je duhovnika izašlo iz roda Sorgâ, na pr. Bernardo Sorgo na početku ovoga vijeka, koji bijaše kanonik dubrovački, pa postade monah na Mljetu (Meleda), gdje bijaše opatom 24 godine.

Vaš pradjed Luka bijaše poslanik dubrovački na dvoru špañolskom te ga Karlo II. imenova vojvodom napuljskim.

Antun, koji je sada u Rimu, neka se ugleda u svoje slavne prede! —

Iza ove poslanice slijedi dug izvadak iz kodeksa vaticanske knižnice, br. 2939 (Aelius Lam. Cer. Pl. Petro Sorgio Fratri suo). Ovo je netko prepisao u Rimu za obitelj Sorgo ili za Bajamonta. Poćiñe se: „En Orationem: quam habui funebrem in avunculum meum, patrem tuum, quam olim debui, nunc mitto: non quia noluerim [absit a me], ut tibi paternas laudes invideam, quae mihi tecum communes sunt, sed quia mihi defuit librarius, et ego multum diuque occupatus [ut scis] professione mea i t. d.“ Ovaj govor (rukopis) ima 8½ uvezanih listova.

Đale pripćuje Bajamonti izvadak iz „Annali di Ragusa“ od Nikole Rañine (talijanski), iz povijesti Dubrovnika od Serafina Razzia (talijanski), iz Serafina Cerve (latinski), I. sv. „Metropol. Ragus. P. Fr., cap. 19., pag. 218. (2 lista). Đale slijede podaci (latinski) o fratra Timoteju Sorgu (Sorgius); o mljetskom opatu Bernardu Sorgu: „eodem denique munere iungens, naturae concessit Prid. Non. Junias, anno 1719.“

Za ñega se još kaŹe: „Libellum sacrarum precum Illyrico idiomate descriptum vulgandum curavit typis Coloniae Agrippinae, an^o 1693., non vulgato tamen authoris nomine. Continet pias preces illas, quas

parvum Beatae Marię Officium nuncupant. Item officium defunctorum, septem piaculares psalmos etc. Nonnulla ex iis officiis puto antiquiora, et alio Interprete e latino conversa, sed ipse certe vetera correxit, et nova multa addidit, atque in ordinem redegit, ut merito operis et credi, didici debeat. Nulla est Ragusii legere perita mulier, quae quotidie non vertat illum, et fere in deliciis habeat.“

Pisac ove biļeške ipak dodaje, da je kniga puna pogrješka te bi je trebalo zabraniti.

Đale dolaze vijesti o Andriji Sorgu, o Luki Sorgu i o Kerubinu Sorgu.

Luka Sorgo ispjevao je mnogo pjesama talijanskih; da li su se sačuvala, pisac ne zna. Sačuvala se dva „epigrama“ (soneti!), koje mu je posvetio Sabin Bobali, a pisac ih ovdje priopćuje. U akademickom izdanu „Starih Pisaca Hrvatskih“ (VIII. kniga)¹ nema tih pjesama Bobalevićevih; nego se možda nahode u izdanima njegovih talijanskih pjesama (Rime amorose e pastorali Venezia 1589, Ragusa 1783).

Iza toga nalazimo: „Supplementum. Dominicus Araneus, supra laudatus, tribus Epistolis Lucam nostrum etc. alloquutus est“ pa onda:

„Gospodinu Luci Sorgo i Franu Luccari, i Đorđu Bartoli milo pozdravljenje“.

U XVIII. kn. „Starih Pisaca Hrvatskih“ štampana je ova pjesma na str. 78. i 79. Razlike su teksta neznatne. Priopćujemo razlike našega rukopisa, navodeći tekuće brojeve stihova: 4 vrijedno. 5 krepos. 7 svijet. 8 razbirajuć. 14 svjetlos. 16 svjetleću tom. 30 šlem. 32 ovom. 33 vrijednu. 34 gdi Latine lijepe vile. 36 srce. 43 čovjeku. 47 da se uzima. 50 primal dobre voļe. 51 kogod. 61 kak' ono se. 62 tako i tima. 65 u stvar. 69 protivši htjejte. 78 lijepa. 79 svijet cijepa. 82 ne daj. 83 lijepu od svita. 84 capte sve lijeposti. 87 se. 90 svjeta. 103 segaj.

Još ima iz Rañine (Stari Pisci Hrvatski XVIII., s. 116.) sonet: „Gospodinu Luci Sorgo“. Razlike prema tekstu u akademickom izdanu: 2 činim. 5 rijeti će ovi. 6 vremena. 7 slijedeć. 8 kreposni. 9 trudim.

Đale: „Istom u“ (u akademickom izdanu na str. 117. bez: „istom u“). Razlike: 4 hvaleći. 6 rad mora. 7 vrijednosti. 11 krepos.

¹ Vidi uvod pomenutog akademickog izdanu, str. XXI.

Razlike ove nahode se većinom ispod crte u akademickom izdanju, te pokazuju moderniziran jezik.

Konačno ima još crtica: De fratre Cherubino Sorgio ord^s Pred^m“, za kojega se kaže da je napisao na latinskom jeziku govore (sermones) od nedjele: quam Ecclesi. ritu septuagesimam appellamus usque ad tertiam Paschalis solemnem feriam, pluresque alios in Divorum commendationem. Rukopis se čuva: „in nostra Ragusina bibliotheca“.

Izuzevši pogrebni govor, sve je ostale podatke pisala ista ruka, valda Ferić. Pismo je vrlo lijepo.

5. Austrijska okupacija Dalmacije.

Kampoformijski mir (18. listopada 1797.) bacio je Austriji u krilo Istriju, Dalmaciju s Bokom i Mletke. U Mlecima zavlada prema želi Napoleonovoj demokracija, koja posla kući 10.000 hrvatskih vojnika (Schiavoni). U Dalmaciji nastaju sada nemiri radi nove vlade, ali i stranka carska. Fratar Dorotić nagovaraje narod, da pošalje caru Frañu II. deputaciju, koja će mu ponuditi Dalmaciju. Dorotić udara u žice vjerske, prikazujući novu vladavinu u Mlecima jakobinskom i čivutskom, neprijateljicom vjere.

U Spljetu je glavni tajni agent mletačke demokratske vlade pukovnik Matutinović. Došavši on iz Mletaka u Zadar, oslobodi harambašu Marušića, koga je bacilo bilo u zatvor Vijeće Desetorice. Na to krene s Marušićem u Spljet, radeći u korist demokratske vlade.

Neki ugledni spljetski građani zatraže na početku lipnja pomoć u generala baruna Kneževića u Lici. Matutinović dozna za to, pa im se zagrozi teškim posljedicama.

No u Spljetu bijaše dosta ljudi, koji su pod ním služili, a nijesu ga vojele. On se utvrdi u državnoj zgradi.

14. lipnja javi neka žena, da se pukovnik ukrcava, da pobjegne. To bijaše međutim pukovnik Cippico, koji se vraćaje u Trogir, gdje se je, kazivalo se, sve bunilo. On bješe već daleko od obale; nego svjetina opazi drugu lađu, koja plovlaše prema Braču. Uzeše je progoniti, misleći, da je u njoj Matutinović. Tom prigodom ubiše jednog Bračanina, koji se vraćaje kući. Spljećani ostaviše nezadovoljni obalu, kada li se pokaže na svom prozoru Matutinović i zaviče: eto vam onoga, koga tražite; nije pobjegao!

Slijedećega dana nakon ponovnog izazivanja bude Matutinović opsjednut. Branio se dvije ure sa slugom i ženom, koja je punila puške. Napadači provališe kroz susjednu kuću u nutarnost stana,

smrtno raniše Matutinovića, a njegova slugu i ženu ubiše, pošteđjevši samo četvero njegove djece. Car austrijski staraše se oko odgoje ove djece, a Napoleon preuze docnije tu obvezu.

Pukovnikova glava bude odsiječena i nošena u slavlju po ulicama spljetskim. Drugog jutra bude opet Marušić strijeljan na obali kraj Sućurca, a njegova glava izložena pored glave njegova prijatelja Matutinovića.

Energija conta Barozzi'a spriječila je daljne prolijevanje krvi. Dne 18. lipnja 500 uglednika, sabranih u crkvi sv. Lazara, poslaše k caru deputaciju od četiri građana, a austrijski barjak zamijeni onaj sv. Marka¹.

Dalmatinski puk je bio u cjelini svojoj protivnik mletačke demokratske vladavine, te austrijski agenti uspijevahu vrlo dobro. Nikada nije prošla mirnije nijedna okupacija, kaže Francuz abbé Pisani. General je Rukavina zauzeo Dalmaciju samo sa nekoliko tisuća hrvatske vojske. Poklonio mu se i mletački generalni pro-veditur Querini.

S Rukavinom, koji izdavaše proglase u ime kralja ugarskoga, koji je, kako on naročito dodaje, kralj hrvatski i dalmatinski, javlja se u Dalmaciji jaka hrvatsko-ugarska stranka. No tada poslaše iz Beča za Rukavinom grofa Thurna kano civilnog guvernera, da nadzirne političku stranu njegova djelovanja.

Grof Thurn je stavio odmah pod policijsku pasku sve pristaše sjedište Dalmacije sa Hrvatskom, odnosno sa zemljama ugarske krune. Rukavina pade u nemilost, a njegovi prijatelji budu proglašeni.

Mjeseca srpnja god. 1797. poslaše Spljećani² i Makarani preko hrvatskoga bana grofa Erdödy'a, a Krčani preko riječkoga guvernera, molbu caru Frañu II., da sjedini Dalmaciju sa Hrvatskom i Ugarskom.

U Boci Kotorskoj bijaše zanosan pristaša aneksije knez Đuro Vojnović. Car Fraño II. je međutim prema prijedlogu ministra Thuguta odredio, neka se pomenute molbe bace ad acta. Ministar Thugut uvjeravaše cara, da to nijesu spontane izjave. U Spljetu pripadahu hrvatsko-ugarskoj stranci: knezovi Draganić, Cindri, Alberti, Milesi, fratar Dorotić, nadbiskup i kaptol.

¹ Abbé Pisani, *La Dalmatie de 1797 à 1815*. Paris 1893., s. 80.

² Mavro Orbini (*Il Regno degli Slavi*, Pesaro 1601, s. 360) kaže, da je grad Spljet mnogo pretrpilo radi svoje odanosti kruni ugarskoj, pa, kada ostadoše bez pomoći, podložiše se kralju Tvrtku.

A kako se ponia u ovo kritično doba naš Bajamonti?

On je u opće vrlo oprezan u politici. U njegovim listovima ne nahodimo gotovo nikada političkih aluzija.

Fortis znadijaše katkada izjavljivati svoje mišljenje o pojedinim vladama, na pr. u listu od 7. aprila 1795., namijeñenu Bajamontu, kaže da je u Mlecima slobodno samo: „cacciare e pisciare“; dok Bajamonti šuti, znajući, kakovu jednu slobodu uživaju mletački podanici.

U pismu od 23. aprila 1797. hvali Bajamonti prijateljici Deši Gozze na pozivu, da dođe u Dubrovnik u vrijeme „ovih revolucija“, pa, kako da se odijeli od svoje obitelji? Dne 15. srpnja iste godine javlja joj, da se tresao u vrijeme spljetske anarkije. Sada je u Spljetu barun Rukavina, koji ide na Brač, a ostat će u Spljetu Kazimir. „Ja se držim daleko od svakog poznanstva“.

Mihu Sorgu pišaše opet u isto doba, kako razmišlja, ne bi li odveo ženu i kćer u Dubrovnik: „komu ne prijeti nikakova oluja“, pa ga moli za novosti. Još u tri lista javlja Sorgu, da im je Rukavina učinio kompliment u ime Negova Veličanstva; da je u vrijeme anarkije pasao sablju, i da mu je žal, što pod novim sistemom ostaje bez poznanstva.

Bajamonti je bio dakle isprva hladan motrilac događaja. To pokazuje i njegova „kronika događaja“ od god. 1797. (tri lista), koja nosi ovaj natpis:

Cose più notabili avvenute a Spalatro (e in qualche altro luogo della Dalmazia) dopo la caduta dell' aristocrazia veneta.

Evo, što nam priča u toj kratkoj kronici.

U večer dne 13. junija spljetski varošani (borghigiani) dođoše u grad, protiveći se običajnom zatvorañu vrata. Oni hodahu amo tamo cijelu noć, sluteći, da će se razviti nova zastava.

Dne 14. iz jutra varošani digoše staru zastavu sv. Marka na kneževu trgu.

Slijedećega jutra, za svečane mise i procesije tijelovske, navališe varošani na stan pukovnika Matutinovića, i nakon podužeg puškaranja osvojiše ga, pa ubiše nega, ženu, jedno napršće i jednoga slugu, jer je bio ubit jedan od napadača hicem iz pukovnikove kuće.

Dne 16.¹ u jutru sakupiše se starješine susjednih sela i poglavari varoša, tobđije, starješina pučki, zanatlije, trgovci, građani, plemići,

¹ Sućurćani odsjekoše glavu harambaši Marušiću, pristaši Matutinovićevu, te je doniješe u grad. Istoga jutra sastaše se poglavari u Spljetu.

nadbiskupski vikar sa dva kanonika, starješine samostanâ, i nakon položene prisega zaključio se ushitom, da se podvrgnu Ugarskoj. Glavari sela i varoša međutim se obvezaše, da će taj zaključak saopćiti lokalnim skupštinama, pa onda izvijestiti o pučkom vijećanju općoj skupštini, koja će se sastati u naredna dva dana.

Dne 18. sastala se pomenuta velika skupština, koja je prihvatila jučerašnji prijedlog. Tada bi s poštovanjem i ganućem spuštена zastava sv. Marka i odnesena u stolnu crkvu, a ugarska zastava, blagoslovljena od nadbiskupa, dignuta. Na to bude ispjevan „te Deum“.

Bajamonti kaže, da je on, umožen, načinio nacrt ugarske zastave, jer nitko nije znao, kakva bi imala da bude.

U večer istoga dana uapsiše varošani conta Mata Šimunića iz Hvara kano pristašu francuskih novotarija te ga baciše u okove na dno neke kule.

Dne 22. noću otputovaše nunciji.

Pobunio se narod ovih dana i proti liječniku Mirkoviću (iz Hvara), jer je bio pouzdanik Matutinovićev i prijatelj francuskog političkog sustava. Da si spase život, pobježe u kuću bivšega mletačkog kneza, koga narod srećom štovaše i ljublaše.

Dne 2. srpnja veoma buran dan. Varošani opustošiše neke vrtove nepoćudnih im ljudi. Htjedoše im razoriti kuće, tražeći i njihove glave.

Dne 14. srpnja prispješe carevci po moru i po suhom. S nama se povратиše i spljetski nunciji. Neki general dočekan bude na vratima grada, a od nadbiskupa na vratima stolne crkve, pa pročitа u crkvi formulu prisega vjernosti novom vladaru na hrvatskom jeziku, a narod je ponavlaše riječ po riječ. Tada bude ispjevano „tebe Boga“. Varošane razoružaše, a sve stražarne zauzeše carevci.

Pričađe je Bajamontovo eto vrlo kratko i bez osjećanja, nešto različito od pričađa Pisanieva. Prema Bajamontovu kazivanju primilo je građanstvo Austrijance nakon dvokratnog vijećanja; dok spljetski varošani bijahu doduše protiv demokratske vladavine mletačke, nego kao da ne bijahu ipak zaneseni za Rukavinom.

Bajamonti je neodlučan. Teško se nekako i nemu, čini se, rastati sa Serenissimom i sa mnogobrojnim prijateljima u Mlecima. Skoro se i on zagrija za novu vladavinu.

Spljećani slave god. 1797. svečano imendan cara Fraňa II., a Bajamonti drži velik govor. Sačuvao se u rukopisu; možda je bio i štampan. Evo glavnih misli Bajamontovih:

Iznajprije govori o Dalmaciji za vlade ilirske i rimske, pa prelazi na Hrvate, kojih su kraljevi vladali Dalmacijom, dok nije loza njihova izumrla. Tada pade Dalmacija pod Ugarsku. Ovako predsjednici Fraňa II. kano kraljevi Hrvatske i Ugarske posjedovahu Dalmaciju, izuzevši posljednje vijekove. I ako bijaše mletačko gospodstvo nesreća, opet je bila Dalmacija srećna, što je prešla pod vlast, koja joj nije „svojom očinskom blagošću“ dala osjetiti svu gorkost ove neotklonive promjene. Naš grad — kaže Bajamonti — imao je uvijek nekih veza s carstvom i s drugim krunama, što rese glavu Fraňa II.

Nadbiskup spljetski bijaše primas Dalmacije i cijele Hrvatske. Trpimir izabra nadbiskupa Petra III. za kuma svomu sinu. Ovomu nadbiskupu i njegovim nasljednicima dade osobite povlastice. Kralj Zvonimir još više, poklonivši nadbiskupu Lovrincu i Benediktincima sv. Stjepana neka zemljišta blizu Spljeta, pa Benediktinkama, koje sada nose ime sv. Rajnera. Još pokloni on spljetskoj katedrali dvije crkve s njihovim prihodima, koje je sagradila u Solinu i bogato nadarila hrvatska kraljica Jelena. U vestibulima pomenutih crkvi zakopani su časni ostanci Krijesimira i drugih kraljeva Hrvatske i Dalmacije. Ovdje kaže Bajamonti s nekim ponosom: „Jesu li mogli ovi vladari jače zasvjedočiti vječnu kraljevsku ljubav k našoj zemlji, nego li ovakovim dragoejenim zakladima?“

Po tom Bajamonti opširno izlaže veze Spljeta s ugarskim kraljevima, koji ljubahu Spljet i njegova nadbiskupa.

Bajamonti se nada, da će Habsburgovci milovati Dalmaciju onako, kako su je ljubili njihovi predsjednici, hrvatski i ugarski kraljevi. Pa da i nije Dalmacija pripadala Hrvatskoj i Ugarskoj, nastavlja Bajamonti, može biti srećna pod vladom Fraňa II., koji radi samo oko usrećenja svojih naroda. Pri kraju svoga govora apostrofira Bajamonti sa pjesničkim zanosom cara Fraňa, uvjeren, da će pod njegovom vladom poteći u Dalmaciji med i mlijeko.

Bajamonti dokazuje eto na osnovi hrvatsko-ugarskog državnog prava, da Dalmacija pripada Habsburgovcima, kako učeše i nezini osvojitelj Rukavina.

Bajamonti je posvetio Rukavini i jednu latinsku pohvalnu pjesmu, koja se nije sačuvala. Do mala je on ipak zaplovio bečkom strujom, zaboravivši na Rukavinu i na hrvatsko državno pravo, ulagujući se grofu Thurnu, kako se prije ulagivaše mletačkim generalnim provediturima.

Jednako su laskali i mnogi savremeni Dubrovčani Napoleonu i caru Frañu.

Bez vrijednosti su ove Bajamontove radnice:

6. *Breve storia della rivoluzione, nata in Francia l'anno 1789.* Četiri lista in folio. Zacijelo kompilacija ili prijevod.

7. *Famiglie illustri de Cesari ed Augusti*, cominciando da Pomponio sino a Nerone, che fu l'ultimo del sangue de Cesari. 6 listova in folio. Bit će kompilacija.

8. *Notizie cavate dalle Memorie di Trevoux*, artic. 98. e 117. Sadržava Freretovu obranu kronologije u istoriji protiv Newtona. Pet listova.

Zanimljivije su ove bilješke:

9. Na jednoj kartici opisuje Bajamonti tri spljetska novca:

a) od srebra. S jedne strane slika sv. Dujma, a oko ňe: S. Doimus Spaleti. M. S druge strane ruka, koja hvata mač, i štit sa pet zvijezda, a okolo: M. HERVOII DVCIS.

b) od mjedi. S jedne strane: S. DOMNIVS SPALETI i slika svečeva sa krunom ili slavom, i jedno D kraj pastorala. S druge strane krilati okruženi lav, a okolo: SANCTVS MARCVS VENETI.

c) od bakra. S jedne strane S. DOMNIVS SPALETI i svečeva slika s mitrom, s nekim slovom oko pastorala, i jedno M s drugoga kraja. S druge strane krilati okruženi lav, a okolo: S. MARCVS VENETI.

10. Bajamonti je proučavao hvarski i spljetski statut, a jamačno i druge. Sačuvale su se dvije ňegove napomene o spljetskom statutu, a uz njih i ova:

„V'è una scrittura illirica del 1365, nella cui traduzione si legge, ommissis: Io conte Vladislav et io Parchia gran voyvoda di Bosna, et io Vuch, gran conte di Bosna etc. (E in fine): Et questo scrisse Tuardio Priboevich da Brodi, consiglier del conte Vladislav et di Parchia gran voyvoda di Bosna, et di Vuch gran conte di Bosna, de mandato et commission dell'istessi di sopra nominati. Scritto in Dalma a Brixehia nelle ville dell'istessi sopradetti. (E in illirico dice): Pisano na Dalmi u Briskiah u selih istih zgora recenieh“.

VI. Različito: pohvalni govori, muzika, poslanice, književne kritike, polemike, memoiri (o Fridriku Velikom liječnik) i enciklopedijski rječnik.

1. Elogij o Boškoviću. Bajamonti je bio vrlo dobro poznat sa Anicom Bošković, sestrom glasovitoga učenaka Ruđera Boškovića. On je prevodio i neizine hrvatske pjesme na talijanski, a na talijanski je prenio Ruđerov latinski poem: „Virgo sine labe concepta“ (Anica ga je prevela na hrvatski).

Ni jedna vijest nam ne kazuje, da je bio Bajamonti lično poznat sa Ruđerom. Sva je prilika, da jest.

Ruđero umrije 13. februara 1787. Dubrovnik mu je priredio svečane zadušnice, a Bajamonta umoliše Dubrovčani, da složi „requiem“. Skladba je stigla prekasno u Dubrovnik, no Dubrovčani je izvedoše u privatnoj akademiji, što je Bajamonta neobično veselilo.

U novembru 1787. piše Bajamonti Mihui Sorgu, da će i on pokušati, da napiše elogij o Boškoviću, premda su ga već mnogi proslavili. Gotovo dvije godine sabiraše građu, a Dubrovčani mu šilahu Boškovićeva djela. Napokon u kolovozu 1789. posla Mihui Sorgu rukopis, neka se štampa u Dubrovniku, gdje bude doista tiskan iste godine pod naslovom: *Elegio del Padre Ruggero Giuseppe Boscovich*. Ragusa 1789. Strana 40 u VI°.

Bajamonti je doživio radost, da je bio njegov elogij po drugi put štampan u Italiji (Napulj 1790.), jamačno nastojanjem Fortisovim. Bajamonti je bio uvjeren, da će veličina Boškovićeva baciti i na nega tračak slave, te on šale svoj elogij na sve strane: znancima, prijateljima, književnicima i akademijama petrogradskoj, pariskoj i londonskoj, nestrpljivo očekujući pohvale Boškoviću i sebi. S djetinjskim veselejem bileži on, što se gdje pisalo o njegovu elogiju, kojega se mi ne mogosmo dokopati. Već radi Boškovića iznosimo sve podatke, što ih nahodimo u Bajamontovim bilješkama.

Negov elogij spomenuše pohvalno: „Giornale Enciclopédico di Vicenza“ mjeseca kolovoza 1789.; „Notizie Politiche“ (Cesena 22. decembra 1789.); knjiga „Commentariolus Ludovici Cervarii Tuberonis“ (Dubrovnik 1790.); „Journal des Savants“ (mjeseca veljače 1792.); „Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte“ (VIII. svezak, Gotta 1791.[?]). Za Bajamonta kaže francuski recenzent: „Médecin célèbre, noble de la ville de Spalato en Dalmatie, membre de plusieurs académies, et bien connu dans la république des lettres“.

Elogije¹ o Boškoviću napisa De la Lande u „Journal de Paris“ (13. marta 1787.) i u listu „de la Blancherie“ od 19. januara 1788. Još ga je slavio: „L' Estratto della letteratura Europea“; književnik Fabroni u „Giornale di Modena“; abbé Ricca u Milanu (1790.).

O smrti Rudera Boškovića izadoše u Dubrovniku tri natpisa latinska u njegovu slavu, a plaču za nim: senat dubrovački, „societas“ i Mihovio Mikišić: „caesareus regius Administer in hac urbe degens, doctissimo viro, sibi que familiaritate conjunctissimo, moestissimus posuit“. Ima i hrvatska tužaljka: „U hvalu visoko znanoga gospodina Rudera Boškovića pjesan“ od M. M. Bit će to Mihovio Mikišić.

Pjesma glasi:

Nedohitna za pijet² dila,
Ka su rajske svijesti slika,
Trijeba je imat usta i krila
Glasovita od pjesnika.
Tu zamjernu nađe sreću
Velikoga svijes Rudera,
Ka sad leti za čas veću
Na krilima knjiških pera.
Mudar pjesnik slatke u glasi
Znanijeh truda broj naziva,
Iz kih svaki razum slazi
I nauk je tajni otkriva.
Pjeva, kako svijes visoka
Hrli često do nebesa,
A s krepostim bistra oka
Skup razgleda jasna uresa.
Žarko sunce, kako u mjeri
Svakoј zvijezdi svjetlos dijeli,

A u prvoj stavan vjeri,
Svijetu izvodi dan veseli.
Od mjeseca sve promjene
Oli raste, oli gine;
Iza tmasta kako sjene
Sved lepši jošte sine.
Ponositu, kako more
Kruži zemlju svake strane,
A ona uzdisane u prostore
Vraća nemu vode izbrane.
Svaku vrstu od naravi
Neizmjernu ku vlas stvari,
Mudre u liste skupi i stavi
I vir vječni znaña otvori.
Kada k nebu slavna u svemu
Svijes visoka već dohrli,
Nađe u suncu tad višnemu
Svijet i život neumrli.

2. Govor u slavu biskupa Ivana Dinka Stratika prigodom njegova ulaza u Hvar god. 1785. Ove radnje ne vidjesmo. Neki je savremenici osudiše.

Neki N. N. iz Padove, koji se potpisao: „amico antico e nuovo“, oceñuje u poslanici od 30. maja 1787. ovaj Bajamontov prigodni govor (10 listova).

¹ Talijanima je elogio sastavak ili govor u nećiju slavu i hvalu; u Latina elogium: natpis, rečenica, osobito na nadgrobnim spomenicima.

² U ovoj pjesmi je uvijek je zamjena za b.

Nitko nije pohvalio toga govora, tvrdi anonimni kritik, do nekoga novinara, prijatelja Bajamontova, da pokadi onome, koji voli dim. Pismenih ocjena Bajamontova govora nije čitao, izuzevši poslanicu od 10. augusta 1786., koju mu je dostavio sâm Bajamonti. Kritik kaže, da je Bajamonti bez razbora, kada hoće da daje upute biskupu, dok bi mu morao biti pokoran. Smiješno je, kada Bajamonti ište, da bi biskup promicao ratarstvo i ribarstvo, a još je smješnije, kada to traži i od župnikâ. Ta neka se bave oko tih stvari liječnici! veli kritik ironično. Jeza ga hvata, kada vidi, da Bajamonti preporuča katoličkim popovima, neka se ugledaju u helvetičke svećenike, koji da su članovi gospodarskih društava. Zgraža se, kada čita, kako Bajamonti očekuje od biskupa, da će kao neki sensal pomagati prodaju vina. Još je strašniji zahtjev Bajamontov, da bi siromašni hvarski biskup nastojao oko građenja cesta, dok je njegova jedina dužnost staranje oko duhovnog odgoja svećenstva i oko spasa duša.

Ovaj natražnjački kritik bijaše zacijelo pop. Nemu je Bajamonti — kalvin. Bajamontov govor morala bi kongregacija Indexa za-
braniti! Stratiko ga je međutim pohvalio.

Ima i poveća pjesma, pisana rukom Bajamontovom (15 strana u osmini), koja slavi god. 1785. ulaz Stratikov u Hvar: „*Per l' ingresso dell' Illmo e Rvmō mons. Gio. Domenico Stratico, vescovo di Lesina in sua Diocesi*. Poema di G. (S.?) A. B.“ Iz primjedbe na 3. strani razbirmo, da je pjesnik sastavljao tragediju „la Vestale“. Ova je pjesma dosadna radi velike razvlačivosti, zališne mitologije i hiperbola.

U slavu Stratikovu iznosi, što se je u mladosti istaknuo u Zadru javnom filozofskom konkluzijom; mnoge ga akademije izabraše za svoga člana; istakao se talijanskim prijevodom Gessnerova poema „l' Abelle“; ispjevao je više lirskih i pastirskih pjesama, a pored toga ga rese neiskazane kreposti.

Proza u obliku pjesničkom!

3. Valentinelli spominje na str. 45. svojih „*Supplementi al Saggio Bibliografico*“ Bajamontov govor (sermone): *A due fanciulli ebrei, passati al grembo della S. Chiesa sotto gli auspicj e la paterna assistenza dell' ill. e rev. Mons. Luca Garagnin, Arciv. di Spalato. Venezia 1777.*

Na istom mjestu kazuje se i to, da je iste godine izašla o tome govoru kritika u „*Giornale enciclopedico*“.

4. Poslanica o Hvaru. God. 1790. šale Bajamonti Fortisu poslanicu o Hvaru: „Lettera sopra alcune particolarità dell'isola di Lesina“, pa ga moli, da je štampa. Naredne godine opet ga moli, neka je tiska o njegovu trošku. Te radnice Bajamontove nijesmo se mogli dočepati, ali iz tuđih vijesti razbিরamo, da su je Hvarani dočekali s velikim ogorčenjem. U njoj je Bajamonti nepovoljno govorio o Hvaranima i o njihovu statutu.

God. 1794. šale je on biskupu Stratiku, želeći, da je ne vidi nijedan Hvaranin, a svakomu se ispričava, da je štampana bez njegova znaña.

5. *Il medico e la musica*. Posebni otisak iz „Giornale Enciclopedico d'Italia“ 1796. Strana 97.—120. Početak fali, regbi samo jedan list.

Radnica duhovito pisana, feuilletonistički. U ovakim spisima je Bajamonti majstor. Članak je ovaj izazvala malogradska kritika Splječana, koji prigovarahu Bajamontu, što kano liječnik neguje pjesništvo i glazbu, svira orgule i priređuje koncerte.

Bajamonti obara taj nepravedni sud, dokazujući, da liječniku, koji goji pjesništvo i muziku, pripada prednost pred liječnikom, nevještim tim umjetnostima. Božanskog su podrijetla. U starini je pjesnik i prorok jedno te isto. Pjesnička mudrost bijaše prva mudrost na svijetu. Jezici se počеше razvijati sa stihovima. Prvi su kniževnici pjesnici. U primitivnih je naroda, i u herojsko doba, sve stih i popijevka. Pjesnici stvoriše prvu narodnu vjeru i građansku prosvjetu. U Grka ne bijaše cijeñen kano obrazovan čovjek, tko nije bio vješt muzici. Grecima činaše muzika jedan dio odgoje mladeži. Kralj David bio je pjesnik, prorok i muzik — rekao bi: kapelnik. Ahil je udarao u kitaru. Temistoklo, pobjedilac Perzijanaca, bijaše u očima Grka surov čovjek, jer ne diraše u liru. Fridrik II., veliki kralj, voli pjesništvo i muziku. Bošković, neumrli učenak, bavi se i pjesništvom. I Stay, tajnik u službi papinoj, nije jamačno mañe slavan, što je ispjevao više savršenih poema, kao da su Lukrecijevi. Ako drugim ozbiljnim zvanjima ne nanosi štete gojenje glazbe i pjesništva, kako da to bude zločin samo za liječnika?

Apolon je bog liječnika i pjesnika, a Eskulap, veliki otac medicine, njegov je sin. U starini je liječnik po općem shvaćanju morao poznavati glazbu.

Pjesnik Marcijal bijaše i liječnik. Fracastoro glasovit je liječnik i pjesnik. Redi, obnovitelj medicine, sklada pjesme. Bajamonti navodi još velik broj savremenih liječnika, koji grade stihove i udaraju

u citaru. Nije dakle medicina neprijateljica muzike i poezije, već njihova saveznica. Bajamonti navodi jednu dražesnu anegdotu, koje je moral: kaošto se reklo: *purus grammaticus, purus asinus*, može se s pravom reći i o liječniku: *purus medicus, purus asinus*. Poznavanje samo jednoga predmeta svjedočanstvo je duha slaba, ograničena, ropskog. Razne nauke su vezane jedna s drugom te se međusobno podupiru. Liječniku je naročito potrebna poezija i glazba, koje mu donose inspiraciju. Pored toga ove umjetnosti uljuduju, a liječnika čine blagim i pitomim u praksi, što je prava sreća za pacijente. Predsuda je dakle tvrditi, da liječnik mora biti samo liječnik. Na kraju dodaje zgodnu satiričnu pjesmu u obliku ottava-rima, pred kojom stoji ova bijeska: „S obzirom na naše pitaње, prilažem nekoliko šaljivih stihova jednoga liječnika, koji je pjesnik i glazbeni skladatelj“. Pjesma je bez sumnje Bajamontova.

U ovom članku - poslanici apostrofira Bajamonti često svoga „kuma“ (*compare*), a u pjesmi nekoga „monsignora“.

Ovaj članak pokazuje pored neobične erudicije, okretna i duhovita polemičara, koji je doista zavrijedio, da zauzme stolicu lijepe književnosti na sveučilištu. Toga nije ipak doživio.

Isti članak preveo je Bajamonti na francuski, kako je bolje znao i umio. Sâm veli za svoj prijevod, da je: „*traduction mauvaise*“. Prijevod nosi naslov: „*Lettre à mon compère sur la question, s'il est à desaprouver au médecin d'être amateur de la poésie et de la musique*“.

Desilo se, ne znam ni sâm kako, te nijesam isporedio ovoga prijevoda s talijanskim izvornikom, prije nego li povratih Bajamontove spise spljetskom arkeološkom muzeju; no, da je ova francuska poslanica samo prijevod talijanske poslanice: „*Il medico e la musica*“, i da francuski prijevod potječe od samoga Bajamonta, nema nikakve sumnje. To pokazuje jednak sadržaj i ne baš uzoriti francuski jezik i pravopis.

6. Prijevod Rousseauove „Julije“. Veći rukopis bez naslova. Na 1. dvolistu: *Première partie. Lettre 1. à Julie*. Na 2. dvolistu talijanski prijevod istoga pisma. Dale idu listovi Julije i Klare, a ima ih na broj 18. Posljedni list II. dijela nosi broj 17.: *di Chiara a Giulia*.

Pismo 48. dijela I. nalazi se na osobitom, mañem dvolistu: „*Lettera di Gian-Jacopo Rousseau in proposito della musica Italiana e della Francese. Dalla Giulia parte I, lettera 48.*“

Rousseau je napisao god. 1753.: „Lettre sur la musique française“, u kojoj poriče Francuzima muzikalni sluh i druge prednosti u muzici poradi osobitosti njihova jezika.

7. Bajamonti je imao oštro pero, za Dalmaciju onoga vremena smiono. Bio je on napredan duh i slobodouman čovjek širokih pogleda, pa ga njegova zaostala i konzervativna okolina nije razumjela ni trpjela. Tako je dolazilo lako do polemika. Pokazuje to osobito njegova rasprava o povećanju goveda na Hvaru, njegova poslanica o prilikama na Hvaru (Lettera sopra alcune particolarità dell' isola di Lesina, Venezia 1790), „liječnik i glazba, pa govor njegov prigodom Stratikova ulaza u Hvar.

Bajamonti je svojom kritikom javnih prilika u Dalmaciji i svojim novim idejama izazivao nezadovoljstvo u kulturnih starovjeraca, osobito duhovnih ljudi.

U polemici znadijaše biti otmien, na pr. u raspravi „liječnik i glazba“, no i grub i strastven. Obično bi izlazio kao pobjedilac, često s pomoću svojih prijatelja u Mlecima, koji su ga branili, a od kojih zahtijevaše i to, e bi uznastojali, da urednici časopisâ ne primaju protuodgovora ili da ih cenzor naprosto zabaci. No gdje koji njegov protivnik imadaše također koneksija u Mlecima, pa bi mletačka cenzura zabacila njegov spis, ili bi ga savjetovala, da se ka ni dalje polemike. To se događalo osobito onda, kada bi se uhvatio u koštac s crkvenim ljudima.

Cenzura mletačka često nije odobravala njegovih naprednih ideja, premda je znao vješto sakrivati svoje misli. Tako mu javlja Fortis 14. juna 1793., da je poslao cenzoru neki njegov članak, ali ovaj nije dopustio, da se štampa.

Evo glavnih polemika:

a) God. 1769. prikazao je Bajamonti jedan svoj sonet nadbiskupu spljetskomu Ivanu Luki Garašinu, koji ga je pohvalio. Međutim nakon mjesec dana proglasi ga netko bezbožnim. Bajamonti se opravdava u povećoj raspravi: *L' empietà falsamente asserita, e l' ignoranza legittimamente dimostrata*. Osservazioni sopra alcuni componimenti poetici, dedicate all' I. e R. M. Gio. Luca Garagnin, arcivescovo di Spalato, già di Salona, Primate della Dalmazia e di tutta la Croazia“. Sašit rukopis u IV°, 36 strana.

Bajamonti šalje Garašinu najponiznije ovu svoju apologiju kano svome zaštitniku, ljubeći mu ruke. Potpisao se: „L' Autor del primo sonetto“ (15. juna 1769.). Bajamonti navodi ovdje i sonet, što ga

je namijenio mladoj koludrici u Zadru, pa spomiñe i neke tuđe sonete poređena radi, ističući ispravnost svoga mišljenja. Bajamonti se vrlo vješto brani, siplući kano iz rukava citate iz sv. Pisma i iz sv. otaca.

Bajamonti nije bio materijalno nezavisan čovjek, pa je eto nastojao, da ne izađe nekorektan ni pred svjetovnim ni crkvenim vlastima!

b) God. 1791. naštao je Bajamonti u časopisu „quondam Vicenza“ članak, valda satiru: „*Il mio biglietto a Rafo ebreo*“, koji se nije dopao Splječanima. jer da je uvrijedio plemstvo, kako sâm piše iste godine Fortisu. Spremao se i odgovor na taj spis; da li je bio štampan, ne znamo¹.

c) Bajamonti vodi tri godine (1793.—1795.) žestoku polemiku sa kapucinom „Fedele da Zara“ (Fidejadrenus), o kome znade Ljubić samo to, da je bio kapucin i „teolog spljetskoga nadbiskupa“, i da je god. 1798. izdao na talijanskom jeziku djelo o ocu Marku Avijanskom (Dizionario s. 130.).

Otac Fedele pjevaše i pjesme (pismo Fortisu od 1. juna 1793., gdje spomiñe i oca Ivana Baptistu, kome je namijenio neki članak).

Protiv oca Fedela pjevaše Bajamonti i satire (pismo J. Garañinu od god. 1794.).

Polemizirao je i s nekim fratrom, a to će biti otac Ivan (pismo L. Garañinu od god. 1794.), ali je prekinuo polemiku na želju onih „viših“ u Mlecima.

Fortis živo učestvovala u ovoj polemici, braneći Bajamonta i pred cenzurom i u novinama. God. 1795. (7. svibnja) spomiñe Fortis „bezobraznog fratra Evangelistu“, s kojim polemizirala Bajamonti, pa ga svjetuje, neka se kani pravdaña s „ušljivim“ ocem Fedelom (come poeta) i fratrom Ivanom (come fisico). U pismu od 8. juna 1795. zove Fortis pomenutog fratra „Sanculo“, ali kaže, da ga brane cenzori. U drugom listu od istoga mjeseca krsti Fortis fratra — magarcem. Iz Fortisova pisma od 16. svibnja iste godine razbira se, da je između Bajamonta i fratra nastala polemika radi pitaña, da li zvonici i visoka drveta privlače muñu. Toga radi zove Fortis fratra ironično „fizikom“. Bajamonti je u polemici s kapucinom (radilo se, čini se, o poeziji) i s fratrom izašao kratkih rukava, jer je obojicu štitila cenzura.

¹ Vidi Bajamontov list Fortisu od 10. septembra 1791.

O kapucinu Fedelu zabilježio je Bajamonti u notici: *Adnotata inter legendum*, da je upravio 20. februara (godine?) kanoniku Didošu poslanicu, u kojoj poriče biskupu pravo, što je zabranio fratriba (di Pozzobon) neku procesiju. Bajamonti brani biskupski autoritet prema kapucinima i fratriba.

Ovdje se služi Bajamonti i krupnim izrazima: „puttanesca impudenza“, „bordello“ i t. d. Iz Bajamontovih se primjedbi razbira, da je kapucin Fedele izdao nekaku raspravu o toj stvari. Bajamonti ga oštro pobija, tvrdeći, da se fratri moraju pokoravati biskupovim nalogima.

Didoš je, primjećuje Bajamonti, pobio u svome odgovoru oca Fedela neoborivim dokazima.

Bajamontova „miscellanea poetica“ sadržavaju i: „Versio latina epigrammatis italici sive sonuli perquam eximii, incipientis: „Sacra a Vesta è una vergine“, concinnati ab eruditissimo Viro Julio Bajamonti“. Preveo: Fidejadrenus Dalmata (kapucin Fedele). Kapucin Fedele bijaše dakle isprva prijatelj Bajamontov.

Progonili su Bajamonta štampom i neki Zadranjani, kako se on tuži Fortisu god. 1795.

d) Neki Niccolò Ivellio izdao je: *Le sciagure della Dalmazia nell'anno 1797. Ad Elisa, poemetto*. Strana 50.

Bajamonti se obara na Ivellia sa svom žestinom svoga pera. Nije lijepo, kaže on, crniti pojedinca čovjeka, a kamo li čitava naroda, najmađe pako svoga naroda. Ivellio kaže, da su puci Dalmacije prijetili smrću svima onima, koji nijesu pristajali za njihovim bijesom i predsudama. Oni su neprijatelji svake znanosti i umjetnosti. Pišćeve simpatije ne pripadahu nikada dugim brečima te on nije bio najmirniji među noževima, sabljama i puškama tolikih i takovih junaka...

Bajamonti pobija tendenciju ove pjesme, za koju veli, da u njoj nema ni poezije ni pjesničkog oblika.

Ljubić (Dizionario s. 179.) znade o Ivelliu samo to, da je bio izvrstan odvjetnik, „stekavši svojom poezijom mnogo hvale u Italiji“, da je pjevao u slavu Napoleona i cara Frañu, pa da je grad Spljet nemu na čast kovao osobitu medalju. Iz Valentinellovih „Supplementi al Saggio Bibliografico“, s. 15., doznajemo, da je Ivellio u pomenutoj pjesmi prikazao anarhiju u Dalmaciji, posvetivši i jedan sonet caru Frañu. Kritika Bajamontova pokazuje, da je Ivellio (Splječanin) pisao neprijazno o našem narodu.

8. Poveći rukopis. Pisano na čisto; nešto i koncepta. Nigdje se ne kazuje ništa, čiji je original. Pisca je pozvao Fridrik Veliki god. 1771. u Sanssouci, gdje je s nim proboravio sedamnaest dana. Prevodilac meće često u zagrade nemačke riječi, pa izgleda kao da je to prijevod s nemačkoga. Dne 13. oktobra 1787. palo je piscu na um, da napiše svoje uspomene.

9. Enciklopedički rječnik.

Za Bajamontova djetinstva je počela izlaziti glasovita Diderotova enciklopedija. Bajamonti ju je svakako poznavao. Ta ona se je u XVIII. vijeku raširila po cijeloj Evropi, a s nim i francuska filozofija.

Negov rad obuhvata najrazličitije oblasti ljudskoga znanja, pa najzad je zamislio i svoju enciklopediju. To je vezana knjižica od 122 neoznačene stranice u oktavu. Novija je ruka postavila naslov: *Dizionario enciclopedico*.

Ovaj si je rječnik slagao Bajamonti sâm. Svakomu je slovu namijenio po više listova te su neki sasvim ispuñeni, dok su kod drugih slova mnogi ostali čisti. U ovaj rječnik unosio je Bajamonti svakojakih člančića, najviše iz prirodnih nauka i medicine, na što je valda u početku jedino mislio. Članke je vadio iz knjiga i časopisa. Gdje su članci francuski. Ima među nima anegdota; nije dakle rječniku svrha čisto znanstvena.

Bajamonti je pisao ovo djelce za sebe te mu nije odredio, kako se vidi, jedinstvenu zadaću. Kada se čega sjetio, unio bi u svoj rječnik pod dotičnim slovom. Rječnik je ovaj postajao polagano. Na kraju je dodano kazalo, koje nije dovršeno. Ovaj rječnik bjelodano pokazuje, da je Bajamonti veoma mnogo čitao, i to o najraznovrsnijim predmetima.

VII. Putopisi.

Putopisi.

Da je Bajamonti rado putovao, nikako i ne sumñamo. Uvjereni smo ipak, da nije mnogo putovao. Toga mu ne dopuštaše njegovo zvanje, a jamačno ni njegove financije. Pouzdano znamo samo to, da je bio u Dubrovniku, u Bosni i u mletačkoj Dalmaciji.

Kako je on sve svoje znanje prenosio na papir, biležio je i svoje putničke uspomene. Ono, što je bilo spremjeno za štampu, izgubilo se.

Evo, što se našlo:

1. U maloj vezanoj knjižici nahodimo kratke, prilično suhoparne bilješke o njegovu putu u Mletke i u Padovu god. 1772., 1774., 1775. i 1776., i natrag. Izvana je natpis: *Ὁ δειπνορῖζόν.* Najopširnije je opisan put od god. 1772.

Iznenaduje nas, da je Bajamonti na prvom listu ozgo metnuo ove riječi, napisane bosanskom ćirilicom: у и м е б о г а; inače stoji ispred drugih putopisa: I(n) N(omina) D(omini).

Po gdje koji je list rukopisa ispao.

Iznijet ćemo ovamo po koju zanimljiviju sitnicu.

O nekoj djevojci iz mornarske kuće iz Velikog Lošina primjećuje, da je bila neobično uľudena i prijazna — daleko od „slavenske prostote“ (*schiaivona rusticità*). Prema tome zakľučuje, da će biti onaj kraj dosta prosvijetľen.

U tvrđavi „S. Pier di Nembo“ je našao Genovežanina, u koga bijaše lijep izgled, ravan hod, bijaše mu 98 godina, pa još više brodovima, koji onuda prolaze; pije gotovo uvijek čisto vino, a tako radi, otkako je postao vojnik sv. Marka.

U Malom Losinu je našao popa organistu. Grad ima mnogo kuća, no ima i dućana. Ovdje bacaju ľudi kameće za strancima u samom gradu.

U Osoru se je upoznao sa arcidakonom Sovićem, „osobitim poznavaocem starog ilirskog jezika“. U Ustrinama slušao je glagoljsku misu; no misnik je recitirao „Slava ocu“, „Confiteor“ i druge sľične stvari na pućkom jeziku, koje zna na pamet — kako rade popovi po Dalmaciji, a valda i drugi popovi po Kvarneru.

U Silbi je našao ľude lijepa oblićja. Źene su veoma bijele; zimi pokrivaju glavu dvostrukim rubom¹ (*con replicata benda*) pa još i šeširo, a neke meću na n kamen, da ga vjetar ne odnese. Čuo je, da tako rade i Lošiuke. Mesa ne jedu gotovo nikada, ribe vrlo malo; već skoro uvijek kruh, zeleće, soćivo i sir. Muškarci su gotovo svi mornari. To su samo kratke bilješke, bez ikakove aspiracije. Nijesu bile namijećene javnosti.

2. Sitan opis puta Bajamontova na koću iz Gruža u Ston, i to noću. Nedovršeno.

¹ Na Krku omataju Źene glavu bijelim, u polužalosti Źutim, a u potpunosti Źalosti crnim rubom. To je dug šal od debela platna. Na kraju su poduće rese. Zovu ga „rub“. Danas je još obićajan na otoku Krku; ali ga je, mislim, nestalo na susjednim otocima.

3. Bajamonta osobito zanimaše Bosna. On je prepisao iz 4. knjige Farlatova djela poslanicu dubrovačkog liječnika Marka Floria (umr'o god. 1756.): „De natura Coeli Solique Bossinensis“, ali je prijepis krći. Iz Dolcićevih „Fausti Ragusini“ opet je crpao vijesti o Floriu, koji u pomenutoj dugoj epistoli raspravlja o kiselim vodama i o otrovu zmijsa.

Uz ovu epistolu nahodi se Bajamontov dnevnik puta po Bosni, u kome govori o Travniku, Livnu i Skoplju. Onda još imaju svakojaki izvaci, povučeni iz raznih pisaca, a tiču se Bosne. Na tri osobita lista nalazi se ponešto fantastični opis puta po Bosni, u kome se govori samo o ljepotama prirode, no ne navodi se ni jedno mjesno ime. Vidi se, da se Bajamonti ozbiljno spremao, da svoj put po Bosni izdade i popuni istoričkim i prirodoslovnim vijestima o Bosni. Na jednom papiriću spominje to svoje djelo pod naslovom: *Gita in Bossina*.

Sudbina toga djela, koje je moglo biti i zanimljivo i važno, nije nam na žalost poznata: mletačka cenzura nije valda dopustila, da se štampa, a rukopis se izgubio. Tu slutnju rađa u nas pismo, što ga je pisao Bajamonti 8. septembra 1781. Ceciliji Grimani Corner u Mlecima (koncept se sačuvao), kojoj posla svoj rukopis. Bajamonti je moli, da primi posvetu, i da djelo ne bude podvrgnuto reviziji. Misli, da ne sadržava ništa, što bi se moglo osuditi; upleteni tudi tekstovi već su bili štampani te su prošli cenzuru. U njegovu izlaganju nema ništa ni protiv vjere ni protiv vlade ni protiv morala. On je imao na umu u svome djelcu pristojnost. On želi pridodati neke vijesti o Bosni, što ih je napisao neki pokojni dubrovački liječnik, pa hoće, da bude imala ova rasprava posebnu paginaciju, ali da bude vezana s njegovim *Viaggio*, pa će je možda posvetiti kojoj mletačkoj ličnosti, ako — ona dopusti. Sve zavisi o njoj: hoće li pregovarati sa stamparijom, ili sve baciti u koš. Želi, da bude knjižica tiskana još ove godine, jer ovake savremene stvari moraju biti odmah objelodanene.

Ovome spisu nema više nigdje spomena.

Na ovome putu — možda god. 1780. — upoznao se Bajamonti jamačno i s Osmanbegom Filipovićem.

Još ćemo ovdje primijetiti, da je god. 1791. ili 1792. Miho Sorgo namjeravao putovati u neke bosanske kupelji, pa pozivaše Bajamonta, da mu se pridruži. Oni se dogovarahu, hoće li krenuti preko mletačkoga ili dubrovačkog teritorija; napokon je Bajamonti odustao od toga puta, izrazivši prijatelju Sorgu svoju želju, kako

bi rado vidio njegov bosanski dnevnik. Što se desilo s ovim dnevnikom, ne znamo ništa. Možda se sačuvao u Dubrovniku.

4. Premda ostaje za nas zagonetka, što je bilo sa Bajamontovim *Putom u Bosnu* i sa Sorgovim „bosanskim dnevnikom“, a ono nas je Bajamonti odštetiio, ostavivši nam poveći opis puta po Bosni od nepoznata Mlečanina svoga vremena. Bit će prijepis s originala, upravljena na neku mletačku presvjetlost. Opis je važan te bi se mogao sav tiskati. Mlečanin — a da je autor Mlečanin, kao da pokazuju neki glagolski oblici mletački i prilična neispravnost talijanskog književnog jezika —, valda nekaki mletački činovnik u Dalmaciji, ne može namaknuti superlativa, da izrazi svoje udivljenje o prirodnim ljepotama i bogatstvu Bosne ponosne. Živo prikazivanje sjaja i cerimonija u dostojanstvenika turskih sjeća nas sličnih opisa u našim narodnim pjesmama. Pisac spominje više puta turski jezik, hrvatski nikada. Možda nije Mlečanin ni razlikovao oba jezika. Pismo rukopisa nije Bajamontovo.

Opis je sastavljen u obliku poslanice — u ono vrijeme najobičnija književna vrsta —, a namijenjen nekom mletačkom ilustrissimu, kojega pisac izvješćuje o putu mletačkog izaslanika Calegaria po Bosni, pa ga zove svojim gospodarom. Poslanica nosi datum: Travnik 1. maja 1776. Evo kratkog sadržaja:

Mletačka pratnja izaslanikova brojaše pod Livnom 150 osoba. Livańsko poľe je prekrasno i veoma plodno. Livno nije osobito utvrđeno, i ne bi se moglo dugo braniti. Livańske Turke drže za najhrabrije u Bosni.

Strancu nije dopušten ulaz u grad. Ovamo prispješe 20. prošloga mjeseca. Izaslanik je bio nezadovoljan rđavim stanom. Dvor (sovrana corte) mu je namijenio čauša Izmaila kano pratioca, od koga je zaiskao bolji stan, inače da će se vratiti preko Prologa, odakle će podnijeti svoju pritužbu upraviteľu Bosne. Čauš se vratio i doznačio nam priličan stan. Poslavši zapovjedniku obićni dar, posjeti ga izaslanik, praćen od svojih sluga. Bude primljen vrlo ljubazno pa mu dade zapovjednik za pratioca vaľanog Turčina, da bude priman u njegovu području najľudnije. Tako se doista i desilo. Slijedećeg jutra popiše kavu u poznatog Turčina Vajzagića, trgovca volovima, koji ih htjede zadržati na objedu i ispeći jednog vola. Oni odoše ipak daľe. Divio se plodnim i bajnim krajevima, koje bi bio morao Mojsija izabrati Izraelcima kano zemľu obećańa. Bosna je srećno kraľevstvo, kojemu je providnost dosudila svaku milinu; nego mu nedostaje prosvjeta.

Umorni prispješe u Han (Kaan di Suiza), gdje su bili dobro pogošćeni. Švica je u ravnici. Brojit će do sto kuća bez utvrda. Vani je stan za putnike. Ovuda teče bistra Švica, natapajući blagoslovljene livade. Krasan kraj.

Prijeđoše brijeg Kupreš (Cupris). Ovdje se divio ogromnoj ravnici — samoj livadi. Putevi su ovdje označeni visokim stupovima radi snijega. Nakon dražesnog puta dođoše u Han (Kaan di Cupris). Prospavaše zlo u tamnoj sobici.

Kuće su vrlo kukavne. Ispred brijega Šulage (Sulgiaga) sretoše plemenitog Turčina na koću, koji mu se pričinio kano srebrna piramida — tako bijaše njegovo odijelo, tijelo i oprema koña. Praćаше ih deset mladih osoba, koji im odzdraviše, a čauš Izmail nam kaza, da je to pašin kavegija sa jednim dijelom svoje služinčadi.

Ako kavegija putuje tako sjajno, kaki će biti istom drugi činovnici! I doista ostadoh iznenađen — nastavlja pisac — veličajnošću ovoga dvora. Nastojat ću, da to opišem vjerno. Ulegavši u goru Šulagu, nađoše bezbrojne jele neobične debljine te prijete nebu svojom visinom. Kada bi si zlikovci sagradili ovdje utočište, ne bi ih otkrila sva otomanska vojska. Vidješe jelu, oborenu od groma, koju ne mogahu obuhvatiti četiri čovjeka. Meni se čini, da je bila duga pō miļe! Veličanstveni predjeli.

Prešavši Šulagu, prikaza im se krasna tvrđava Prusac. Malo dalje umilato Skoplansko poļe, a na kraju njegovu Doñi Vakuf (Dogni Vacup) sa drvenim kućama, džamijama i zvonnicima, odakle zove hoća stanovnike na molitvu. S juga teče Vrbas, koji prijeđosmo preko dobrog kamenog mosta — jedina građevina, što sam je do sada vidio, prema talijanskom ukusu. U oči Đurđeva vidjesmo sajam u Skopļu (di Scopiane) sa neizmjernim brojem baraka, kamo dolaze trgovci iz Sarajeva, Travnika i drugih krajeva te prodaju izvrstan duhan, svakojaku robu i koñe

Napokon dospješe u Travnik dne 22., na dan sv. Đurđa(?) gdje nas dočekaše neki bogati muslimani, činovnici ovdašnjeg upravitelja (regente), a među nima bijaše jedan prijatelj našega izaslanika. Sada nastade opće čestitanje i odvrćanje posjeta, osobito radi izaslanika dubrovačkog, koji je slijedećeg jutra otputovao put Carigrada.

Ovo nesrećno, ali lijepo kraljevstvo obiluje brzim i bistrim rijekama, no Turcima ne vrše nego najobičnije službe. Iz najdubljih dolina vode mineralnu vodu s pomoću drvenih cijevi na najviše breg ve u kuće svoje i na ceste za napajanje blaga.

Mnogo ima voćaka. Zemlja je ovoga čuvenog krajevstva većinom šumovita i neobrađena, izuzevši predjele kraj napučenih mjesta, a obrađuju ih „Grci“ i „kršćani“, jer su Turci od prirode lijeni i ne će da rade. Prema strancima su neobično prijazni i gostolubivi.

Po cestama hrane tuđe mačke. Psi paze na bolesne i crknute koŕe te ih razdiru. Psi zastrašuju svojim lajanem, no Turci ih ne uznemiruju. Turci vole životiŕe te ih ne ubijaju. Oni štede dapače i uši i buhe. Musulmani su milosrdni prema istovjercima, pa i prema drugovjercima, premda ih preziru. Svoje vesele i sjaj nalaze u luli, koŕima, u bogatom odijelu i ženama, koje ih ipak ne zadovoljavaju, a to se vidi odatle, što goje osobito osjećaŕe prema mladićima.

„Volio bih biti junicom među kršćanima nego lijepom ženom u Turskoj!“ Sjajno se odijevaju, ali su u tamnici; gore prolaze od naših koludrica. Jedu prstima i žlicama.

Vidio sam s osobitim zadovoljstvom jedan dio ovoga krasnog krajevstva, možda najgori; no, meni se čini, da je zemlja mnogo lepša i vrednija, negoli je nadoh u „našoj Italiji“, a da je obrađena, kano u Italiji, bila bi nalik na kazalište i radi svojih voda i poloŕaja i zraka; u sadašnjem stanju ipak budi samilost, jer je neobrađena i nenapučena, a po mojem mišljenju dostajali bi stanovnici „naše Dalmacije“, da je nasele. Neizmijerno je bogatstvo, što ga sakriva ova zemlja svojim grudima: rude zlata, ŕeŕeza, bakra i t. d.

Stanovništvo je čestito i uludno prema strancu, samo kada se ne dira u ŕegovu vjeru i ŕene.

Upravitelj ovoga krajevstva vlada apsolutistički sa silnim dvoranicima i slugama. On je sa najvećim sjajem primio našega izaslanika i bogato ga nadario. Ovdje opisuje potaŕe taj prizor, ističući osobito sjajno odijelo vezirovo. Izaslanik je pozdravio pašu na turskom jeziku (ime vezirovo ne spomiŕe). Ceremonija trajaše pôure. ŕiv opis. Ne vjeruje, da ima više sjaja i bogatstva ni na dvorovima evropejskim.

Jedni darovaše druge: Turci koŕe, sablje, odijela i t. d. Dan 7. svibŕna bijaše određen za odlazak iz Travnika. Nakon 8 ura dospješe, praćeni kišom, snijegom i olujom, u Doŕi Vakuf. Dne 10. svibŕna bijahu u Livnu.

Bili brijeg je pogranično mjesto. Dne 12. svibŕna prispješe u Siŕu, praćeni ogromnom pratŕom, gdje ih je svečano dočekao pro-veditur Petar Corner.

Na 4. listu koncepta „crkvene povijesti spljetske“ nađosmo na drugoj stranici ulomak ovoga putopisa, pisan Bajamontovom rukom.

Na dnu, ispod teksta, stoji ova Bajamontova napomena: „Ovdje bi imao stajati drugi datum, nego li je zabilježen na početku poslanice; jer, tko nije prorok, ne može pisati 1. maja o stvarima, koje se desiše sve do jedanaestoga istoga mjeseca“.

U prvi čas nam se pričinilo, našavši ovaj ulomak iz anonimnoga putopisca, da će biti ipak autor ovoga putopisa Julije Bajamonti.

Napomena, gore priopćena, bjelodano dokazuje, da Bajamonti prigovara autentičnosti datuma onoga mjesta, koje je prepisao na pomenutom listu, jer se ne slaže sa datumom na početku poslanice. Bit će to skrivio prepisivač poslanice, koju je opet Bajamonti prepisao sa prijepisa, i htio je valda uplesti u svoje djelo „Gita in Bossina“.

VIII. Narodno gospodarstvo u Dalmaciji i spljetska gospodarska akademija.

Narodno gospodarstvo u Dalmaciji i gospodarsko društvo u Spljetu.

1. Zahvalni smo Bajamontu, što nam je sačuvao vrlo zanimljivih vijesti o gospodarskom stanju Dalmacije XVII. i XVIII. vijeka. Negovi su izvori izvorni izvještaji mletačkih generalnih proveditura Petra Veliera (1680.), Alviža Moceniga (iz kraja 17. vijeka?), Jakova Boldùa (1748.) i Gradeniga (1777.). Oni svi općenito ističu siromaštvo Dalmacije, slabu napućenost, oskudicu vode, pomaćkanje svake trgovine, obrta i ratarstva.

Posjed je zemlje nejednako podijeljen; zločinstva bezbrojna; puk neobično neuk. Boldù još kaže otvoreno mletačkom senatu i to, da je mletački trgovački monopol najveća nesreća Dalmacije. (Vidi pod „Istorija 2.“).

Ima pravo abbé Pisani, kada kaže, da ima na kraju 18. vijeka malo zemaļa, bjednijih od Dalmacije. Jedan dio krivnje pripisuje on mletačkom režimu, drugi starovjerskim i kratkovidnim nazorima pućanstva, a treći nezahvalnom tlu.

Zemļa u nekim predjelima ne nosi nikakova ploda. Primorje i otoci živu o vinu i ulju, a krajevi, u kojima bi moglo uspijevati žito, daju malo prihoda poradi barbarskog obrađivanja zemlje. Ratarstvo je ostalo stacionarno, jer se ratari drže predistoričkih metoda¹.

¹ La Dalmatie, s. 10. i 11.

Mletačka vlada je uvidjela, da tako ne ide dalje. Upoznala je svoje grijehe, ali je to bilo prekasno. Dalmacije nije ona više mogla preporučiti. Osamnaesti vijek je i onako vijek potpunog, ekonomskog i političkog pada mletačke republike. Kako da ona u takovo doba učini što god za napredak Dalmacije?

Da vidimo, što se je pokušalo o unapređenju gospodarstva u mletačkoj državi, na talijanskom tlu i u Dalmaciji.

2. Među spisima Bajamontovim nahodi se prijepis zanimljive spomenice — poslane valda u prijepisu spljetskom gospodarskom društvu — od 27. februara 1783. Upravilo ju je mletačko gospodarsko vijeće (Magistrato de' Beni Inculti e Deputazione all' Agricoltura): „prevedrom knezu“ (duždu), a potpisao je provedituri: Angelo Querini, Piero Maria Bonfadini, Anzolo Boldù i Cattarin Corner. Senat je naime zaključio bio, da država uznastoji oko dizaña ratarstva i stočarstva, povjerivši tu zadaću pomenutoj oblasti, koja podnosi evo izvješće, jadikujući, kako je nijesu doslije dovoljno pomagale ni akademije ni pojedinci.

Ni popovi ni učitelji ne mare za gospodarstvo. U školama se uče latinska gramatika, sintaksa, tropi, figure i t. d., ali ne ono, što je potrebno za gospodarstvo i obrt. U sjemeništima se odgajaju mladići bez praktičnog znaña radi ropskih običaja prema starim uredbama, koje gotovo svagdje idu za tim, da odijele duhovnike od društva i od dužnosti oko dizaña veličine države. Posve je naravno, da ovako odgojeni župnici nemaju ni pojma o gospodarstvu te ne mogu biti učitelji svojih župljana. Od 2500 župnika jedva ih 15 do 20 čini izuzetak.

Nužno je, da se u sjemeništima uče počeci polodjelstva, nešto matematike i fizike. U državnim školama neka se jedna djeca riješe latinske gramatike, pa neka je zamijene učenjem talijanskog jezika, trgovačkog računstva, a mjesto učitelja humanizma ili retorike neka se postavi učitelj polodjelstva, risaña i matematike.

Za selake treba izdati „Gospodarski Katekizam“ u obliku dijaloga.

Na kraju ove spomenice nahodi se podrobniji passus o Dalmaciji, o kojoj govore gospodarski provedituri: što se tiče veoma nesrećnog stanja jadne Dalmacije, ne mogu na žalost naći korisnijeg sredstva za njezin napredak do preporoda spljetske akademije, koje je djelovanje bilo do sada dosta uspješno. Podigla se tvornica kuhinjskog i stolnog posuđa, ali je na žalost izgorjela; unaprijedilo se ribarenje i priređivanje koža, suhih i slanih riba; obrela se nova makina za prešaње ulja; uvedeni su novi obrti.

Vrlo je važno izvješće, nastavlja spomenica, što ga je podnio o Dalmaciji generalni proveditur Boldi. Ovaj ističe, da je najveće zlo u toj zemlji veliko neznanje župnika i seljaka. Uzaludan je ovdje svaki trud, dok se ne promijene ljudi. Po selima su potrebni župnici, koji bi mogli, shvaćajući zdravi moral i ratarstvo, poučavati mladež ne samo u negovañu dužnosti spram Boga i spram vladara, već i upućivañem u polskom gospodarstvu, odvrćajući je od dangube, neznanja i pogubnih predsuda: „kako se je uspješno radilo brigom carice i kraljice nekoliko godina među susjednim austrijskim Morlacima“.

Sada predlaže pomenuto vijeće: neka se zaslužna spljetska akademija podupire poput drugih gospodarskih društava u Mletačkoj; neka joj se dopusti, da pozove biskupe i glavne općine u Dalmaciji, e bi se primile naumljenih reforama škola; neka se naloži spljetskoj akademiji, da sav predmet, o kome se radi, iscrpe na jeziku talijanskom i općem hrvatskom jeziku s obzirom na kršćanski moral, poljodjelstvo i stočarstvo, pa da joj se obeća državna pomoć. Pomenutoj će se akademiji poslati i nekoliko knjiga, koje su možda nepoznate u Dalmaciji, a dobro će doći i samim akademikima. Napokon traže provedituri državnu pomoć, da se ublaži materijalna bijeda dalmatinskih župnika, budući da je ona poglaviti uzrok njihova neznanja.

3. Sklonost centralne vlade, da diže gospodarstvo, dala je povoda, da je u mletačkoj državi niklo mnogo gospodarskih društava, koja si nadijevahu zvučna imena akademija. U Dalmaciji se pojaviše tri: u Spljetu, Zadru i Trogiru. Najstarija je spljetska. Nastala je god. 1767.¹, a jedan je od nezinih osnivača i predsjednika naš Julije Bajamonti. Izdala je više rasprava o gospodarskim i drugim kulturnim pitanjima na talijanskom jeziku, dok su hrvatski kajkavci i Slavonci u isto doba raspravljali o sličnim stvarima na hrvatskom jeziku. Dalmatinci i Dubrovčani krasno pjevaju hrvatski, no u prozi hrvatskoj obrađuju samo duhovne predmete. Prosti narod nije dakle imao od pomenutih talijanskih spisa nikakove neposredne koristi.

¹ U Spljetu postojale na početku XVIII. vijeka ilirska akademija. Nezin predsjednik bijaše conte I. P. Marchi, koji je preveo na hrvatski knjižicu „o kršćanskom razmišljanju“. Druga je gospodarska, koja je izdala god. 1788. u Mlecima: „Memorie della publica Società Economica di Spalato“ (Ljubić, Dizionario s. 2.). Valentinelli spominje radne ove akademije u „Bibliografiji“ na strani 62., 68., 150. i to pod god. 1771., 1774., 1776., 1788., 1790. i 1793.

Bajamonti nam je ostavio nekoliko svojih predavańa (sva je prilika, da su bila sva i štampana u Italiji), što ih je držao u spljetskom društvu, a mi ćemo ih ovdje priopćiti u izvodu.

a) *Prospetto di Studi Economici per la Dalmazia*, esposto in una Radunanza della Società Economica di Spalatro il giorno 17. Ottobre 1774 dal Signor Dottor Giulio Bajamonti, uno degl' Istitutori e censore della medesima Società. Strana 16 u IV°.

Ovo će biti zacijelo posebni otisak iz kakova časopisa.

Nakon sedam godina, što je naša akademija počela raditi, nakon dva predavańa, izdanog oglasa i pravila, ne razumiju nas naši sugrađani.

Kada smo iznijeli svoju ideju, mnogi pitahu: čemu je gospodarska akademija? Zašto da se radije ne osnuje akademija za pravo, poeziju, učenost (erudizione) ili za koju drugu lijepu stvar? Ovakim se ljudima jamačno čini, da je naša akademija samo naša razbibriga. Drugi opet ištu od nas previše, pa viču: novca, novca! kano da je to trgovačko društvo, koje ima na umu samo privatne interese svojih članova.

Naše društvo se zove ekonomskim, jer je njegova zadaća promicanje javne i privatne ekonomije, kojoj je izvor i bitak u ratarstvu, ribarstvu, rukotvorstvu i trgovini, a to su četiri zadaće (argomenti) ovoga društva.

Gospodarstvo je davno zanimanje našega naroda. Naši djedovi toliko ga cijenjahu u ovoj zemlji te htjedoše da to izraze u „elementima hrvatskog jezika“. Pokojni pop Grubišić je primijetio u izučavanju hrvatskog (illirico) alfabeta, da nazivi prvih devet slova (az, buk, glagole, dobro, jest, živito, zelo, zemlje) sadržavaju gospodarsku sentenciju, i znače: ego deus Vitus loquor bonum est vivere — de rure terrae. Neka to zapamte naši seljaci! Treba živjeti de rure terrae, a ne, kako oni hoće, de rure coeli. Nijesu potrebna zaklinjańa ni zapisi (ovu riječ navodi u originalu!).

Pored poljodjelstva i stočarstva važno je i ribarstvo. D. Moller je sabrao ovdje u jednoj sobi lijepu zbirku knjiga za stjecanje teoretskog i praktičnog znanja društvenih članova. On se je postarao i za to, da članovi dobijaju za pokuse besplatno i zemlje i sjemeńa, i oruđa i radnika.

Govoreći o različitim predmetima valja se služiti narodnim izrazima svakoga kraja u pokrajini, navodeći i odgovarajuće riječi na talijanskom jeziku ili na kojem drugom poznatom jeziku. U ovom poslu treba izbjegavati riječi neodređena značenja;

vaļa opisati točno sve utege i mjere, što se upotrebljavaju u pojedinim predjelima, iznijevši njihovu vrijednost prema mletačkim utezima i mjerama.

Sabrati bi vaļalo iz domaćih statuta sve ustanove, koje se odnose na upravu i na zaštitu gradskih i seoskih zanata.

U Dalmaciji se zemļišta slabo gnoje. U nas još nije poznato, da se može jedna zemļa gnojiti drugom zemļom, na pr. ilovača je dobra za pješćana tla i t. d. Ne mare Dalmatinci ni za zeleno gnojenje.

Preporuča se razboritost u sijaņu žita i pravļeņu kruha, kojega ima malo. Poljćanke priređuju kruh i od dropina. Mogao bi se priređivati kruh od krumpira. Mogao bi se uvoditi i kostañ.

Vina ima Dalmacija mnogo, no nije trajno. Neka se pronađu uzroci toga pojava, pa neka se vinogradarstvo usavrši. Uļe je jedan od glavnih proizvoda Dalmacije, pa opet niti su masline dobre niti je uļe bez prigovora. Daļe upozoruje Bajamonti na zanemareno mļekarstvo i pčelarstvo. Sramota je za Dalmaciju, da si nabavļa vosak iz tuđine.

Prostijeg sukna se proizvodi u Dalmaciji za domaću porabu, ali finije dolazi iz inostranstva. Ako se promakne gojenje ovaca, mogla bi se dići tvornica vunelih tkanina. Korisno bi bilo i gojenje lana i konopļe. I platno nam šaļu stranci. Svilu kupuju Dalmatinci u tuđina za skupe novce, a mogli bi gojiti svilenu bubu i saditi dudove.

U Spljetu ima neka bojadisaonica, no služi samo za surovo seļaćko platno.

Stoka je jedna od najvaļnijih grana gospodarskih, pa bi trebalo pomnožati najkorisnije vrste, i obraniti ih od kobnih epidemija, koje su u Dalmaciji vrlo česte. Bilo bi dobro, kada bi pošao koji Dalmatinac u veterinarsku školu, koju je nedavna podignula država u Padovi. Ali je nužno unapređenje livadarstva, koje je u Dalmaciji na najnižem stepenu. Mogli bi se uvoditi i drugi korisni proizvodi, koji dolaze izvana: riža, povrće, luk, česan i t. d.

O šumama će progovoriti jedan drugi član ove akademije, pa zato će se samo taknuti ovoga pitaña.

Mogao bi se praviti ugļen od drva. Torba, koju spominje Fortis u Dipalovu Vrilu i u Kosovu, jest ugļen (carbon fossile vegetabile), koji može nadomjestiti drvo. „Torbe“ će još biti u Dalmaciji. Zaslujan bi postao, tko bi ga (ugļen) našao. Mnogi misle, da zemļa šumovita ne može hraniti toliko ļudi, koliko hrani ona, kada je

posijana, pa da bi trebalo šume pretvoriti u kulturno tlo. Krivo mišljenje, jer čovjeku su potrebna drva gotovo koliko i hljeb. Najvažniji financijeri tvrde, da nijedna zemlja ne smije biti bez jedne petine šume.

Oko ribađa ne će se pozabaviti, jer će to pitanje raspraviti drugi društveni član.

U Dalmaciju se uvozi dosta mramora, a ima ga kod kuće dosta; no nitko ga ne ište.

Bit će i zlata u Dalmaciji. Ta već Plinije govori o zlatnom rudniku u Dalmaciji. Ima i drugih ruda, no naša lijenost ih ne istražuje.

Ratarstvo i ribarstvo je povjereno u Dalmaciji većinom ljudima posve surovim. Zanatima i rukotvorstvom bave se doista ljudi manje neuki, opet i njima nedostaje poznavanje matematike, mehanike i kemije.

Trgovina ne može napredovati bez uvođenja državne pošte u glavnim mjestima Dalmacije, koja bi ih vezala sa glavnim gradom. Pobija tvrdnju onih, koji kažu, da dalmatinsko podneblje nije naj-srećnije za razvitak gospodarstva. Najnoviji pokusi pokazuju, da ovdje uspijevaju mnoge strane biljke.

Bajamonti razmatra i dijeljenje zemljišta i udaljenost jednog komada zemljišta od drugoga, pa prelazi na indolenciju naših seljaka, koji rade prema primjeru svojih otaca i prema starim običajima. Ova teškoća doista postoji, no nije nesavladiva. Nijesu sve zemlje u Dalmaciji dane kolonima (a colonia), već ih ima mnogo slobodnih. Seljak će, pa i „kolon“, uvoditi novotarije, kada se uvjeri o njihovoj koristi.

Konačno obara Bajamonti i prigovor nekih ljudi, koji misle, da naša akademija nije dobro radila, kada je odlučila, da imenuje svojim počasnim članovima i neke svećenike, kojima da se ne pristoji plesti se u poslove svjetovne. On misli, da nakon crkvenih dužnosti nema za župnika ništa časnije, nego li poučavati narod u gospodarstvu. Ovako ne bi u svojoj dokolici provodili vrijeme u gozbama, u ogovaranju i igri.

Bajamonti drži, da bi se kod izbora župnika dalo prednost onome, koji je sposoban, da uči svoje župljane u gospodarstvu.

b) *Di ciò che influisce sulla Popolazione.* Raggionamento del Dr. Giulio Bajamonti, uno degl' Istitutori e censore della Società Economica di Spalato, membro onorario della Società d' Agricoltura d' Udine ecc., recitato l' ultimo di Giugno 1777.

Glavna je zadaća državne ekonomije: uzdržavanje i množenje roda ljudskoga. Jakost države ne zavisi o njezinu prostranstvu, već o kolikoći njezina stanovništva, koje brani i unapređuje obrt, trgovinu i t. d. Vlada uvodi brojenje pučanstva. Već su to činili Rimljani. Proučava se zanimanje stanovništva, i određuju uzroci njegova napretka i nazatka. Ova općena načela prenosi Bajamonti na Dalmaciju.

Ponajprije govori o bolestima. Kugu spominu već Rimljani u Dalmaciji. Docnije je mnogo puta harala, osobito u Spljetu, gdje se javila barem deset puta u četiri vijeka. U varošima spljetskim oborila je pred nekih 13 godina oko 530 duša. Govori i o drugim bolestima. I „naši hajduci“ raznose bolesti, pa ispravno kaže o njima, da u prvom redu krote smionost tursku, no često progone i domaće čitave obitelji. Spominje močvarne predjele u Dalmaciji, napose Neretvu, o kojoj kažu neki Dalmatinci: „Neretva od Boga prokletva“ (!). Toga radi joj je posvetio neki padovanski profesor čitavu knjigu (Pujati, de morb. Naron.). Takovi su još nezdravi krajevi: Imoski, Knin, Skradin, Nin, okolica Vrane, i još koje mjesto. Za Imoski to već ipak ne vrijedi, otkako je proveditur Pavao Emil Canal ustupio narodu zemlje, što ih je prije odnosila voda. Zrak se popravio.

Izlažući najopasnije bolesti i dajući upute za liječenje, preporuča u krajevima bez vode građenje cisterna.

Nije mu pravo, da ima u Spljetu mnogo smrada.

„Ako nije u nama sasvim iščeznula, ili, ako nije pokvarena glasovita krv rimska, sjetimo se slavlenih gospodara ovih kolonija, koji su prorovali bregove, da razdijele kloake rimske, i koji su stvorili krasne vodovode“. I Spljet je imao svoje kanale i vodovod iz Solina.

Nema nade, da se obnove. Ne preostaje nam dakle drugo, nego obdržavanje čistoće po ulicama i kućama, što se može dovesti u savez sa vrlo važnim ekonomskim pitanjem — sa gnojenjem polja.

Škodljivo je ljudima i vrenje mošta u kućama, budući da nemamo podzemnih pivnica.

„Što se tiče mrtvaca, puk dalmatinski pun je predsuda od barbarske davnine, te u nas mrtvacima nuđaju razgovore, pjesme, dragađe, nakite, jela i piće, koliko i živima. Ovakove običaje, koje trpimo, treba iskorijeniti, jer to zahtijeva i zakon“. Ni prema spljetskom statutu nije dopušteno ljubiti mrtvaca.

Ni naša groblja ni grobnice ne odgovaraju zdravstvenim zahtjevima. I muhamedanci nas natkriliše, jer ne zakapaju svojih mrtvaca u džamiji, niti trpe grobova blizu kuća. Stari Dalmatinci izabirahu za groblja mjesta zračna i osamljena, dok se danas vide usred grada.

Đale raspravlja o neugodnom položaju liječnika, koji se mora boriti protiv nazovi-liječnika, kojim ima u svakom staležu, među fratrima, popovima, babama i t. d. Žigoše neumjereno uživanje vina u Dalmaciji, i izlaže teške posljedice pijančevanja.

U Dalmaciji se pretvaraju u vinograde i ona zemljišta, koja su zgodnija za sijaše žita, premda ima toliko vina, da ga nemaš kome ni prodati ni darovati. Zašto se ne pomnožaju korisniji gospodarski proizvodi, pa zašto se ne uvode takovi, kojih nikako nemamo?

S pomoću državne vlasti, primjera i nagrada mogli bi se iskorijeniti trsovi, u svakom zemljištu, podesnijem za sijaše. Prođa vina će se olakšati, oprostivši ga svake daće i pribavivši mu uspješan izvoz. Ovako ne će biti prisiljeni vlasnici vinograda opijati selake, samo da se riješe vina. Ovako bi se dao ograničiti broj krčama. Danas krčmare i popovi i fratri. U nedjelju i u svetak zatvaraju se dućani, pa selak, došavši iz daleka, ne može da si nabavi potrebitih stvari; dok se u isto vrijeme dozvoljava pohadaše krčmi! Neka se pije vino, ali pomiješano s vodom. Pijanci neka se kazne.

Još je škodljivija zdravlu rakija.

Na kraju raspravlja o nezakonitoj djeci i o nahodištima. U ovom se opširnom i krasnom predavađu obazreo kao liječnik na sve uzroke, koji uništavaju zdravlje naroda, iznoseći prijedloge, kako bi se oni uklonili.

c) *Trasunto di una Memoria del Nob. Sig.^r Dr. Giulio Bajamonti, recitate in una radunanza di questa Società Economica, il dì 22 cadente sulla moltitudine de' mendici, raccolti di questa città.*

Bajamonti razmatra ovo pitanje sa zdravstvenoga gledišta. Golem broj prosjaka, što ih se stekao u Spljetu, opasan je zdravlju ostaloga građanstva. Ovi su prosjaci većinom nezdravi, jer trpe bijedu, hrane se jelima smrdljivim i nehranjivim.

Zaustavljaju se po vežama kuća, pohadaju najposrećenije crkve, okružene i onako pogubnim grobnicama, te proizvode mnogo smrdljiva isparivanja. Za nezdrave ljude neka se uredi zavodi izvan grada na otvorenim i zdravim mjestima.

Treba razlikovati prave siromahe od lijenština i nitkova. Predlaže mjere, koje bi se imale poduzeti protiv tolike navale prosjaka; između ostaloga morali bi se ukloniti oni, koji nijesu pripadnici spljetski.

Ovo je iz izvotka, koji je možda gdje štampan. Predavaie samo nosi naslov: *Sull' ammorbamento dell' aria, cagionato dalla moltitudine de' mendici, raccolti nella città di Spalatro.*

Odavle razbirmo, da je bilo god. 1782. — tada je valda Bajamonti držao svoje predavaie — u Spljetu toliko prosjaka, da su činili četvrtinu svega stanovništva. Ovo je užasno svjedočanstvo nemarnosti mletačke vladavine u drugoj polovici XVIII. vijeka.

Opisujući Bajamonti siromaštvo Morlaka, navodi i njihove izvorne hrvatske riječi: „Dajte toliko da dušu zavežem, toliko da svratim dušu; dajte, Bog vam dâ; ne bilo vam s ovim maie; veie vam osvitale nego vam omrčalo“.

Ni Sofoklo ni Euripid ne meiu svojim junacima u usta ovako krasne riječi i tako udesne da ganu dušu slušateļa! Bajamonti je pun milosrđa prema siromasima; ali se obara na prosjake od zanata, koji bi si mogli služiti svoj svakidašni kruh.

Ništa ne sramoti svaku državu, koliko mnoštvo siromaha. Prosjaiee je pravi rak, koji sve okužuje... Politička ekonomija uči, da se ovo zlo mora lijeiiti, a ne podupirati... Broj siromaha bi se umanio, kada bi im se našlo zarade.

U Spljetu siromasi padaju u bolest, pa umiru po ietiri, i više na dan. A što ie biti, ako se javi nerodica i kakova kužna bolest?

Nihovo sastajae postaje vrlo opasno, a najnezgodnija su mjesta, gdje se sastaju. Toga radi neka se uiale iz grada na mjesta otvorena i zdrava. Umaniti se mora njihov broj, osobito izgonom onih, koji nijesu pripadnici spljetski. Svaki kraj neka se stara oko svojih ubogih.

d) *Elogio del Čulić* (3 lista), rukopis.

Ovaj je govor držao Bajamonti u spljetskoj akademiji u slavu kanonika Toma Čulića, koji je bio uz Mollera i Bajamonta osnivaieezin. U vrijeme kuge ostade Čulić sâm predsjednikom. Bijaše najvještiji u gospodarstvu. Zemlišta, što ih dade on obraiivati, mogu služiti kano uzor razumnoga gospodarstva. S pomoću spisa širio je zdravu pouku polodjelsku.

Čuste ga — govori akademikima — govoriti o najzgodnijem vremenu za sijanje raznih vrsta žita u Morlakiji, u spljetskom polu i u drugim primorskim krajevima. Te su ieogove misli štampane

bile za opću korist o trošku našega društva. Pisao je on i o povećanju broja goveda u Dalmaciji prema pozivu vlade, upravljenu na gospodarske akademije, da se pozabave oko toga pitanja. Ova njegova radnja nahodi se među društvenim spisima. Bajamonti završuje svoj govor ovim riječima: „Kada bi bili svi duhovnici jednaki Čuliću, kršćansko stado ne bi imalo povoda, da se skandalizira i da se gnuša nad njihovim neznañem, lijenošću i prostitucijom“.

e) Da li je spljetsko društvo izdalo Bajamontovu raspravu: *Sulla possibile moltiplicazione degli animali bovini nell' isola di Lesina*, Venezia 1789, ne znamo, jer je ne vidjesmo. Bajamonti je međutim prepisao kritiku toga djelca (ime kritika ne spomiñe), gdje se ističe, kako se obrađivana zemlja pretvara u pašnjake, što ne bi bilo veliko zlo, kada ne bi postojao velik nerazmjer između oranica i pašnjaka; no pomalo nestaje i oranica i pašnjaka poradi strasti za povećañem priroda vina, što je za Dalmaciju vrlo štetno. Trebalo bi ograničiti sađenje trsa, dovesti na snagu stare zakone, pa stvoriti i nove o tome predmetu. Recenzent, čini se, navodi ovdje misli piščeve.

Gdje je bila štampana ova kritika, Bajamonti nije zabilježio.

God. 1790. šalje Bajamonti gorñu raspravu M. Rafaelliu u Hvaru, tužeći se na nepovoljne kritike svoje radnje.

f) *O isušeu poľa oko Imoskoga*. Raspravica je naštampana u Mlecima 1781.; ali je mi ne vidjesmo te ne znamo, da li ju je izdalo samo gospodarsko društvo.

4. Nastojanje mletačke vlade oko dizanja gospodarstva u Dalmaciji osvjetljuju neke ñezine naredbe i dopisi, upravljani spljetskom gospodarskom društvu. Bajamonti nam je još sačuvao i jedan zapisnik pomenutoga društva.

Evo ponajprije mletačkih službenih dopisa.

a) Dal Magistrato dei Proveditori sopra la giustizia Vecchia (potpisan: Angelo Gabriel, Prov^{re} e colleghi), kojim se priopćuje spljetskom društvu, da je predloženo senatu, kako bi se popravilo ribarenje u Dalmaciji, i kako bi se mogla podići na Neretvi tvornica za pripravljanje riba. Naredba nosi datum: 24. marta 1784. U to ime je senat odobrio, da se pozove u Mletke jedan član spljetskog društva o državnom trošku.

Senat je pohvalio zasluge pokojnoga dra. Mollera i drugih u tom poslu. Neka dakle pošalju vješta čovjeka, koji pozna prilike na Neretvi i kako se ondje lovi riba, pa da se pristupi k uređenju tvornice.

Bajamonti odgovara (koncept) 24. aprila 1784., da ne mogu izvršiti naloga, jer ekonomsko društvo ne može držati sjednica radi kuge, i jer je umr'o tajnik Ivan Ugolini, koji je nakon Mollera najviše razumio ribarstvo, a u nega bijahu svi spisi, koji se ticahu toga predmeta i svih posala društvenih.

b) Marko Pavišić podtajnik javlja Bajamontu iz Spljeta 18. januara 1789. „dalla Sala della Pub^{ca} Società“, da je gospodarski ured (Deputazione agraria) pozvao to društvo, neka prouči, kako bi se popravio dosadašnji ubitačni sustav ratarstva i stočarstva u Dalmaciji, sa sedam pitaña. Moli Bajamonta, da bi proučio tu stvar, a akademija, kojoj je on jedan od utemeljiteļa, bit će mu zahvalna.

Pitaña glase:

1. Ne bi li se moglo na zemļištima, podvrgnutim desetini (Regia Decima), a koja obiluju pašñacima i šumama, p množati goveda u svrhe mesarske za glavni grad i za državu?

2. Koje su zapreke oživotvorenju takove osnove, imajući na umu agrarne zakone, obiçaje, ćud i navike naroda?

3. S pomoću kakovih bi se sredstava mogle ukloniti postojeće teškoće, pa kako bi se dao povećati broj goveda?

4. Budući da svaki kotar posjeduje zemļ šta, zavisnih o državnoj blagajni, a opet ima i takovih, koja su privatno vlasništvo bez plaćanja državnih nameta: bili se na takim zemļama mogla povećati goveda vrsta, i kako bi se dale svladati zapreke?

5. Bi li se tamo dalo uvesti natapañe livada, veoma korisno za povećanje krme?

6. Odakle dolazi, da su goveda u Dalmaciji onako sitna; pa ne bi li koristilo, da se promijeni pleme?

7. Kako bi se mogle šume, koje ne nadzire zakon, prilagoditi za pašu, a da se ne unište?

Bajamonti odgovara tajniku Pavišiću iz Hvara 22. februara 1789., da će nastojati oko izvršenja namijeñene mu zadaće, dajbudi djelomićno.

c) Zanimļiva je odluka mletaćke vlade od 6. juna 1784. (prijepis), kojom priopćuje glavnim gospodarskim akademijama, da će doznačiti zlatnu medalju od 40 cekina onomu, koji napiše za šest mjeseci najbolju uputu za seļake o gospodarstvu, osobito o unapređenju govedarstva i ovćarstva. Još će ta oblast ustanoviti, da li se može protegnuti i na Dalmaciju namjeravana reforma školā, pa se nalaže gospodarskom vijeću, da omogući uspješno djelovanje

dalmatinske akademije, pa da se i ňoj dostavi na riješenje pomenuti problem. Potpisan: Vettor Gradenigo.

5. Zapisnik (prijepis) od 7. februara 1790. glasi:

Sastanak: „la Pub^{ca} Societ  economica“. Pozvani svi članovi, stanujući u Spljetu:

Oracije Bergeli , predsjednik.

Jerolim Bajamonti, predsjednik.

Julije Bajamonti, utemeljitelj.

Kanonik Ka i  (Caxich), cenzor.

Jure Politeo, savjetnik.

Plem. gosp. Radoš Michieli Vitturi, tajnik.

Dr. Jakov Mirković.

Kanonik Dn. . . . Gianuzzi.

. . . da Zara, kapucin.

Antun Zamango (?)

Kanonik Dn. Josip Dalla Croce.

Don Nikola Dido .

Plem. Pavao Bergeli .

Plem. Nikola Bajamonti.

. . . Pelegrini.

Fra o . . . rina.

Vinko Crigito (?)

Ovo je društvo uživalo — kaže se — dru vnu sklonost od svoga početka i ljubav prvih mletačkih patricija, osobito kneza Angela Gabriela.

Kuga je obustavila rad društva za više godina, a sada je napokon sazvana izvanredna skupština po Juliju Bajamontu, utemeljitelju društva.

Jedini zaključak ove sjednice bijaše molba, da blagoizvoli biti conte Angelo Gabriel zaštitnik društva.

6. To je sve, što na osmo u papirima Bajamontovim o spljetskom društvu, koje nije nikada cvalo, kako se vidi iz podataka, što ih priop ismo u korespondenciji. (Vidi pod Arduino, Čulić, Fortis 5., 9., 15., 17., 21.; I. Luka Garašin, Stefaneo 2., 3., 5. Bajamontu, pa onda pod Bajamonti: Cortinovisu, popu Draganiću, Fortisu 5., 7.; Gabrielu Memmu, Parmi, Queriniu, Rafaelliu, Rozi, Stefanu 1., 2., 3.; Urbanu 2.).

7. Bajamonti je kupovao mnogo gospodarskih knjiga; no među ňegovim spisima na osmo i pove u rukopisnu poslanicu, koja svjedo i, da si je on pribavljao preko prijatelja i pismenih podataka

o narodnom gospodarstvu iz stranih zemalja. To je kaligrafski prijepis poslanice na talijanskom jeziku (3 i ½ lista u foliju), koja radi o Nilu. Upravljena je nekome illustrissimu (Bajamontu?).

Slične provenijencije bit će i prijepis rasprave nepoznata autora: „Osservazione sulla bassezza, insalubrità ed infruttuosità del Ritratto Cottoni di Caorle“.

Pomenutu poslanicu pisao je možda neki Dalmatinac, jer u uvodu kazuje pisac, da je adresatu već poslao jedno pismo po kapetanu Radimiru, a na kraju primjećuje, da „naš kapetan Kolović“ odlazi pa hoće da se okoristi ovom prilikom.

Nepoznati autor napisao je ovdje malu raspravicu o tome, kako su stari Egipćani vukli veliku korist od Nila u gospodarskom pogledu, gradeći kanale i t. d. Mnogo citira stare pisce, osobito Herodota. Pisac želi, da bi se tako i drugdje radilo, čisteći kanale i jame, pa gnojeći svoja polja; jer je kriva nauka, da se čovjek ne treba starati oko bolka svojih potomaka, već misliti samo na sadašnjost.

Od članova gospodarskog društva još su pisali o gospodarskim stvarima ili čitali u tom društvu: knez Luka Garašin (1788.), pl. Josip Ivellio (1796., 1771., 1778.), D. I. Čulić (1788., 1791.), knez Radoš Michieli Vitturi (1778.), L. Arduino, pop Luka Čaletić (1788., 1791.), anonimni pisac (1776.), Krušević, Fortis (1780. o gojeću kostaña), Oracije Bergešić (1790.), Moller (o ribarstvu 1776.).

Za ovaj rãd doznajemo iz Valentinellove „Bibliografije“, a bile su to radne štampane u savremenim talijanskim časopisima, većinom u „Giornale d' Italia“, gdje koje i napose.

Prema pomenutoj Valentinellovoj „Bibliografiji“ izdali su dosta rasprava i članovi gospodarskih društava u Zadru i Kaštelima. Navest ću samo njihova imena, kao i imena pisaca, za koje se ne može utvrditi, da li su bili u savezu s kojim od ovih društava: I. Banovac (1792., 1794., 1795.), Luka Garašin (1789.), Čaletić (1789., 1790.), knez Radoš A. Michieli Vitturi (1790., 1791., 1792.), biskup Stratico (1789., 1792.), knez Wrachien (1772.), Julije Parma, tajnik zadarske akademije (1790., 1793.), Ottavio Cristofoli di Conegliano (1790.) i o. Fedele, kapucin iz Zadra (1791., 1792. i 1794.). Za ovoga kapucina, Zadranina, s kojim je Bajamonti mnogo polemizirao, kaže Ljubić (Dizionario s. 130.), da je bio „bogoslovac spljetskoga nadbiskupa“.

8. Među gospodarskim piscima najplodniji su Garašin, tajnik spljetske akademije Michieli Vitturi, biskup Stratiko i Banovac. Svi pišu talijanski.

Michieli-Vitturieva rasprava o gojeću masline u Dalmaciji bila je više puta štampana, te ju je nagradila god. 1789. gospodarska akademija u Firenci. Bila je prevedena i na francuski. Pisao je Michieli još štogod o istoriji i o drugim stvarima. Rodio se u Spljetu god. 1752., umr'o god. 1822.

Parminu „Uputu u praktično gospodarstvo za seļake u Dalmaciji“ izdalo je zadarsko društvo na talijanskom jeziku god. 1793., a na hrvatskom god. 1795. („Nauk za težake od Dalmacije“). Hrvatski prijevod potječe od popa Frana de Ciprianis.

Ovoliko pisaca o gospodarstvu, koliko ih bješe u drugoj polovini XVIII. vijeka, jedva je Dalmacija rodila u čitavom XIX. vijeku. Pa ipak ovaj rād nije donio Dalmaciji velike koristi. Jedan od uzroka bit će i taj, što se pisalo na talijanskom jeziku, koji je bio nerazumljiv ogromnoj većini pučanstva. Glavni je uzrok neuspjehu teoretikā ipak indiferentnost vlade mletačke, docnije austrijske. Mletačka je vlada doduše pred svoju smrt mislila na gospodarsko podignuće Dalmacije, no to već bješe prekasno. Austrija je opet bila do naših dana posve apatična u pogledu gospodarskog razvića Dalmacije.

9. Bajamonti je stojao za austrijske zapreme u prepisci, kako pokazuje priopćena korespondencija, sa Stefaneom, članom c. kr. dvorske komisije, komu je otposlao (valda god. 1797.) opširnu spomenicu o spljetskoj akademiji. Evo glavnoga sadržaja iz Bajamontova koncepta:

Ekonomsko društvo spljetsko od više je godina samo životarilo te je izdahnulo kada i mletački lav; no, doznajući, da će proći ovuda barun Stefaneo, nada se od njega svome uskrsnuću. Na svojim izletima po Dalmaciji možda je našao u kojem kutiću krompira i dobrog kruha, od njega načinjena, a to je zasluga spljetskoga društva. Nastojalo je ono i oko ribarenja u Neretvi i oko različitog pripravljanja ribe. Radilo je ono i oko pripravljanja ulja i smole (mastiche di lentischi). Ono je negovalo i druge korisne bilke i povrće. Neki članovi podigoše kraj akademičke kuće tvornicu stolnog i kuhinjskog posuđa, nego je ona na žalost izgorjela. Društvo se naše zauzimalo, da se promiče sadeње murva (dudova) i — ali bez uspjeha — kostaņa, izrađivanje lana i konopa. Nije ono zaboravilo ni priređivanje ulja ni dobrih preša.

Ako je u Dalmaciji zapuštena svaka grana gospodarska (vino, šume, putovi i t. d.), nije krivna gospodarskog društva, koje nije moglo svladati svih teškoća. Zato se akademija uzdaje u nje i u cara: „koga, proslavljena u boju, čeka još veća slava u miru“.

Ona je u Dalmaciji prvorodena, a zaslužuje neki obzir već radi njezinih dičnih počasnih članova, među kojima je i Gibbon, rekavši (Uzroci propasti rimskog carstva) za Spljet, da je spomena vrijedan radi Dioklecijanove palače i — radi gospodarskog društva...

Članovi ovoga društva bacaju se njemu u naručaj te ga imenuju svojim zaštitnikom.

IX. Filozofija.

Filozofija.

Bajamonti je bio učenik francuske filozofije. Životne prilike mu ne dopuštahu, da svoje misli o crkvi i državi izriče otvoreno, već kradom. Nije mogao, da se izlaže progonstvu.

Negove primjedbe o vjeri i politici porazbacane su amo tamo po njegovim spisima i listovima.

Bio je plemić, a nije volio plemstva. Vjera njegova bijaše prazna. Koliko mogaše, zadirkivaše u popove, fratre i kapucine. Sve je to radio vrlo obzirno, štedeći biskupe. Ateista nije bio (ta nije bio potpuni ateista ni Voltaire), ali nije bio odan ni kršćanskim dogmama. U jednom pismu Fortisu baš se srdačno ruga onima te misle, da može tko postati biskupom samo s pomoću duha svetoga.

Nije volio starih običaja i starih prava, ali je bio pristaša reformama u državnom, vjerskom i socijalnom životu.

Prijatelj je humanite i svakoga napretka. Kao da je i on volio uživanje, no mnogo manje od svoga prijatelja Fortisa.

Svoj je nazor o svijetu primio najviše od Voltaira i Rousseaua. Neke je njihove spise i prevodio na talijanski.

Njegova filozofija nije međutim jedinstvena. Ima u njoj i protuslovlja. Iz nužde bijaše čovjek kompromisa. Ta u Dalmaciji, u mletačkoj Dalmaciji, gdje vladaše potpuni despotizam, ne bješe moguće, da Bajamonti stvori što osobito u malom Hvaru i Spljetu.

U njegovoj književnoj ostavštini našlo se više rukopisnih radnja, u kojima Bajamonti raspravlja pitanja, koja se mogu ovamo uvrstiti. Što je bilo štampano, ne da se odrediti.

1. U opširnoj poslanici od 8. januara 1760. izložio je Bajamonti svoje misli o praznini u prirodi (sul vacuo). Neki Šimun Ostojić odgovara mu 23. oktobra 1760. u satiričnoj podužoj poslanici. Ostoja pristaje za Cartesijem, pa ne dopušta praznine u prirodi, već tvrdi, da je ona nemoguća. Ova Bajamontova rasprava pokazuje njegovu veliku okretnost i načitanost u filozofsko-prirodoslovnim pitanjima. Ostoja raspravlja o toj temi i u poslanici od 29. aprila 1761.

2. *La morale*. Sitna rasprava „o moralu ili etici“. Koncept.

3. *Dell'orgoglio nazionale*. Velika radnja, broširana, 54 lista in folio. Na zadnjem listu biješka: 32 Marzo 1788. Pismo nije Bajamontovo. U predgovoru kaže pisac, da je ova njegova sitnica čitana bila u Parizu i u Stockholmu, no bez njegova znaña bude načiñeno 3. izdañe u Beču; toga radi priređuje evo 4. popravljeno izdañe.

Na ostrišku papira u „Memorie della città di Spalato“ navodi Bajamonti jedan citat na ñemačkom i talijanskom jeziku iz Zimmermannova djela: „Vom Nationalstolz“. To je Johann G. Ritter von Zimmermann, ñemački kniževnik († 1795.), koji je napisao među ostalim i djelo: „Vom Nationalstolz“ (prvo izdañe 1758.), koje je preveo možda sâm Bajamonti.

4. *Dei Semidotti*. Veća rasprava. Bajamonti — ako ovo nije prijevod — posvećuje ovo djelce „učenim ljudima i njihovim prijateljima“. Ono će steći mnogo protivnika, no među njima ne će biti zacijelo učenih. Nije naime pisano protiv njih, pa će ga zacijelo braniti. Još posvećuje svoje djelo nezalicama, kojih je najveći broj na svijetu.

Ljudi poluobrazovani najviše škode ljudskom društvu. Koncept. Radnja namijeñena nekom časopisu.

Bajamonti je štedio papir, pa je ovu i mnoge druge radnje napisao na čistoj strani primljenih pisama.

5. *Scempiaggine civile*. U ovome članciću navodi Bajamonti dokaze, kako glupost pomaže množiti pućanstvo. Luđaci nikada ne staraju, jer saćuvaju uvijek dječju ludost.

6. Izvadak iz: *Collection complete des oeuvres de M^r de V(oltaire)*. Edit. 1770.

„Remarques pour servir de supplément à l'essai sur les moeurs et l'esprit de nations“.

Ovdje ima više svakojakih člancića: Bossuet, Histoire, Pape, changement de religion, Moines, Loix i t. d.

Citira se: Remarque I. XXII. i t. d.

Poveć rukopis.

Neizrečna marljivost! Čini se, da u Bajamonta ne bješe dosta novaca, kada ovoliko prepisivaše iz štampanih knjiga.

7. Mantovanska akademija znanosti, književnosti i umjetnosti je raspisala god. 1788. nagradu za raspravu: „Quali siano i doveri intrinseci e particolari di un nobile verso lo Stato“.

I Bajamonti se natjecao, ili dajbudi je to htio, pa je pisao raspravu: „O plemstvu“. Je li ju dovršio i poslao u Mantovu, ne znamo; no sačuvala se surova građa, koja se većinom sastoji od citata, uzetih iz latinskih, talijanskih i francuskih pisaca.

8. Ovamo pripada valda i rasprava „L' uomo“, od koje se sačuvaše neki ulomci. Možda je u savezu sa Voltaireovom didaktičnom pjesmom: „Sur l' homme“.

9. Excerpta ex episodiis philosophiae recentioris a Benedicto Stay, versibus traditae.

Bajamonta, kako se vidi, najviše zanimaše etika.

10. *Liječnik o Fridriku Velikom*. Poznato je, da je bio ovaj veliki pruski vladar i književnik. Opéaše mnogo s književnicima te čitaše rado savremene filozofske spise. On je pozvao u svoj dvor Voltairea, da s nim raspravlja o filozofskim pitanjima.

U Bajamontovoj ostavštini nahodi se rukopis bez naslova.

X. Prirodne znanosti, matematika i nautika.

Prirodne znanosti i matematika.

Fortis zove doduše Bajamonta učenim prirodoslovcem, što je on mogao doista i biti; nego njegovih se radnja ove ruke malo sačuvalo. Nije jamačno mnogo ni pisao o takim stvarima, i ako je bez sumnje mnogo čitao.

Našlo se ovo:

1. Veća rasprava (rukopis), prevedena ili prerađena prema francuskom originalu od Buffona i drugih: „Prirodopis čovjeka“, pa onda izvaci iz De Buffonova prirodopisa čovjeka i životinja (jedan veliki dvolist).

2. *Raccolta alfabetica di aggiunte e mutazioni, fatte dal Macquer alla prima edizione del suo dizionario di chimica, e di annotazioni dello Scopoli allo stesso dizionario*. Veća radnja, koja broj 73 lista in folio.

Iz jedne bileške doznajemo, da je povadio najviše članaka iz Scopolia i iz II. izdanja Macquèreova rječnika, prevedena od istoga Scopolia, a izdana god. 1784./5. u Mlecima. Izvatke prenosi skraćeno.

3. *La porpora* (školka i nezina boja). O tome pitaću je izdao profesor Rosa u Modeni osobito djelo. Bajamonti je uvjeren (opširna poslanica prof. Rosi od 10. oktobra 1789.), da grimiz nije određena boja, već „određena vrst tinkture“. Na posebnim papirićima pobileži Bajamonti iz latinskih pisaca sve varijante značenja riječi purpur, purpureus.

4. Među spisima Bajamontovim nahodi se mnogo biležaka o potresima i o nebeskim pojavima u Dalmaciji, pa i izvadaka iz pismenih vrela. Tako ima na dva lista: „*Memoria de' tremuoti, che si fecero sentire nella città di Traù; delle apparizioni delle Aurore Boreali; delle Comete e degli Scoppi de' fulmini, dall' anno 1767*“.

Ova opažanja, koja je neki Trogiranin ustupio Bajamontu, teku do 26. svibnja 1779.

5. *Lettera meteorologica* del Signor Dot. Giulio Bajamonti, di Spalatro, diretta al Sig. Ab. Giuseppe Toaldo, Publico Prof. d' Astronomia nell' Università di Padova.

Posebni otisak iz G. Enc. T. XII. 1779 (s. 33.—48.).

Ponajprije pripućuje Bajamonti, kako su neki ljudi primijetili na nebu u ljetne doba u večer neku svijetlu masu, koja je izbacila dva tri puta vatru. Ribari rekoše, da je to z m a j (navodi hrvatsku riječ). Ta se pojava vidjela i na Braču, pa i u Dubrovniku. Navodi više sličnih pojava na nebu (pred dvadesetak godina se je pokazao na nebu svijetao križ), dotičući se i narodnih predsuda. Upleće i vijesti starijih pisaca o nebeskim čudesima.

Po tom prelazi na potrese, od kojih je mnogo stradala Dalmacija. Donosi više vijesti iz starine. Ne zaboravlja ni dubrovačkog potresa od god. 1667., koji je živahno opisao Dubrovčanin Lukrecije u 4. knizi Kartesijanske filozofije.

Između ostaloga kaže ovaj o Dubrovniku:

Non erat Illyricis florentior omnibus oris
Urbs alia aut opibus tantum famaue vigeat.

Sada nabraja Bajamonti potrese, koje osjetiše u Dalmaciji posljednjih dvanaest godina. Snaga njihova ne bijaše velika te se je samogdjekoji zid srušio; no straha bješe dosta. Napokon spominje Baja-

monti glasovitu sušu god. 1779., kada su stradali od ne Slaveni (Schiavoni), Turci i drugi narodi. Kišilo nije pet ili šest mjeseci.

6. *Euclidis Elementum Quintum, dilucide expositum, et duobus Appendicibus auctum, quarum prima rationis compositae, secunda proportionis irrationalis doctrinam exhibet.*

Ozgo u zagradi biješka: Spalati, Anno 1768. mense Augusto.

Poveći sašiti svezak.

7. *Euclidis Elementum Quintum dilucide expositum, et quatuor Appendicibus auctum, quarum prima rationis compositae, secunda proportionis irrationalis, tertia rationis et proportionis arithmeticae, quarta progressionum doctrinam exhibet; addita quoque explicatione quorundam nominum, quibus variae rationum species iudicantur.*

8. *Sectionum Conicarum Elementa.* U zagradi: Spalati, Anno Domini 1770. Sa tri velika lista geometričkih likova. Poveći sašiti svezak.

9. *Trigonometriae Planae Elementa.* U zagradi: Spalati, mense Novembri, anno 1769. Sa jednim listom trigonometričkih likova. Poveći sašiti svezak.

Sve je ove knjižice prepisao Bajamonti. Ovo su bez sumnje školska skripta iz matematike i geometrije.

Vrlo se mnogo prirodoslovne građe, koju je Bajamonti poeprao iz najrazličitijih knjiga i časopisa, nahodi u njegovu enciklopedičnom rječniku, što vidi ondje.

Nautika.

Kako je imao Bajamonti smisla za svaki ljudski napredak, sjetio se on i nautike, pa je napisao raspravicu, poslanu iz Spljeta 15. juna (godine?) „preuzvišenom Anđelu Emu Kr.“, u kojoj izlaže svoje misli o nautici: o gradnji brodova, o momčadi, o crvima te grizu lađe, o pomorskim urama, o moru kao vodi za piće, o konopima i o mjerenju bačava. Priložen je i nacrt busole.

Još je Bajamonti sastavio i: *Dialogo sopra l'invenzione della Bussola* (Veneziano, Francese, Inglese). Mlečanin govori u ovom dialogu svojim dijalektom. I Mlečanin i Francuz i Englez pripisuje svome narodu izum busole; napokon pobjeđuje Mlečanin, dokazavši, da ju je Marko Polo donio iz Kitaja u Mletke.

XI. Medicina.

Medicina.

Bajamonti, i ako nije osobito volio medicine u praksi, opet je napisao više radnja o raznim pitačima medicinskim. Gdje koji njegovi članci ove ruke, štampani u talijanskim časopisima, nijesu nam poznati ni po naslovu. Evo njegovih poznatih radnja:

1. *Storia della Peste, che regnò in Dalmazia negli anni 1783—1784.* In Venezia 1786. Strana 207 u VIII°. Sa geografskom kartom Dalmacije i sa posebnom kartom sišskog kotara. Djelo je posvetio mletačkim senatorima Anđelu M. Gabrielu i Zakariji Vallaressu.

Poduzimlje ovaj posao, kaže pisac u prvoj glavi, koji može biti i koristan i poučan. Jakost i napredak svake države zavisi o velikom broju nezina stanovništva, jer što je narod gušći, to ima više ruku za obrađivanje zemlje, za gojenje zanata i trgovine. Prema tome treba priječiti širenje bolesti svake ruke, da narod ne propada.

Kugu su već opisivali mnogi znatni ljudi: Homer, Tukidid, Lukrecije, Ovidije, Tito Livije, Villani (o kuzi u Florenci u polovini XV. vijeka) i Boccaccio. O najnovijoj kuzi u Spljetu napisao je već izvješće neki činovnik, no o drugim predjelima kazuje malo; s toga Bajamonti ne će ponavljati iste stvari, već će se obazreti kano liječnik na povijest kuge u čitavoj Dalmaciji, zadržavajući se osobito kod onih mjesta, gdje je ona najstrašnije bjesnila.

Neki rekoše, da u Dalmaciji nije bilo prave kuge. I u nekim talijanskim novinama od god. 1784. se tvrdilo, da su bile vijesti o dalmatinskoj kuzi pretjerane. On će nastojati, da je prikaže vjerno i istinito; ne će iznositi neistine, tek ne jamči, da ne će katkada štogod zašutjeti, jer „svaka istina ne mora na javu“ (s. 13.).

Dalmacija je stradala u prošlosti mnogo od kuge. U posljednjim vijekovima unosila se iz Bosne, u koju dospijevaše iz drugih zemalja otomanske države. Kada se ona javi u Bosni, nije moguće zapriečiti, da ne prijeđe i u Dalmaciju, gdje se za nju kasnije i doznaje, jer Turci iz različitih razloga stvar zabašuruju. Krivi su i naši Morlaci, koji ravnodušno prelaze u Bosnu, vraćajući se kući s okuženom robom. Osobiti su širitelji kužnih bolesti hajduci, koji idu u Bosnu, da robe Turke ili da plijene turske karavane¹. Turci opet dolaze u Dalmaciju, da se osvećuju Morlacima.

¹ Karavane se turske sastoje, kaže Bajamonti na 25. strani od prilike od preko 100 koňa, a dolaze u Spljet dva puta u nedjelji.

U III. glavi priopćuje pisac obije vijesti o kuzi u Bosni, koje je crpao iz službenih vrela i iz pisama, što ih pisaše bosanski fratri svojoj braći i mletačkim upravicima u Dalmaciji.

Službena izvješća potječu od viših činovnika zagorske Dalmacije, najviše iz Imoskoga od „soprantendenta“. Na međi naime mletačko-turskoj postojale više pograničnih kotara (Knin, Imoski, Vrgovac i Neretva), a svakomu bijaše na čelu po jedan „soprantendente“, biran između vojničkih časnika. U vrijeme pošasti staraše se on oko pogranične straže svoga kotara (s. 16.). Ovi časnici i provedituri šilahu svoja izvješća generalnom provedituru, prvom upravniku Dalmacije.

Ova je izvješća imao Bajamonti u rukama i iz njih povadio najvažnije. Frañevci pišu gotovo uvijek hrvatski, bez sumnje ćirilicom. Bajamonti primjećuje kod ovakih listova: „da una lettera illirica“.

Kuga se je pojavila u Bosni u početku god. 1782., a strašno pustošale, osobito u Sarajevu, gdje umirale dnevno do 200 osoba. Narod bježale na sve strane; čitava sela opustješe. I samostan kreševski bude zatvoren. Fratar Grgur Olovčić iz Kreševa priopćuje eksdefinitoru Gudeļu pod kraj maja 1782., kako sa strahom ispovijeda polumrtve, sa pipom u zubima, sa kvintesencom pod nosom, dobrano se okrijepivši rujnim vinom. Na početku lipnja javlja opet Olovčić Gudeļu, da kuga po Sarajevu sve čisti pred sobom kano metlom. „Razbjegoše se Židovi, Grci, i naši „kršćani“; sve je uteklo“ (s. 61.).

Nakon mnogo izvješća konačno se maknulo zdravstveno vijeće u Mlecima te je naredilo za Dalmaciju potrebite mjere na bosanskoj međi.

K IV. glavi svoga djela izlaže Bajamonti uzroke, radi kojih je nastala kuga u Dalmaciji. Fatalizam turski pripisuje kugu odluci Božjoj, kojoj čovjek ne može izbjeći. I „naši Morlaci“ tvrde, da kugu šalje sâm Bog, a nikome od njih ne pada na um, da se je dokopao kuge krađući okužene predmete ili općeći s okuženim ljudima i mjestima. Slično misle i mnogi gradski ljudi.

Splječanin a Cutheis, pisac kratke povijesti de gestis civium Spalatinorum, govoreći o spljetskoj kuzi od god. 1348., misli, da na razvitak kuge utječu meteori, noćne ptice, divlje životinje i furije (s. 69.).

Zakapanje mrtvaca u crkvi ne smeta nikoga...

I vračarima se pripisuje kuga. Kao prorok vrijedi mnogo u Morlakâ Bošnjak Kopun, koji je prerekao, da će doći: „u Spljet do Brača“ (ipsissima verba). Neki misle, da kugu priprema zloba Saturna i kometâ, pomrčina, potres, kukci i t. d.; dok se znade, da je kuga dolazila u Dalmaciju, dajbuđi u posljednjim vijekovima, trgovinom — iz Bosne.

U V. glavi riše Bajamonti crnim bojama život Morlakâ. Od naravi su krepki, nije ih pokvario laki gradski život; no oni nijesu prijatelji rada, niti vole obrađivati poja. Ne misle na budućnost, niti isporučuju sadašnjost sa prošlošću.

Primorci zalaze u zagorje, trguju sa znatnom korišću; dok Morlak sve to gleda pa se ne miče. Potrebe su Morlaka vrlo malene te ima o čemu da živi od godine do godine; tek za nerodice luto strada, pa postaje, ne od pokvarenosti srca, već od nužde — razbojnikom, ili traži sreću u susjedstvu. Tako je bilo osobito godine 1782., kada se iselilo mnogo naroda u Bosnu „povodeći se za skitačkim talentom svoga skitskog plemena“, mjesto da čekaju „na stalnu milost i podatljivost svoga vladara“. No ovi se bjegunci, razočarani, redovno vraćaju natrag, pa tako bješe i sada; ali doniješe sa sobom i kugu.

Bjegunci, povrativši se iz Bosne, preniješe pošast ponajprije u Poljica oko polovine lipnja 1783.

Bajamonti je bio u Poljcima u pratnji oblasnog izaslanika (sergente maggiore di battaglia) Nouveillera.

Kotar siński bijaše u Dalmaciji glavno tragično pozorište kuge. Najviše si je zasluga stekao u ovo vrijeme siński proveditur Pavao Emil Canal, kojemu izručije zahvalni Siñani spomen-medalju (1784.). On je u vrijeme kuge podigao o svom trošku krasan most preko Cetine, radi čega mu Siñani postaviše latinski natpis.

Kuga je umanjila pučanstvo sińskog kotara za 1500 duša, za deseti dio svega stanovništva, koje je već prošlih godina palo radi gladi i seoba.

U kotaru imoskom je bila kuga blaga, premda se je ovamo vratilo preko 1500 Morlaka. Jače je bjesnila u Klisu i oko njea. Ovdje je pokosila oko 350 ljudi, dakle više od desetine svega stanovništva. U kninskom kotaru je pomrlo nešto manje od 250 duša.

U Spljetu je haraćila kuga u četiri vijeka barem deset puta. Ona od god. 1348. — o kojoj piše Splječanin A. Cutheis — pokosi nadbiskupa, mnogo plemića i silu naroda, te u mnogim kućama

„non remanserat mingens ad parietem“. Kasnije se javila kuga god. 1360., 1420., 1456., 1526. i 1572. I za nadbiskupovaća čuvenoga Marka Antuna de Dominisa, kako on sâm piše god. 1612. u „*Relatio status ecclesiae Spalatensis*“: „*civitas habet domos circiter mille et ducentas, incolarum in se continebat ad quinque millia cum suburbiis, sed quatuor pene millia pestis ante quadriennium absumsit*“. God. 1731. i 1732. ote kuga kotaru spljetskom više od 300 osoba, a god. 1763. i 1764. samim spljetskim varošima oko 530 (s. 138. i 139.). God. 1783. pojavila se kuga mjeseca lipnja u spljetskom lazaretu, u kome umrije jedan karavanista iz Bosne. Bilo je i drugih slučajeva, no liječnici se protivljahu mišleđu Bajamontovu, da bi to bila kuga. Napokon je oblast dala pravo Bajamontu, koji je međutim postao predmetom sumnje i mržnje. Najviše mu prigovarahu, što nije u početku izrekao riječ „kuga“. Bajamonti se brani od takih napadaja, tvrdeći, da njegovi drugovi nijesu u opće mislili na pošast, dok je on preporučao, da se poduzmu sve mjere opreznosti (s. 148.—166.).

Kuga je prodrila i u kuću generalnoga proveditura, na što je mletački senat poslao u Dalmaciju izvanrednoga zdravstvenog proveditura Anđela Dieda. U Spljetu je poginulo oko 1300 ljudi, što je golem broj za gradsko stanovništvo od jedva 3200 duša (ne računajući ovamo varoše). Varošana je umrlo malo, vojnika i stranaca samo nekoliko. Grad Spljet je mogao slobodno općiti s ostalom Dalmacijom istom prema kraju siječnja god. 1785.

U Spljetu su za ove kuge izumrle 63 obitelji sa 208 duša; dalje je preminulo: vojnika 202, građana 886, Židova 16, varošana 79, mletačkih stražara 4, mornara i kažnjenika 20, bolničara 57, u svemu 1264 duše. U cijeloj Dalmaciji bijaše mrtvih oko 3500, a ozdravljenih do 700.

Iz Spljeta bi donesena kuga u Sv. Martin na Braču, gdje je pokosila preko 150 ljudi; a to je vrlo mnogo za selo od 70 kuća, od kojih je ovom prilikom izumrlo sedam. Među mrtvima se nahodi i brigadir Rado, poslan onamo, da upravlja svim mjerama protiv pošasti.

U posljednja dva poglavlja nahode se Bajamontova razmatranja o kuzi (s. 171.—204.). On pristaje za mišleđem onih, koji tvrde, da kuga ne nastaje zaraženem zraka, već redovno dodirom zaražene robe ili osoba. On izlaže ovdje mišleđe pučko i praznovjerje pojedinih naroda o postanju i utrnuću kuge. Turci i Židovi,

kaže Bajamonti, drže, da je kuga zlo, koje šale Bog, pa ga on i ukida. Neki su Bošnjaci opet uvjereni, da kuga isčezava, kada se nasiti (ove riječi navodi Bajamonti hrvatski).

Novih hipoteza pisac ne iznosi. Njegovo djelo odgovara potpuno naslovu knjige; ne sadržava mnogo istoričkih podataka i svakojakih primjedbi — i ništa više. Pisana je lakim feuilletonističkim stilom te je može čitati s nasladom svaki naobraženi čovjek.

2. *Osservazioni sopra il piano di una nuova farmacoepa di Londra* (10 listova u osmini; rukopis).

Sadržava bileške piščeve o farmakopeji, povadene ponajviše iz francuskih knjiga.

3. *Saggi ed osservazioni di Medicina della società d' Edimburgo*. Posebni otisak. Strana 12 u maloj VIII°. Nije sigurno, da je ovo Bajamontova radnja.

4. *La pleuritide spuria*.

5. O konfuziji nazivlja u medicini.

Posljednja dva članka spominu se u Fortisovu pismu od god. 1791.

6. Kao kuriozitet donosimo ovdje Bajamontov recept za Antuna Vusija iz Kaštela, koji bolovao od reumatizma i groznice:

O risposto subito, che se continua la febbre, si cavi sangue, e se questo à crosta, replichi. Ne beva molto, acq. d' orzo, decotto di gram. o di malva, o simili, e te di sambuco, il tutto con nitro e un poco d' aceto. Il dì appresso alla cavata di sangue, un purgante, crem. di tart.¹ . . . $\frac{1}{4}$ giacchè operò poco, o manna, Clisteri. Se all' arrivo della lettera non ci sarà febbre, si ammeta la cav. di sangue e il nitro, ma si beva, e se la lingua è sporca, si purghi.

La febbre ordinariamente accompagna i reumi nel loro primo stato: ma potrebb' anche essere intermitente larvata, giacchè il giorno non mi scrive di averne; in tal caso le cose dette di sopra, converrebbe la china. In seguito secondo il bisogno si adetterano i remedi.

¹ Ovdje slijedi nekaki znak sa slovom j.

XII. Korespondencija.

Bajamontova korespondencija.

Bajamonti je neobično mnogo dopisivao te je na pisaću listova žrtvovao znatan dio svoje dokolice. U tome nalažao pravu slast. Traži on veze prijateljske s uglednim ljudima, osobito s mogućnicima i književnicima. Ne nalazeći oko sebe ljudi, koji bi ga razumjeli, traži utjehe u prepisci. To je njegovo društvo, kaže u jednom listu.

Tuđe listove čuva, a od svojih unosi u svoj dnevnik glavni sadržaj. Od pisama, što su ih drugi njemu pisali, došao je do nas najveći dio. Sačuvalo se dosta i potpunih koncepta njegovih pisama.

Ova je prepiska i zanimljiva i važna. Ona nam prikazuje Bajamonta u potpuno jasnoj slici i kano čovjeka i kano književnika; ona nam osvjetljuje i život Alberta Fortisa; napokon ona razjašnjuje kulturne prilike u Dalmaciji i Dubrovniku za posljednjih triju decenija XVIII. vijeka.

Ovdje priopćujem iz ove prepiske samo ono, što je koliko toliko važno. Gotovo sve izvratke iz listova prevodim na hrvatski, jer, mislim, svaki čitatelj ne mora znati svih stranih jezika. Tako sam si doduše oteščao posao, ali će biti korisnije.

Korespondenciju sam razdijelio na dva dijela: a) Bajamonti drugima, b) drugi Bajamontu, i to hronologičkim i alfabetskim redom prezimena. Tako će svatko, koga ovo ili ono zanima, lako naći, što je i kada pisao Bajamonti, i što mu je bilo odgovoreno.

a) Bajamonti drugima.

Ivanu Arduinu, predstojniku gospodarstva (soprintendente) u Mlecima.

Dne 10. augusta 1790. Zahvaljuje, što su prijazno primili njihove spise. Poslat će im radnju zaslužnoga njihova člana (spljetske akademije) konta Radoša.

V. Bartoletti-Zulattiu u Šibeniku.

God. 1792. Hvali, što su odanle došli u Spljet Galli i diletanti, koji su svirali u Spljetu na dan sv. Dujma, a Spljećane su još razveselili i ugodnim serenatama.

Contessi Jaronimi Bisanti Burović u Kotoru.

Dne 12. juna 1789. Pita je, da li je kada bilo u onim stranama rezbara (incizora), pa ima li sačuvanih njihovih radnja. On bi ih

rado kupio za nekoga velikog inostranog književnika. Šale joj nekoliko oglasa novih knjiga i novoga književnog lista. U ovome će naći i članak, koji sadržava refleksije o jednom spljetskom ekonomskom društvu, koje je uništio neki kanonik svojim spletkama i drzovitošću.

Popu Nikoli Boldoviću, kuratu na Hvaru.

(God.?) Dostavlja mu kano predbrojniku jedan komad Zuzzeria, za koji mu još duguje 6 lira.

Dinku Garašinu u Trogiru.

Dne 4. jula 1796. Šalje mu predbrojni arak za 20 istisaka „Storia de' costumi de' Morlacchi“.

Dru. Gaetanu Bonghiu kod grofa Thurna u Zadru.

Dne 2. decembra 1797. Poslat će mu kao „velikom filarmoniku“ jednu svoju sitnicu o „ujediñeñu muzike i medicine“, što mu je nanijelo u Spljetu dosta štete. „Vaš Rovin nije tako barbarski kao moj Spljet, jer tamo se liječnik smije zabavljati muzikom, a da ne gubi ugleda“.

Bonicelliu (na Hvaru?).

1., dne 12. oktobra 1800.(?) Dostavlja mu 50 kopija svoga govora „in ingressu“ ñegova strica biskupa.

2., dne 17. oktobra. Godine? „Grazie dell' Anacharsi“. Šale mu 3 istiska: „allocuz. gratulat.“ pokojnoga biskupa Piju VII.

Bottariu u Trogiru.

1., god. 1797. Vraća mu „muziku“, jer se u Spljetu ne može ni prodati ni darovati. U Spljetu se ne može ni govoriti o kazalištu.

2., dne 3. maja 1797. Ovdje ne može biti kazališta, jer general nalaže javne molitve. Do mala će se proglasiti oprost (indulgenza) za više dana. Virtuozi iz Zadra namjeravaju prirediti koju akademiju u kući, ako ishode dozvolu.

Jelisavi Caminer Turra u Vicenzi.

Dne 10. oktobra 1788. Šale joj: „Estratto delle memorie accademiche di Spalato“ za ñezin časopis, moleći 20 otisaka o ñegovu trošku. Ako toga ona ne primi, poslat će Stortiu.

Kumu Canalu¹ u Budvi.

1., dne 20. augusta 1887. Opisuje štetu, što ju je nanio požar, prouzročen gromom, ñegovoj očinskoj kući. Sve je uništio. Majka

¹ Ako nijesu bila tri Canala, a ono su bila svakako dva, s kojima dopisivaše Bajamonti; no Bajamonti kaže obično: „al Canal“, pa se ne razbira, ni koji je to Canal, ni gdje je. Ti su Canali bili u Mlecima, u Budvi i u Drnišu.

mu je stara i slijepa, a brat Momolo i njegova žena rekonvalescentni. Brat Nikola ne bješe u Spljetu, a pop izvan sebe te nije ništa spasao. Ostadoše bez rubla i odijela. „A naša obitelj ne obiluje cekinima kao negda“.

2., dne 3. oktobra 1787. Očinska kuća bješe na obali, naslonjena na zid Dioklecijanove palače. Požar je ošteti i taj zid. Negovi bi popravili i taj zid, kada bi ih vlada poduprla, poklonivši im greda, dasaka i sličnih stvari. Preporuča se i nemu.

3., dne 7. septembra 1788. Traži neku nagradu za liječenje vojnika. „Ako ostanem ovdje još neko vrijeme, zaboravit ću govoriti, izgubit ću zdrav razum“. U Hvaru ne će da imadu hirurga; toga radi je on potpuni rob te se ne smije udaliti ni za jedan dan. Tražit će otpust.

4., dne 5. aprila 1789. u Mlecima. Poriče, da zanemaruje svoju službu, i ako kolaju pisma, koja ga terete.

5., dne 18. februara 1791. u Mlecima. Moli, da ga preporuči za katedru¹ teoretičke medicine, lijepe književnosti, ili koju drugu „di artisti“. Pita: kakova je plaća profesorska?

6., dne 14. decembra 1791. Katedra „di gratica“ (bit će: grammatica) ne bi bila za n; nego bi primio svaku drugu „d' artisti di teoria“.

7., god. 1794. u Drnišu. Priječe ga ozebine i kazališne obveze, da dođe u Drniš.

8. Istomu šalje u Drniš neke stvari za novine; neka ne spomene njegova imena; ali neka ne bude rečeno o nemu što zlo.

9., god. 1794. Ako nalazi, da je zališno štampati njegove sonete, neka ih zabaci.

10., dne 18. aprila 1794. S obzirom na Morosinia odriče se svake polemike s fratrom. Šalje mu svoju štampanu poslanicu ocu Ivanu (Gianbattista) i: „il biglietto a Rafo“. Misli, da su Zadrani glavni autori članka Perlinieva. Ujudno je pismo, štampano u „Geniu“ mjeseca kolovoza 1794. od nekoga dalmatinskog anonima.

11., dne 4. augusta 1795. Šalje mu jedan svoj članak o članku oca Ivana, namijenenu nemu (Bajamontu) nedavno o nekom magnetskom pojavu, koji bi štampan prošle godine u Milanu i u enciklopedijskom časopisu.

¹ Dne 25. septembra 1792. moli Bajamonti neku nepoznatu ekseclenciju, da bi mu pribavio u Padovi katedru „di morale“, koja je sada nepopunjena, kako mu javlja Paolo Emilio Canal.

12., god. 1795. Akademija je podastrla oblasti zahtijevane informacije, koje je Bajamonti složio, a potpisao i Čulić; pored toga i tri rasprave drugih članova. Govori i o kompoziciji opera (svojih?).

13., god. 1799. Sada je liječnik (Antonij je umr'o, a Mirković ode u Trogir) i kapelnik; uči i živi samotno.

14., dne 9. oktobra 1800. Javlja mu, da je bio teško bolestan, pa i sada je vrlo slab.

Gospodi Cornera¹ u Mlecima.

Dne 21. februara 1789. Šale joj neko svoje djelce, koje kao da se mnogima sviđa. Apostrofira je: „moja vele ugledna gospodarice“. Ostavlja Hvar pa prelazi u Spljet, ne znajući, čega da se primi. Liječnička ga praksa sve više ozlovođuje. Njegova je prva težnja, da bude u opće književnik: „senza imbarazzarmi di ordinar vomitivi o vescicanti“. U svaku će ruku raditi nešto prema svojem nagnuću, a nešto prema prilikama.

Popu Anđelu M. Crtinovisu u Vidmu.

Dne 28. septembra 1791. Poslao mu je davno svoju raspravu o govedima i o programu spljetskoga ekonomskog društva. Sada mu šalje genealogiju ovoga društva i jednu svoju starinarsku sitnicu. Već je 16 godina počasni član vidamskog gospodarskog društva, a sada je dobio istu diplomu po drugi put, ali samo s podtajnikovim potpisom.

De la Landeu u Parizu.

Dne 29. maja 1792. Zahvaľuje mu, što je progovorio o njegovu elogiju, i što mu je poslao svoj članak.

Popu Denisu u Beču.

1., god. 1798. Bajamonti se predstavlja Denisu u najponižnijem tonu.

„Srećan, što sam nenadano prenesen u veličanstveni i novi politički sustav, disorijentiram sam u svojim odnošajima mišľeňa i u svome dopisivaňu. Pod bivšom vladavinom stekoh si uglednih prijatelja i veza u različitim krajevima Italije, što dizaše moj ponos. Sve je to prestalo u novoj atmosferi“. Pod novim sistemom osjeća potrebu novih veza, osobito s prijestolnicom. Šale mu neke svoje sitnice i nešto poezije, koja je jedno od njegovih najmilijih zanimanja. Većina njegove poezije ostat će ipak nepoznata. Moli ga za ubavijest, da li izlazi u Beču kaki ugledni književni list na

¹ Čini se, da je ovo isto lice sa Grimani Corner, koje vidi ondje.

jeziku talijanskom, latinskom ili francuskom. Nemački, na žalost, ne zna.

2., dne 12. aprila 1800. Šale mu dva istiska latinskog prijevoda u stihovima svoje rasprave: „Il Morlacchismo d' Omero“, dva istiska jednoga soneta za baruna Thuguta i prijevod jednog epigrama.

Anđelu Diedu u Mlecima.

1., dne 28. maja 1787. iz Hvara. Ispričava se, što je istaknuo odviše slabim riječima njegove zasluge u „Povijesti kuge“.

2., dne 21. maja 1788. Čestita mu na slavnom izboru za generalnoga proveditura u Dalmaciji i Albaniji. Pisano gotovo ropski. Završuje svoj list: „Očekujući želenu čast, da vam lično poljubim uzvišeno odijelo“.

Popu Jeronimu Draganiću Veranciju (u Zlosela).

1., dne 2. jula 1791. Zahvaljuje mu na savjetima o problemu ekonomskoga društva. „Potreba, da se naša vina poprave, prisilila nas je, da predložimo ovakovo pitaње, premda je vrlo teško“.

Izniješe ga i druge akademije.

2., dne 28. maja 1792. Spljetskomu ekonomskom društvu nije prispjelo nikakovo pismo o pitaњу, kako da se vino načini bolim i trajnijim, premda je već prošao rok za odgovore. Akademija čeka na prijedlog o toj stvari, i o pomnožanju goveda.

Dubrovčanima.

Pored onih Dubrovčana, koji se naročito spominu, dopisuje Bajamonti još sa Marijom Giorgi Bona, rođ. Gozze; sa rektorom Lukom Giorgi Bona; sa Leonom Constantiniem (god. 1790. traži od nega hrvatski rječnik); sa Marijom Gozze-Giorgi (dne 14. jula 1797.: „Danas je ovamo ulezla carska vojska te bijasmo zaprisegnuti“); sa Tomom Bassegliem (ovaj postade članom počasnim spljetske akademije; Bajamonti šale mu god. 1795. jedan istisak svoga: „Prospetto economico per la Dalmazia“).

Feriću.

1., dne 17. aprila 1791. Hvali njegov prijevod psalama. Nema u rukama Hektorovičevih ni drugih hrvatskih pjesama; ako ih nade, poslat će mu ih.

2., dne 27. marta 1794. Za 10 komada fabula šale mu dva talira; hvali mu na 11. istisku. Pita ga za Zuzzeria; već ima dva predbrojnika.

3., god. 1794. Šale mu za tri istiska Zuzzeria 18 lira, a prije mu je poslao 30.

4., dne 20. septembra 1795. Neka pogleda neku njegovu stvar, poslanu Sorgu, pa neka štogod ispravi. Nегоvi će ga ispravci posve razočarati, ili će ga (Bajamonta) poučiti, neka bolje radi. Uvijek ga je veselilo čitati dobre latinske pjesme. Kompozicije latinske su mu se ipak uvijek činile — ta radi se o mrtvom jeziku — opasne, nesigurne i gotovo ropske.

5., dne 6. decembra 1797. Moli ga, da mu pošalje, ako se tamo upotrebljava, hrvatski listar (formulario illirico epistolare).

6., dne 1. januara 1799. (?). Zahvaljuje mu na priposlanoj poslanici Mülleru, na latinskom prijevodu hrvatskih narodnih pjesama i na poslanici o Homerovu morlakizmu; želi, da ovu svoju poslanicu štampa u Dubrovniku o njegovu trošku, no u manjem broju istisaka. Može izostaviti spominjanje Lovrića. Šalje mu različite pjesme hrvatske, uzete većinom iz fratra Kadžića, kojih on nije valjda vidio, i jednu, koju je već (Bajamonti) imao u Dubrovniku, pa jednu ovdje kazivanu („od Tokmaka“).

Htio sam, da Tomo (bit će to Tomo Bassegli) prevede „Morlakizam“ na nemački; nego mi se činilo, da bi bilo indiskretno, da to od nega tražim. Konačno moli Ferića, da mu pribavi poznanstva u Nemačkoj.

7., dne 9. maja 1799. Neka štampa 150—200 istisaka „Morlakizma“. Ni Denis ni Maffei mu ne odgovaraju. Neka nagovori Toma, da prevede „Morlakizam“ na nemački. Naručuje opet pet njegovih prijevoda s hrvatskoga.

8., dne 26. maja 1799. Šalje mu drugu varijantu pjesme: „Izresla“ („manda varia lezione nella canz. Izresla“).

9., dne 2. decembra 1799. Neka štampa 100 istisaka njegova soneta i epigrama. Što je sa Stayem?

10., dne 16. aprila 1800. Šalje mu „un tal(lero?) imp(eriale?)“ i tri pjesme, koje su više junačke nego erotične. Nastojat će, da mu pribavi što prije drugog roda (pjesama).

11., dne 27. aprila 1800. Šalje mu 4 istiska „Morlakizma“ i jednu pjesmu hrvatsku. Možda će mu poslati i drugih.

Osman-begu Filipoviću.

У име бога. Мому придрагому приатејлу осман-бегу Филиповићу веле, веле мила и драга поздрав од мене Јулиа Бајамонта из Сплита. А потом тога што сам чуо, да си се повратио од чабе и да си липо оздрави, веле ми е драго. И јошће желим знати од тебе, јеси ли зраво (!) путовао. И дадем ти на знајне, да сам и ја научио занат од ећимлука и зато био

сам за pet godina u Venetiku i u druga mista, a sada fala bogu naodim se u zdravlju kod kuće. Istom neka znam imati pozdrav od konzula konte nika, i da smo lipo zdravo (!).

Godine?

Ovaj je list naštampan god. 1905. u Bulićevu „*Bulletino di archeologia e storia dalmata*“.

Fortisu.

1., dne 10. jula 1787. U. Napul. Opisuje svoj samotni život. U nedjelju igra orgule. Komponira. Nedavno je skladao misu u slavu Boškovićevu. Dopisuje mnogo: to mu je društvo!

2., dne 13. februara 1788. Šale mu pet medaļa. Dubrovčani ga (Bajamonta) zaboravljaju, no i Storti, koji mu ne šale ni pretplaćenih časopisa, pa ni Vašega „*Giornale di Vicenza*“.

3., dne 15. aprila 1788. Šale mu opet medaļe. Primio je njegovu raspravu: „sul nitro minerale“.

4., dne 28. jula 1790. Htio bi objelodaniti svoj spis („list“) o Hvaru — to je za razbibrigu. Šale mu ga; neka ga dade štampati, pa neka mu o njegovu (Bajamontovu) trošku pribavi 20 otisaka.

5., dne 1. marta 1790. Pomiñe georgiño društvo u Trogirskim Kaštelima, koje ga je (Bajamonta) imenovalo počasnim dopisnim članom.

6., dne 10. januara 1791. (preko Sorga). Moli ga, neka štampa „list“ o Hvaru o njegovu trošku. Starina nema u Dalmaciji; „no vi ne marite više za žene (u originalu krupniji izraz), pa se zanimajte oko starina“.

7., dne 2. marta 1791. (u Padovi). Primio je svoju raspravu, koju će on (Fortis) valda prikazati u Stortievu listu. Šale mu 14 medaļa i neke svoje sonete, štampane u Dubrovniku. Conte Rađoš će mu poslati štampani članak „našega strašnog kanonika Čulića“ o svilenoj bubi, koji je dosadan.

8., dne 13. maja 1791. „Što se mene tiče, nalik sam na one duhovnike (ako ih još ima danas tako ludih), koji zahtijevaju i čekaju, da biskupi postanu samo s pomoću duha svetoga“. Šale mu za štampu članak o konfuziji nazivļa u medicini. Ište 20 otisaka o svome trošku. Spomiñe „vugavu“ (vino), koju Fortis toliko voli.

9., dne 10. septembra 1791. Izrugava se nekom spljetskom Židovu, koji prijateļevaaše s Kambijima, što im zamjera. „Il mio

biglietto a Rafo¹ ebreo“, štampan mjeseca kolovoza u časopisu „quondam Vicenza“, nije se dopao Splječanima radi „uvrede, nanese ne plemstvu“. Moli Fortisa, da napiše prigodan list, koji će umiriti njegovu plemenitu bratučedu. Očekuje jedan istisak svojega članka: „la pleuritide spuria“, ili barem dotični broj časopisa.

10., dne 20. juna 1792. (u Padovi). Šaše mu nekoliko medaļa, pa neka za tu cijenu plati za ņ kniževni list u Ceseni.

11., dne 4. novembra 1792. Pisao mu je više puta, no nije dobio odgovora. „Pišite mi (ovdje upotrebljava dvije vrlo trivijalne riječi) — inače ću pobjesniti i umrijeti u očaju, ne imajući ovdje životi ne moje vrsti, da s ņom općim“. Časopis „quondam Vicenza“ dobija sušicu, pa ga ne će više. Tuži se na knižara Stortia, koji mu redovno ne šile ni novina ni kniga.

12., dne 8. aprila 1793. Predbrojit će se na časopis Zatte, ako ga on uređuje; no neka se ne zove „Genio“.

13., dne 1. juna 1793. Šaše mu za „Genio“ izvješće o spljetskoj akademiji u korist siromaha; inače, ako ga ne štampa, neka ga izruči Stortiu. Još mu šaše pjesme kapucina Fidejadrena, t. j. „Fedela da Zara“, koje su vlasnost časopisa „Gazetta Veneta Urbana“. Očekuje posebne otiske. Govori i o svome članku, namijeñenu ocu Gianbattisti, koji je već štampan. „Kapucin je valda bijesan na me“.

14., dne 20. septembra 1793. Źali, što ne će biti tiskan ņegov članak o spljetskoj glazbenoj akademiji u korist siromaha. Neka ga predbroji na svoj list.

15., god. 1794. Šaše mu neke pjesme i Fericeve favole na prikaz.

16., dne 22. marta 1794. Ako još izlazi pod ņegovom upravom časopis „Il Genio“, neka ga predbroji. Źao mu je, što nije nigdje štampao ņegov članak o glazbenoj akademiji, što je prirediše u Spljetu u korist siromaha. „Ta u nas su rijetke dobre stvari, a bog zna, kada će druga biti“.

17., u travñu 1794. Pisat će protiv fratra u enciklopedijskom rječniku. Ne bi li se dalo štogod uvrstiti i u Zattinom listu protiv Perlinieva članka?

¹ Spremao se odgovor na taj spis, pa je zato molio prijatelja Canala, e bi obavijestio o tome izdavače novina, da se zapriječi štampanje. Zato je molio god. 1792. i Fortisa, komu se stvar dopala. Pod Rafom šibaše tri provincijalna odvjetnika, slična onome Źidovu, pa oni hoće, da mu odgovore.

18., dne 13. decembra 1794. „Ni ja nijesam zadovoljan s mojim tercinama, pa se slažem s Canalom, da se pošalu k vragu! Poslao mu je opis groma, a sada mu šale dva soneta („berneschi“) i jedan ozbiljan — svi složeni u groznici, u postelji.

19., god. 1794. Otpremio mu je 26 jezika i omiškog vina. Netko ga je prostački napao radi članka o gromu. Moli Fortisa, da ga obrani.

20., dne 25. septembra 1795. Bavi se skladañem (muzikom) i pjevañem latinskih pjesama, jer je talijansko pjesništvo palo na niske grane. Nabavit će mu bosanskih slanih jezika, ako kuga ne pomori sve „linguiste“. Traži Petronija Arbitra.

21. — Iste godine. Šale mu 20 bosanskih jezika, a stoje 38 lira mletačkih. Pjeva u stancama o „našem generalu“ Queriniu (per questo raro generale). Storti će mu dati koji istisak.

Malo docnije opet mu šale 12 jezika za 29 mletačkih lira. Spljećani i Zadrani ga ismjehuju radi stanca u pohvalu Querinievu. Obara se na revizore, koji otkriše, da je rdavo: „Morlacchi e Turchi si fanno la croce per maraviglia“, kako je on napisao, pa hoće da bude: „Tutti i Morlacchi si fanno la croce“. Ovdje kliče Bajamonti: „Oh quanta parte del mondo colto à la testa Zaratina!“

22., dne 26. marta 1798. Naš dobri Miho je ostavio svoje kosti tamo (gdje?). „Jesi li zadovoljan vladom zakona? Je li ti pravo, što si htio biti slobodan kano zrak? Naši me gosti pitaju za knige o Dalmaciji. Hoćeš li da prikazem Farlatia ili Lovrića? Većini ne ide u tek tvoj „Viaggio“, jer ne znaju talijanskoga jezika. Pribavi mi francuski prijevod; nemački se, mislim, ne može tako lako dobiti“. „U našoj političkoj metamorfozi osjećam potrebu novih veza. Ne bi li mi ti mogao naći kakova pristojnog dopisnika u glavnom gradu ili u kojem drugom važnijem mjestu nove vladavine? Ja živim kano mizantrop: Stari, izvañi znanci mi nestaju. Što ću raditi, dok budem inter vivos?“

Anđelu Gabrielu u Mlecima.

Dne 19. jula 1791.(?). Od tajnika ekonomskoga društva primit će svjedočanstva „našega štovaña prema vama“. Odavle će lako razabrati, u kakovu se neredu nahodi ovo društvo već više godina. On (Bajamonti) mu međutim šale spomenicu o postanku i o napredovañu ovoga društva, koje preporuča ñegovoj zaštiti. Žali, što Dalmatinci nijesu znali duže zadržati tako odličnoga čovjeka, kaki je Canal, koji odlazi.

Jeronimu Garašinu u Mlecima.

Dne 5. aprila 1794. Poslat će gospodi... svoj elogij i gdjekoju štampanu pjesmu. Šalje mu pjesme protiv propovjednika Fedela.

Luki Garašinu u Mlecima.

1., god. 1794. Šalje mu neke svoje pjesme.

2., god. 1795. Javlja mu, da se u polemici s fratrom pokorio želi Morosinievoj, pa neka govori s njime.

3., god. 1795. Šalje mu svežan elogija „alla Teotochi“.

4., dne 2. oktobra 1799. Priopćuje mu svoje mišljenje o njegovim rimskim natpisima iz Solina. Vraća mu natpise sa svojim napomenama. Ište u nega Porfirogenitovo djelo: „De administrando imperio“.

Deši Gozze¹ (nećakinja Luke A. Sorgo).

S ovom vlastelinkom je Bajamonti neobčeno mnogo dopisivao, i to najnježnije. U listovima izriču si izmjenično najveću prijateljsku sklonost, no govore dosta i o književno-umjetničkim pitanjima. Ovdje priopćujemo samo karakterističnije stvari iz nekih pisama.

1., dne 20. jula 1787. Nije primio Zamašina elogija o Boškoviću. U Hvaru mu je veoma dosadno.

2., dne 20. jula 1787. Spominje svoj govor u slavu biskupa Stratika, povijest kuge i neke pjesme, što ih bješe ispjevao pred nekoliko godina svojim dubrovačkim prijateljima, kada se je odanle vratio na Hvar. „Sluga“.

3., dne 2. februara 1788. Moli je za simfonije, sonete i za druge kompozicije. I Mariji se Đorđi tuži, da ga Dubrovčani zaboravljaju, a mogli bi mu pisati preko Novoga u Boci ili preko Kotora, gdje ga poznaju na dvoru generalnoga proveditura.

Jedan list je primio iz Kotora nakon — 5 mjeseci.

4., dne 21. maja 1788. Pita Dešu, kako je bio primljen u Dubrovniku njegov elogij.

5., dne 2. augusta 1788. Moli je, da bi ona uznastojala, da bude štampan u Dubrovniku njegov elogij radi Boškovića, a ne radi autora. Ako to nije moguće, neka se pošalje Fortisu, koji je pripravan sâm nositi trošak štampe. Neka mu piše preko Kotora. „Sluga“.

6., 23. augusta 1788. Traži muzikalije, da ih prepíše. Nezin stric Luka mu je poslao samo neka djela Boškovićeve. Moli je, da mu pribavi sva njegova djela radi elogija o Boškoviću.

¹ Dopisuje i sa Marinom Gozze, rođenom Sorgo.

Dne 18. januara 1791. javlja joj, da se prijevod hrvatskoga epitafijama mora naходити među zaručničkim spisima.

7., god. 1796. Bio je u Morlakiji mjesec dana. Pjesma o Boškovićevoj paruki je štampana (Valentinelli, Supplementi 71.: Cordara, Capitoli sulla parruca del p. Boscovich 1792).

8., dne 23. aprila 1797. Hvali na pozivu, da dođe u Dubrovnik u vrijeme „ovih revolucija“. No kako da se odijeli u ovim prilikama od svoje obitelji? „Mi smo u tmni političkih stvari, koje nijesu daleko od nas“.

9., 15. jula 1797. Mjesec dana se je tresao usred bijesa anarhije. Sada su zaposjednuti od Nijemaca, vođenih od Rukavine, koji prelazi danas na Brač, pa u Makarsku, pa onda u druge istočne strane. Ovdje ostaje Kazimir. Kaže se, da će doći i Thurn. „Ja ne ištem poznanstva“.

Grimani-Corner, Mleci.

Dne 25. februara 1789. Ne bi htio biti uvijek liječnik, već bi se rado dokopao drugoga zvaña. Kakova katedra, biblioteka, ili kakovo drugo pošteno i korisno mjesto, što dolikuje kniževniku. bilo bi iuxta cor meum. Za kratko vrijeme primio bi i mjesto odgojitelja u većem gradu, a obitelj bi mu dotle ostala u Spljetu.

Petru Kasandriću u Hvaru.

1., dne 15. maja 1791. List Cortinov, naperen protiv nega kano liječnika, prava je sviñarija: kao da razumije samo cimbal i da se uvlači u obitelji! To oprovrgavaju akademije kniževnoga svijeta.

2., dne 9. septembra 1791. Poslanica o Hvaru štampana je u Napuži bez negova znaña (!). Ako dobije koji istisak, poslat će mu ga.

Prepozitu Maffeiu, poslaniku malteskomu u Beču.

Dne 6. oktobra 1797. U novim prilikama nahodi se bez poznanstva. Čini mu se, kano da mu je otkinuta glava. Stare njegove prijateljske veze su prekinute. Strastven je obožavatelj učenih ljudi. Moli ga za kaki kniževni časopis, samo da ne bude nemački, jer toga jezika, na žalost, ne poznaje, a sada već nije toliko ustrpljiv, da ga uči. Želi izdaña talijanska, francuska ili latinska. (Vrlo ponizno).

Andriji Memmu u Mlecima.

Dne 24. septembra 1790. Izjavljuje najponiznije, kako bi se dalo pomoći Dalmaciji. Šalje mu svoju spomenicu, štampanu u nekom listu, pa još neku svoju stvarcu. Skoro će u Dubrovnik, gdje je upoznao sve uglednije ljude, pa i Ferića.

Alvižu Bart. Vinku Morosiniu, senatoru.

Dne 5. juna 1795. Najponiznije zahvaljuje, što mu je blagoizvolio podijeliti savjet u pogledu njegove polemike, koja bijaše oštra...

Juliju Parmi, tajniku ekonomsko-polodjelske akademije u Zadru.

God. 1792. Hvali mu na ubavijesti, da ga je zadarska akademija imenovala svojim počasnim članom — već god. 1787.

Nikoli Politeu, biskupskom vikaru na Hvaru.

1., dne 20. aprila 1791. Dostavlja mu jedan primjerak Ferića kano predbrojniku. Stoji 2 talira, mañe 12 gazeta. „Molim radi časti otoka, da pribavite „Ribañe“ od Petra Hektorovića¹ i drugi koji komad lijepe narodne (umjetne) poezije, da se izda u Dubrovniku“.

2., dne 20. maja 1791. O „Ribañu“ Hektorovićeveu pisat će u Dubrovnik, da se ispravi. „Moći ćemo poslati u Dubrovnik Bartulovićeveu „batrahomihomahu“, jer je ondašnji vještaci ne će štampati, ako nije vrijedna“.

Anđelu Queriniu u Mlecima.

Dne 29. decembra 1789. Hvali mu na prijaznosti i na potpori ekonomskom društvu u Spljetu. Šale mu jedan svoj sastavak, da ga podastre uzvišenoj gospodarskoj deputaciji, pa, ako bude odobren, neka ga Storti štampa. Ne predaje svoga spisa spljetskomu društvu, jer u ñemu vlada metež. Nada se, e će se riješiti sadašnjega boravišta, gdje već boravi četiri godine. Možda prijeđe, željan bolega društva, u „ove strane“ (ovdje jamačno misli na Italiju). Preporuča mu se.

Popu Radiću (u Pelešac).

God. 1790. Moli ga, da mu nabavi ilirski rječnik, štampan u Dubrovniku.

Markantoniju Rafaelliu na Hvaru.

Dne 17. jula 1790. Šale mu svoju raspravu o umnožavañu goveda na Hvaru. Tuži se na kritike toga spisa. Oči su mu slabe.

Juniju Restiu.

1., dne 17. oktobra 1789. Moli ga, da u ñegovo ime izrazi sućut obitelji Miha Sorga radi strašne zgrade pokojnoga kneza Luke. On

¹ Na osobitom papiriću ima ova bilješka Bajamontova: „Extant hac nostra tempestate in humanis magni nominis viri... Petrus Hectoreus, qui inter caetera eleganti metro Nasonem de remedio amoris in Illyricum idioma cum magna omnium admiratione transtulit, vel minimum jota non omittens“.

Vincent. Priboevius in Oratione de origine... successibusque Slavorum habita Phariae anno 1525.

nema srca, da mu piše. (Ovakih listova pisao je više i drugim Dubrovčanima).

2., dne 4. septembra 1790. Čini se, da u njegovom (Restievom) rukopisu od Đorđića (Giorgiano) ima mnogo lijepih stvari o otoku Hvaru; nego, Giorgi je — kako znate — često vidio. čega drugi ljudi ne vidješe. Moli ga, da mu prepíše, što se nahodi u tome rukopisu o otoku Hvaru.

3., god. 1791. Moli ga, da mu priopći, što sadržava njegov kodeks od Đorđića o Spljetu i o Dioklecijanu.

4., dne 22. decembra 1797. Zamislio je djelo o Dalmaciji, u kome bi progovorio o nezinoj prošlosti i sadašnjosti, o topografiji i t. d. Šale mu svoje latinske političke pjesme: in Gallos, Ru-kavinae, nomini caesareo, moleći ga, da ih ispravi.

Profesoru Rosi (Rosa) u Modeni.

1., god. 1887. Šale mu svoju radnju o kuzi, pa ga pita koješta o tome predmetu.

2., dne 10. oktobra 1789. O medicinskim pitanjima.

3., god. 1792. Govori o naučnim pitanjima. Moli ga, da bude počasni član spljetske akademije, koja slabo napreduje. Hvali mu, što ga hoće da načini novim geogofilom.

4., dne 31. marta 1793. Napokon je štampan njegov (Bajamontov) članak, koji se bavi najviše oko: „i plagi delle di lei dottrine“, koji se raširio i putem enciklopedičkog rječnika, gdje je bio priopćen mjeseca siječnja. Šale mu 6 istisaka.

U više pisama raspravlja Bajamonti pitanje o grimiznoj boji, čime se bavio Rosa. Citira mnogo iz Ovida o grimizu: purpureus color i t. d.

Ivanu di San Martino u Vičenci.

God. 1792. Neka štampa gdje god hoće njegov članak: „sopra i veri autori di certe scoperte“, od kojega traži 20 posebnih otisaka.

Monsignoru Onoratu de' duchi di Sermoneta.

Srećan je, što je objavio njegov elogij o Boškoviću.

Antunu i Luci Antunu Sorgo¹.

1., Spljet, dne 22. juna 1783. Bajamonti hvali Fortisa radi njegovih djela, koje će otvoriti oči Talijanima, Francuzima i Englezima.

¹ U dnevniku su izvaci iz Bajamontovih listova vrlo kratki, u telegrafičkom stilu, često nerazumljivi. Više puta je izostavljen datum. Katkada bilježi: „al Sorgo“, pa se ne zna pravo, da li je to Nikola, Miho, Antun ili Luka Antun Sorgo. Antun, pa Luka Antun možda je isto lice.

2., dne 3. maja 1787. „Budući da mi je ujak Capogrosso priopćio svoju nakanu, da dađe u štampu jedan duhovni pjesmotvor ilirski (poema) od Cava ginia, i to u Dubrovniku, odgovorio sam mu, da štamparija u Dubrovniku sada nazaduje; no pored svega toga izjavih mu, neka mi pošalje, ako hoće, rukopis, a ja ću ga poslati u Dubrovnik, te ću pitati ondašnje vještake, da li bi djelo uspjelo (se l'opera potrebbe avere incontro), i da li bi se ondje moglo izdati, a mislim dakako o trošku istoga gospodina strica“.

3., dne 11. maja 1787. Bajamonti javlja, da će sâm složiti misu mrtvačku za službu „neumrlom sugrađaninu“, što je prema republika. On nije mogao naći u Hvaru ni jedne takove zgodne mise. Bit će gotov za nekoliko dana. Siñani, prvi u Dalmaciji, zaključili su, da ne će više zakapati mrtvaca po crkvama.

4., dne 23. maja 1787. Šalje mu obećanu misu za svečane zadušnice za dušu „jednoga vašega slavnoga građanina“ (Boškovića).

5., dne 24. maja 1787. Poslao mu je već misu i sonet u slavu Boškovićevu, koji bi mogao poslati Fortisu, ako pronade, da je što vrijedan.

6., dne 19. jula 1787. „O ricevuto il complimento illirico-poetico della sorella del defonto all'autore, del funebre elogio, e rendo le dovute grazie all'a degna nutrice delle nazionali muse per la memoria che conserva di me“. Ne zna, da li je njegova misa dospjela na vrijeme za zadušnice, ali s veselem razbira, da se je izvodila u privatnom koncertu. Primio je dva epigrama Kunićeva.

7., dne 1. septembra 1787. Primio je sjajni govor Zamašin u slavu Boškovića, o kome želi i on zapjevati, pa ga moli za popis njegovih djela i za vijesti o nemu. Može li dobiti barem glavna njegova djela?

8., god 1788. Elogij o Boškoviću je gotov. Primio je popis njegovih djela, štampanih u Bassanu.

9., dne 19. maja 1788. Šalje mu elogij s dozvolom, da štogod ispravi.

(Pod kraj god. 1794. ili na početku god. 1795.). Govori o njegovom stricu Mihi. „Vi ste un gentiluomo filosofo. Vidio sam vaš izvrsni tantum ergo“. U Spljetu se takovo što ne bi moglo izvoditi. Neki se dosta dobri „saltatori“ produciraju u Spljetu, pa namjeravaju krenuti u Dubrovnik. „Ja sam ovdje nepoznat, premda se o meni vani drukčije misli“.

10., god. 1797. Predbrojio je negova strica na knihu o Morlacima.

Moli ga za jednog Hezioda od Zamañe.

Nikoli Sorgu.

God. 1795. Poslao mu je jednu elegiju za Kunićeva posmrtna djela. Negov (Sorgov?) elogij već je u rukama „della Teotochi“. Stratiko ga hvali.

Mihu Sorgu¹.

1., dne 21. juna 1781. U Spljetu ima neki čovjek iz ugledne obitelji, kojega veže dužnost prema pošteću neke djevojke iz znanstilske, ali ne iz plebejske kuće.

Ove se dvije osobe mogu odmah uzeti, kada ne bi bilo jednakosti roda, i štete, koju bi taj vez učinio jednoj i drugoj obitelji. Mladićeve bi roditelje silno rastužio taj vez, utječući na njihovo zdravlje, jer su stari. Da izbjegne svima zlim posljedicama, zaključio je pomenuti čovjek, da se uteče dubrovačkom nadbiskupu, da ih vjenča tajno, no tako, da se vjenčanje ne unese u javne, već u knjige tajnih vjenčanja. Nadbiskup (spljetski?) ga odbija s obzirom na rođake mladićeve. Bajamonti misli, da bi se ovakovo vjenčanje moglo obaviti u inozemstvu — u Dubrovniku; a što se crkvenih propisa tiče, misli Bajamonti, da je *summum jus summa injuria*. Preporuča Sorgu, neka s pomoću svoga ugleda isposluje u nadbiskupa, da dopusti vjenčanje, te bi se ovako sačuvala tajna i učinilo dobro djelo.

2., dne 6. oktobra 1781. Zahvaljuje mu na prijateljstvu, od kojega nije na svijetu ništa ni svetije ni dragocjenije. Samo prijateljstvo može dati čovjeku neki pojam raja na zemlji. Bit će baš u pravo vrijeme, ako se sada takne pjesama, što ih ispjevaše o Majci Božjoj Bošković i negova gospođa sestra, a on ih evo sada vraća. Dodaje i svoj prijevod, u kome nastojaše, da slijedi original od riječi do riječi, izuzevši neka rijetka mjesta, gdje bijaše jezgrovitije.

(Vidi poglavlje o pjesništvu).

3., dne 3. novembra 1787. Mnogi su slavili Boškovića. Štogaod će i on pokušati. Vidio je list dra. de la Landea francuskim novinarima, jedan elogij o Boškoviću i prikaz nekih njegovih djela. Rado bi imao i spis Fabronijev o istom predmetu. Moli ga i za neke sveske Scavarisova(?) časopisa, u kome se također pisalo

¹ Osam listova Bajamontovih nahodi se u arhivu Jugoslavenske akademije, i to oni pod brojem 1., 2., 8., 14., 15., 18., 25. i 33.

o Boškoviću, i za druge časopise. U Hvaru nema ništa od svega toga. U Spljetu izgorješe u roditeljskoj kući svi roditeljski spisi i nenadoknadljivi predmeti.

4., dne 15. aprila 1788. Primio je Boškovićeva djela. Boji se, da ne će uspjeti sa svojim elogijem.

5., dne 19. aprila 1789. S veselem je pročitao pjesmu o Očakovu. Ako mladi autor ima više nagnuća k poeziji, nego k drugim naukama, pustio bi ga, neka ide: quo maxime vergit. Očekuje Sorgov sud o elogiju.

6., dne 23. maja 1789. Pročitao je s pravim ushitom Sorgove pjesme, što ih je posvetio svojoj nećakići, budućoj opatici. Šale mu i jednu svoju pjesmicu; no poslat će mu još koju sitnicu.

7., dne 26. augusta 1789. Pita ga za uvjete, pod kojima bi se smio fratar Rosignoli natjecati za mjesto propovjednika u Dubrovniku. „Oh, zašto nijesam ja radije propovjednik ili misionar, nego liječnik i kniževnik?“ Zavida fratru, što će doći u krug ljudi uľudjenih i punih ukusa. Baš radi toga htio bi i on biti fratar. „Sluga“.

8., mjeseca kolovoza 1789. Šale mu popravljen elogij o Boškoviću, pa na široko nabraja vrela, iz kojih je crpao vijesti o nemu. Nada se, da će biti štampan u Dubrovniku, pa po nešto afektirano govori o svojim pjesmama, da malo vrijede.

9., dne 3. septembra 1789. Primio je štampan svoj elogij. Źeli, da izađe i u kojem talijanskom časopisu, a drugi neka ga spomenu.

10., dne 27. oktobra 1789. Osobito ga je razveselilo, što je ovih dana prošao za Rim negov (Sorgov) mali nećak s odgojiteľem. Odlazi iz Hvara nakon gotovo petogodišnjih okova. Šale mu ispravljen elogij i prijevod (valda talijanski) pjesme Anice Bošković. Svoj odlazak iz Hvara saopćuje i Mariji contessi Giorgi, Deši i drugima.

11., dne 4. decembra 1789. Primio je neke njegove kvartine i njegove prijevode dviju pjesama Boškovićeve sestre. Šale mu svoj prijevod nezine treće pjesme. Hvarski biskup kaže, da se je predbrojio na Ferićev latinski prijevod psalama Davidovih. Jedan istisak na boľem papiru uzimľe i vikar Politeo. Razaslat će proglas po Dalmaciji, da bude više pretplatnika.

12., dne 29. maja 1790., Spljet. Riješio se Hvara. Treba da misli na odgoj svoje kćerke, od koje je bio odijeljen više nego šest mjeseci. „Sluga“.

13., god. 1790. Govori o svojem prijevodu pjesme Boškovićeve sestre za vjenčanje Marinuće. Šale mu i tri soneta. Upoznao se i sa

Des-Rivauxom, od kojega ište preporuka za francusku akademiju. „Šajem ilirski rukopis jednoga moga pretka¹ po materi. Pobožna je stvar. Neka to bude rečeno na čast mogega roda“. Nije još čitao „razgovora pastirskog“, jer nije prispjela prtljaga.

14., dne 10. juna 1790. Javio mu je već, da se je pod kraj prošloga mjeseca preselio u zavičaj. Živo želi, da se prije smrti još jedan put seli.

„Budući da je Bošković zadatak, koji se ne da tako brzo svršiti, a može razariti pamet i onomu te je siromah duhom, osjećam, kako mi zavrtješe glavom neke ideje i čeznuća, pa želim vidjeti one dragocjene rukopise, što ih vi posjedujete“. „Sluga“.

15., dne 22. jula 1790. „Valda ste već ozdravili te se nahodite s obitelji u Gružu. Domovinu ste proslavili radnima, što ste ih nedavno izdali, spomićući i mene bez moje zasluge“.

Šale mu predbrojni arak na Ferićeve psalme, i jednu drugu knihu bogoslovnog sadržaja, koju će možda tko tamo kupiti, a stoji 4 mletačke lire. Ima više svezaka. Rojni mu nije odgovorio: kojih je akademija bio Bošković članom. „Sluga“.

16., dne 13. septembra 1790. Dostavlja mu časopis knižara Stortia. u kome se nahodi prikaz negova elogija o Boškoviću. Jedan istisak neka bude Marinući, kojoj posvećuje i jednu pjesmu o nezinu vjenčanju. Pozdravlja gospodu Giorgi i „latinskoga Davida, koji će biti i ilirski Homer“.

17., god. 1790. Moli ga za prijepis „razgovora pastirskog“.

18., dne 16. februara 1791. Želi, da bi tko u Dubrovniku preveo na latinski priposlani sonet — premda nema vrijednosti...

19., dne 24. februara 1791. Žali za pokojnim knezom Rašinom, koga je osobito štovao.

„Fortis je u početku ovoga mjeseca prošao blizu mene, ali nije mogao do Spljeta. Ods'etio me je ipak sa nekoliko listova iz pustih luka, gdje ga je zadržao nepovoljan vjetar. Poslao mi je i priklopleni list za vas. Primio sam od nega i moju poslanicu o Hvaru, koju je on dao štampati, a i vama je već poslao jedan istisak. Ja vam dostavljam još dva primjerka: jedan za Junija, a s drugim raspoložite po volji, samo da ne padnu u hvarske ruke“. Fortis misli, da ne će biti ugodna Hvaranima.

¹ To je Kavanjin, koga notarski spisi onoga vremena dosljedno bileže: Cavagini.

Nadam se, da će biti mila vama i malom Antunu moja poslanica o vašim predima, a ako sam gdje pogriješio, ispravite. Napokon daje Bajamonti Sorgu neke upute o njegovoj bolesti.

20., god. 1791. Šale mu svoje endekasilabe za njegovu nećakinju opaticu. Molio je i biskupa Stratika, da je se sjeti.

21., god. 1791. Čini mu se dobar njegov prijevod dviju hrvatskih anakreontika, koje mu vraća s nekim ispravcima. Nije zadovoljan u svome iskvarenom zavičaju, koji mu ne daje ni ugodnosti ni koristi. Čeka čas odlaska, no ne zna, hoće li to kada biti.

22., dne 28. aprila 1791. (1792.?). Conte Aksak mu je ostavio jedan istisak Boškovičeva poema, prevedena na francuski, no bez prvih triju pjevaña.

23., god. 1792. Govori o putu u Bosnu. Rđavijih cesta nema na svijetu, što su dalmatinske.

Pita ga, hoće li se štampati Zuzzerieve hrvatske propovijedi, za koje je već skupio nekoliko predbrojnika.

24., dne 10. maja 1792. „Još dvije riječi o putu u Bosnu. Ne može isporučivati tamošnje (dubrovačke) ceste s dalmatinskima. Nad dalmatinske nema rđavijih. Pored toga se šire glasovi o nemirima na našim granicama, pa će biti dobro ostati daleko. To su privatne pravde susjeda radi krađa, radi junaštva naših hajduka, koji nam donose nemire i drugo što. Nesigurnost je očevidna“. Ne želi dakle putovati preko Dalmacije, već preko dubrovačkog teritorija. Sâm ne raspoláže svojim vremenom. Ako mu udes ipak dopusti, da opet vidi „gospare“ i „gospoje“, ne će biti nikako moguće, da se udaji iz Spljeta prije polovine lipña, a trebat će da se opet nađe kod kuće na kraju srpña, to se boji, da ne će ostati dovoljno vremena za zamišljeni izlet. Knez Aksak ga uvjeravaše, da na povratku iz Bosne ne bi bilo u Dubrovniku neprilika s kontumacijom. U Dalmaciji se ne bi prošlo tako lako. „Sluga“.

25., dne 15. juna 1792. Žali, što ne može s ñime u Bosnu.

26., dne 5. septembra 1792. (?). Konstatira, da je list, što mu ga bješe poslao po nekoj barci oko polovine lipña, dospio u Spljet, pa tako ga još nije primio. Zlo je raspoložen, jer nema zgodna društva, a kei mu ostaje bez prave odgoje.

U drugom listu saopćuje, da iz Londona i Petrograda ne dobija nikakih vijesti o svome elogiju. Vraća mu Kunićev prijevod Homera.

27., dne 28. decembra 1792. Rado bih vidio njegov bosanski dnevnik, možda još ima i svoj slični dnevnik.

28., dne 8. aprila 1793. „Odobravam prikazivanje kazališnih komada na narodnom jeziku“.

29., dne 22. maja 1793. „Orgule u katedrali mnogo me zabaviše. Poslao bih k vragu medicinu radi muzike“. Ide k provedituru Canalu u Knin. „Sinoć smo priredili akademiju za siromahe. Potrošismo vrijeme i novac, slušajući „virtuoskiñe“ i jadne profesore, napokon jednoga sa sumnivim imenom Galli“. „Buona la favoletta della mati parva¹, non so se del Ferrih o dell' ombra di Fedro“.

30., dne 2. januara 1794. Primio je Stayev elogij. Žao mu je, što u Spljetu nema ljudi, da ga čitaju, jer se bave oko drugih stvari. Moli ga za grčkog Homera sa doslovnim prijevodom. Dobio je Kunićevu Ilijadu; naručio je Zamañinu Odiseju. Želi isporidivati.

31., dne 2. februara 1794. Bit će mu vrlo mile njegove muzikalne kompozicije. Neka mu pošalje sonatine za cimbal i orgule.

U drugom listu hvali Ferića kano Homera. Spominje njegove proverbske i fabule, koje mu se osobito mile.

32., dne 5. februara 1794.² Uvjerava Sorga, da se nije desilo ništa osobito ni u Vrgoreu ni drugdje obeščašćenem okuženih grobova. Glasovima, što se raširiše po Dubrovniku, bit će dao povoda slučaj smrti u nekom selu kraj Siña, koji je ondašnji liječnik označio sumnivim, pa je zdravstvena oblast naredila, da se pomenuto selo provizorno izolira.

„Primio sam Homera i Ferića, koji se smiju zajedno imenovati, te sam već radi toga izjavio svoju zahvalnost, a tom sam prilikom odgovorio i vašemu gospodinu nećaku „kontrapuntisti“. Sada sam primio drugi komad Ferićevih fabula, pa sve nestrepljivije očekujem ostatak“.

„Vraćam prijevod „razgovora pastirskog“. To je stvar velika čovjeka, kome ne bješe ništa teško: ja bih ipak prisegao, da ju je izazvala samo pobožnost. Prilažem jednu svoju karticu. Ne znam, da li će zadovoljiti gospodu Bošković; no ja sam pisao samo ono, što mi je savjest diktirala“.

33., god. 1794. Boškovićevaj šalje listić, pa joj kaže, da pomenutog prijevoda nije mogao nikada čitati, ne imajući vremena ni originala.

¹ Čini se, da se ovom prilikom prikazivao u Spljetu neki hrvatski komad („mati prva“).

² Bajamonti naslovljuje svoje listove: Al Nobile Uomo Sr Michele Con(te) di Sorgo, Senatore di Ragusa.

34., dne 22. maja 1794. Poziva ga, da napiše elegij o Kuniću i da štampa sve njegove stvari. Progone ga dva kapucina i neki Zadrani „štampanim prostotama“; nego ih on prezire. Valda će Resti pjevati elegije prigodom smrti Kunićeve.

35., dne 24. juna 1794. (?). Navješta svoj dolazak u Dubrovnik.

36., dne 6. oktobra 1794. Hvali elegij (Sorgov?) o Kuniću. Poslat će jedan primjerak — svi mu se dive — Stratiku, pa i Stayev elegij. U Spljetu je vidio Martinia, koji ga uvjerava, da će skoro izaći Kunićeva književna ostavština. Šale mu dva epigrama u slavu njegova (Sorgova) elegija o Kuniću, pa u hvalu Kunićeva i Zamašina Homera.

37., god. 1795. Šale mu dva istiska štampanih „ottave Querini“.

38., god. 1796. Ako pođe kada u Rim, neka sabere spise Kunićeve.

39., god. 1797. ... „sacre relazioni mi strascinano ad affanarmi. Le muse appena arrivano a sopire qualche momento le mie cure“.

40., god. 1797. Grizodušje bi ga morilo, da ostavi ovdje svoju obitelj samu, pa razmišlja, ne bi li mogao odvesti ženu i dijete u Dubrovnik, komu ne prijeti nikakova oluja. „Molim za novosti, kojih ne dobijamo“.

41., god. 1797. „Rukavina nam je učinio komplimente u ime Njegova Veličanstva. Ugušeno je bješneće anarhije. Za trajanja njezina morao sam na straži nositi sablju.“

42., god. 1797. Javlja mu potankosti o masakrima u dalmatinskim gradovima i o ulazu carske vojske u Knin.

43., dne 20. augusta 1797. Rukavina je krenuo u Kotor, kamo će, kaže se, i grof Thurn. Žao mu je, da je bez poznanstva pod novim sistemom.

Stefaneu u Zadru.

1., 29. oktobra 1797. Veseli se, što se s njime upoznao i stekao njegovu zaštitu. Šale mu svoje štampane stvarce, ali sviju nema više. Spomiče, da je još napisao: *prospetto di studj economici, lettera meteorologica, acque d' Imoschi, opuscoli varj, Stratico i t. d.* Pala je stara vladavina, a s njome je izdahnulo i spljetsko ekonomsko društvo, koje podržavaše. On je željno očekivao dolazak carske dvorske komisije, da se zaište pomoć za uskrnuće pomenutoga društva. Moli Stefaneu za savjet: bi li bilo uputno, da se ono obrati u Zadar osobitom spomenicom? Preporuča se za dalju milost.

2., god. 1797. Iz primljenih će njegovih spisa doznati, koja je bila svrha spljetske akademije, i zašto nije napredovala. Članovi nezini bijahu većinom prvi plemići i duhovnici, zabavljeni svojim građanskim ili crkvenim poslovima, pa nijesu radili dovoljno oko društvene svrhe. Da se ovo društvo preporuči strancima, izabrano bude mnogo zvučnih imena, koji se nijesu zanimali oko naših stvari. Nepovjerenje, svađe među članovima, neuspjesi onih te dobro mislaju i t. d., stvoriše zlovoļu, otuđivanje i rasap. Kriv je i predašnji sistem (ovo kaže nekako uvijeno).

Ovo je društvo prvo ove ruke u Dalmaciji, pa bi trebalo, da prvo oživi za sadašnjega preporoda Dalmacije.

3., god. 1798. Javlja mu, da je najbolje u društvene poslove upućen doživotni nezin tajnik conte Radoš Micheli, koji i inače pozna vrlo dobro pokrajinu. Od njega dakle može doznati sve, što želi. Ponovno mu dostavlja štampana društvena pravila.

4., dne 3. februara 1798. Carevci su u Mlecima. Ovdašnja je posada lijepa, dobra, valjana. Očekujemo svaki čas organizaciju Spljeta.

5., god. 1798. u Trogiru. Spominje djelo o Dalmaciji, što ga je zamislio. To je zbirka fizično-političkih vijesti, koje bi osvijetlile povijest i znanje o Dalmaciji, te bi služile novim našim prijateljima. Sa zanosom pozdravlja novoga vladara i njegovu vladu u Dalmaciji.

6., god. 1798. u Zadru. U Spljetu se govori, da u Beču misle na podignuće sveučilišta u Dalmaciji. Kako ga ta stvar osobito zanima, moli ga, e bi mu javio, što zna o tome. Šalje mu svoju raspravu: „Il Morlacchismo d'Omero“.

7., god. 1798. u Gorici. Žali, što s njime više ne dopisuje. Denis mu ništa ne odgovara.

8., god. 1799. Denis mu je odgovorio; ali Thurn ništa. Dva mjeseca već uči nemački. Potreban mu je nemački rječnik, a ne zna, koji bi bio za nj najzgodniji. I ako ne uspije, opet će nastojati, da štogod „ukrade“ iz nemačkih knjiga.

Jakovu Stortiu, knjižaru i tiskaru u Mlecima.

U njega naručuje od god. 1788. časopise, muzikalije i knjige¹. Preko njega šalje listove prijateljima u Italiji, i svoje članke za štampanje. Kupuje knjige talijanske, latinske i francuske iz najrazličitijih književnih područja.

¹ U Dalmaciji ne bijaše ni knjižarnice ni štamparije(!).

U čega je naručio Kunićevu Ilijadu i antologiju, pa Zamañinu Odiseju.

Storti je izdavao razne časopise, na pr. „Giornale d' Agricoltura“, u kojima priopćivao Bajamonti svoje članke i kritike, tražeći uvijek za sebe posebne otiske (obično 20) o svome trošku. Naslovi svih rasprava, što ih je poslao Stortiu, nijesu nam poznati, jer ih Bajamonti u svojim listovima obično ne navodi, a bilo ih je vrlo mnogo. Evo nekih natpisa: o natpisu u Rovinu (1790.), dodatak k raspravi: „Il Morlacchismo d' Omero“ (1797.), „sopra il monotel.“, „sopra le mole“, „sopra il nutrir gli spopp(?)“, kritika djelca: „sciagure della Dalmazia“ (1798.). Potpisivao ih obično slovom B.

God. 1795. umolio je Bajamonti „general“ (Canala) u Siñu, neka mu dopusti, da čemu u slavu štampa pohvalnu pjesmu, koja dobija vrijednost „samo radi opjevana predmeta“. Stortiu pak preporuča, da je tiska ukusno u 200 istisaka: 2 neka pošalje Fortisu, 2 Toaldu, 10 Canalu, 10—12 neka zadrži za sebe, a s ostalima će naknadno raspoločiti. U istom listu želi, da mu pošalje raspravu Crisaura Filomusa: „de vera carminis elegiaci natura“, koja je štampana god. 1771. u V ršavi sa različitim Kunićevim elegijama.

Šižući Stortiu god. 1796. neke članke, izjavljuje se pripravnim pisati prikaze različitih djela. Neka mu u to ime dostavi kniga talijanskih, latinskih, francuskih i čemačkih, koje će mu brzo vratiti.

God. 1798. piše Bajamonti Stortiu, da u Spljetu ima obile čemačkih novina. Moli g za jedan ugledni francuski list.

God. 1799. naručuje iz Frankfurta novine i: „Taschenkalender“. Stortiu još priopćuje, da bi čegove radne mogle ispuniti više t ma u osmini: izvorne i prevedene pjesme, zabavni spisi i sastavci različita sadržaja. Ako poživi, sabrat će ih. Još pita Stortia: Bi li se našao u Mlecima valjan prevodilac sa talijanskoga na čemački jezik, i uz koje uvjete?

Iste godine šalje mu raspravu „o čovjeku“ i prikaz Zamañina članka; traži 20 posebnih istisaka.

Iste godine piše Stortiu, da mu je poslao već u juliju god. 1797. članak: „sull' uomo“ sa prikazom Zamañina lista. Neka to štampa, a čemu neka priredi 20 posebnih otisaka. Šalje mu još 20 istisaka Ferićeve poslanice, koju je čemu (Bajamontu) namijenio.

U Stortia naručivao i različite glazbene instrumente.

Veze svoje sa Stortiem podržava Bajamonti sve do svoje smrti; no iza austrijske okupacije ište on i druge knižare, na pr. u Trstu.

Biskupu Stratiku.

1., dne 26. maja 1790. (iz Bola). Cini mu se gotovo nevjerovatno, da se je rastao s Hvarom. Moli ga za njegov sveti blagoslov.

2., dne 7. augusta 1791. Vraća mu „Voltairea“, pa ga moli i za njegovu enciklopediju.

3., god. 1794. Šale mu članak o Hvaru; no ne želi, da ga itko vidi. Šale mu još tri istiska Ferićevih basni, po 5 libara (lira?) svaku.

Kanoniku Škakocu u Trogiru.

Dne 26. aprila 1794. Šale mu dva istiska Ferićevih fabula. Ako ih ne će uzeti, neka ih vrati, ili neka ih pošalje u Šibenik.

Grofu Thurnu, c. kr. komisaru u Dalmaciji, u Zadru.

1., god. 1798. Šale mu „Il Morlacchismo d'Omero“ i svoju sitnicu „o liječniku kano muziku i pjesniku“, štampanu zajedno sa pjesmom, koja se tiče vikara spljetskoga nadbiskupa. Nakon smrti kapelnika, koji je umr'o pred osam godina, a uživao je platu od 200 for. od prilike, podjeljivanu od općine i od svećenstva, bude njemu ponuđeno, da preuzme ovu službu uz obećanje povoljnih uvjeta. On prolazi međutim gore od svoga prethodnika, a u svojoj liječničkoj praksi štetuje. Moli ga za pomoć, jer plate ne dobija redovito. Prema neznatnom broju stanovništva Spljet ima mnogo civilnih liječnika i kirurga (7!); no pored njih imade i vojničkih, Spljećani ipak traže novoga liječnika. Njemu su nanijeli mnogo štete te je morao primiti mjesto kapelnika. Tuži se najviše na plemiće, na neke pojedince (Boza, Labia, Cambia) i na Židove, koji podnižeše na višu oblast molbu s potpisima. Moli za pomoć u ime svoje i svojih drugova, među kojima je on najstariji...

Grofu Thurnu, gubernatoru u Trstu.

2., god. 1799. Najponiznije se oprašta sa bivšim upravitelem Dalmacije.

Istomu u Gorici.

3., god. 1799. Veseli se, što se ne obistiñuju vijesti o njegovu odlasku iz Dalmacije. Uvjeren je, da će „svojom prisutnošću učiniti srećnom ovu zaostalu zemlju te ne će ostati uvijek takova“.

Prof. popu Toaldu u Padovi.

Dne 20. augusta 1787. Pita ga, da li je primio njegov opis groma, koji je udario u zvonik spljetske stolne crkve. Boji se za njegovo zdravlje, jer nije već dugo čitao njegovih meteoroloških opažanja u „Giornale di Vicenza“. Trebalo bi, da ga još ubavijesti o gromu, koji je zapalio 13. o. mj. njegovu očinsku kuću u Spljetu,

„te je s iome izgorio veći dio imovine moje kuće“. Priopćuje mu potankosti o pretrpljenoj šteti.

Luidu Tommaseu na Braču.

Dne 29. septembra 1793. Pročitao je nešto iz Vidine „Kristijade“; ali kano kršćanin i pjesnički diletant radije čita Ilijadu. „Vaš otac je dobro učinio, što je ponio sa sobom Staya s Boškovićem, kojega ne bih bio ja ipak čitao poradi drugih mojih poslova“.

Anđelu M. Trezza u Dubrovniku.

Dne 5. aprila 1798. U Spljetu se nahodi kazališna družina iz Krfa, koja ište kazalište; nego, dobiti ga može samo uz uvjete, pod kojima se daje „ai comici di Ragusa“. Neka mu pošalje tri istiska ilirskih propovijedi, koje stoje u predbrojci, čini mu se, 45 „naših“ libara(?).

Dru. Urbanu u Mlecima.

1., dne 20. maja 1790. Spljećani ga (Urbanu) zovu opet za liječnika.

Istomu u Kopru.

2., god. 1795. Akademija je s pažljivošću saslušala njegove radie. a čitao ih je on sâm (Bajamonti).

3., dne 14. juna 1799. Zamjera mu, što je preporučio Spljećanima za liječnika nekoga morskog čovjeka. Spljećani ga već izabraše.

Kanoniku Vidaliu u Hvaru.

God. 1790. „Premda ne ću da budem liječnik za svakoga, nekoliko dana imam vrlo mnogo posla“.

b) Drugi Bajamontu.

Ivan Arduino (viši činovnik u gospodarskom odsjeku), iz Mletaka.

1., dne 13. maja 1784. Javlja mu, da su Anđeo Querini i cijela oblast za poljodjelstvo preporučili senatu tamošnju vele zaslužnu akademiju, da joj se odredi godišnja potpora. Priopćuje mu još, da je Fortis otkrio u nekom mjestu u Puži zemlju, punu nitra.

2., dne 1. septembra 1786. U Mletke prispješe spljetski kanonici Čulić i Bergelić radi nereda u spljetskoj akademiji. Sada žali, što je i on pomagao, da se ona ustroji. Pošlo je ipak za rukom, da se stvar umiri. Čitao je sa zadovoljstvom njegovu povijest kuge u Spljetu i govor u hvalu „onoga obožavanog prelata“.

3., dne 23. septembra 1790. Predao je Perlinu za njegov list spomenicu konta Micheli Vitturia, priposlanu od spljetskoga ekonomskog društva. U pomenutom listu već izlazi predašnja spomenica

od istoga zaslužnoga pisca o gospodarskom društvu Dalmacije. Može se tim radom ponositi. Samo je štogod promijeñeno; gdje koji su izrazi preoštri. O Bajamontu izriče vrlo laskav sud. Hvali mu na sardinama.

Jeronim Bisanti Burović iz Kotora.

Dne 8. juna 1789. Javlja mu, da ondašnji liječnik nema veći godišnji prihod od 114 cekina (60 daje grad, 30 neke obitelji, 24 oficiri posade), i još gdje koju zaslužbu, koju određuje Canal.

Canal iz Mletaka.

(Često bez datuma i mjesta). Više listova od god. 1795.—1799. Vrlo srdačan prema Bajamontu. U jednom mu pismu javlja, da je predao Morosiniu Boškovićev elogij, pa moli za sebe jedan istisak, koji bi dao čitati drugima, da se naslađuju.

Canal iz Drniša.

Dne 9. augusta 1793. „Ne govorim o svjetskim novostima, pridržavajući to za usmeni razgovor, s tim više. što ćemo biti, neka to nebo otkloni, upleteni u evropski vrtlog. O znamenite epoke!“

Leon Constantini iz Dubrovnika.

(Vrlo mnogo listova). Constantini je bio posrednik između Dubrovčana i Bajamonta. Valda je bio trgovac.

Tomo Čulić, kanonik iz Spljeta.

Dne 12. decembra 1786. Sâm se odvažio, da pode u Mletke (S^{ma} Dominante) poradi akademije, koja nije izabrala stručnaka u ribarstvu, jer ne bješe prisutan dovoljan i zakonit broj članova, pa je zaškao pomoći u više oblasti. Skoro izlazi trogodište predsjednika, pa treba novih izbora. Moli Bajamonta, neka kano drugi predsjednik pohiti u Spljet zbog društva: „mila vladaru, koji ga je odlikovao u posljednje vrijeme svojom krajevskom darežljivošću“.

Pismu je priložen prijepis spisa: „Memorie delle cose da farsi, del Sigr^e Presid^{te} can^{co} Ciulich al suo ritorno a Spalato“. U skupštini će predložiti izvještaj o svojem putu u Mletke, izbor blagajnika, izvješće o novcima, koji su predani akademiji. Novi blagajnik će trošiti prema odredbama akademije. Tajnik će voditi u redu registre, a predsjednik će označiti osobe, u kojih se nalaze akademijini spisi. Ako se nakon pošasti nijesu primali članovi prema pravilima, trebat će udovoljiti pravilima, inače ne će biti priznati za članove.

Denis, c. savjetnik i čuvar c. knjižnice u Beču.

God. 1798. Zahvaljuje na poslanim književnim stvarcima (o Boškoviću kaže: „il grande“), od kojih mu se najviše sviđa: „Il

vivere colla morte alla gola". Poradi svojih poslova ne može pri-
mati časti, da čita tuđa pisma...

Angelo Diedo, generalni providitur, iz Zadra.

Nekoliko listova od god. 1792.—1796. Govori o Bajamontovim
stvarima i o kuzi; zahvaľuje na čestici (1796.) prigodom izbora
za generala.

Frańo Draganić Veranzio, iz Sibenika.

U ožujku god. 1784. U Šibenik je prispio poziv štampara K.
A. Occhia na pretplatu ilirskih pjesama. Hvali dobru voľu tiskara;
no ne može se predbrojiti, poglavito za to, što se srami priznati
— ta radi se ońegovu narodnom jeziku —, da mu čitańe ilirskih
djela zadaje mnogo muke. Nemu se ipak čini mnogo korisnije
štampanje nekih važnih isprava, koje služe na čast űegovu narodu,
a originali se nahode u űegovoj (Draganićevoj) kući. Ponovno
moli Bajamonta, neka mu pribavi od Occhia tačan račun, koliko
ište za štampanje po arku na dobru papiru, a sâm da dobije 50
istisaka.

Fabijan, biskup u Makarskoj¹.

Dne 27. marta 1797. Hvali na poklonu „pastoralne muzike“.
Moli ga za uglazbljenje pobožnoga dueta: „za 40 ura ove svete
nedjeľe“, u koje se vrijeme pjeva u Makarskoj hrvatski, ali rđavo
i neskladno te puk nadvisuje pjevańem svećenike pjevaće. Prilaže
hrvatsku kvaternetu, da joj ishitri napjev. Ta kitica, ispjevana od
samoga biskupa, glasi:

Vas izgubljen, smeten, tužan,
Grišnik jadan, još i ružan,
Vapijem ti, dobri Isuse,
Gri mi prosti, sad smiluj se.

Đuro Ferić iz Dubrovnika.

1., dne 18. marta 1794. Šaľe mu 11 istisaka svojih „apologhi“
(1 na dar).

¹ To je, nema sumńe, Fabijan Blašković. Prigodom űegova ulaza u
Makarsku izreće i naštampa neki C. G. S. svećani govor: Nel solenne
ingresso al soglio vescovile della Cattedrale di Macarsca dell' I. e R.
Mons. Fabiano Blascovich. Ancona 1778. 16 strana u malom foliju.
Već je dakle u ovo vrijeme prodro i u makarsku katedralu talijanski
jezik (!).

2., dne 15. aprila 1794. Javlja Bajamontu, da je primio dva mletačka talira za 10 istisaka „Favola“, a Zuzzerievi hrvatski govori da su već izašli poodavno. Uznastojat će, da se umire ona dva pretplatnika. Frezza (vaļda knižar) nije vršio svoju dužnost. Pozdravljaju ga Antun Sorgo i njegov stric Miho.

3., god. 1800. Vaļda je primio njegov posljednji list i 100 primjeraka štampanog soneta. Grčkoga pjesnika ne može mu Sorgo sada slati, jer je danas zabavljen priredbom akademije i male svečanosti u svojoj kući (giovedi grasso).

Osman-beg Filipović iz Glamoča.

U ime Boga (latinicom)! Веле мила и драга поздрав од мене Осман-бег Филібовица (!) од Гламоча мому драгу пријателу шиџор (!) јулији баџамонта (!) у Мишу (!) од Макарске. А потом тога што си ми послао книгу за питати моје з(драв)ле, дошло ми се (!) у руке, и драго ми је, што сам чуо за ваше здравље, јер сам био чуо, да си се убио (?) ичући (идући?) од мене. И ако питаш за ме, фала богу, сваки се дан наодим боље и бољим данове, колико има, како си отишо, зашто си ми реко дочи... оци (?) бо (до?) шест дана. Истом нека знаш имати поздрав од Ликара и од еуре (?). [Latinicom, velikim slovima:] I ne moe tamo za dugo biti, i da smo lipo zdravo od mene Osman-bega Filipovigha, vašega priatela od Glamogha.

Izvana: Да се даде мому драгу пријателу у (О)миш пинор Еулији Баџамонту у руке.

Pored ove adrese netko je još dodao: „All' illustrissimo Sigr. Giulio Bajamonti, Almissa“.

Abate Alberto Fortis (god. 1772.—1796.).

Preko 70 listova.

1. Najstarije pismo od 6. augusta 1772. (u Zlosela) završava se riječju: „snas?“ (znaš?).

2., dne 24. augusta 1772. Za malo dana bit će u Trogiru, gdje će vaļda primiti njegove novosti. Hvali svoga novog risara, koga je poslao u Podgraје, gdje se nahode ostaci znamenitoga rimskog grada. Źali se, što je netko od „naših prijateļa“ pokvario prijatno raspoloženje gospođe Contarini. „Ostanite sklon putovauiu, pa mi tako pripravite vaļanog druga za slijedeću godinu, ako se vratim u Dalmaciju“.

3. (Bez datuma). „Čitao sam vaše stihove bez sroka (sciolti), koji svjedoče o sposobnosti lijepoga duha“. Pozdravlja Marsilia i Stratika.

4., dne 5. augusta 1773. „Con che mostaccio di puttana“ tvrdi Lucio, da su „Valacchi“ Rimljani? Riječ *Rumeni* ne može značiti druge Rimljane do kardinale i Jude, koji nose njihovu boju (!).

5. Na Uskrs god. 1774. Dakle Lovrić¹ je izgubio i „l'apparenza di animale ragionevole“. Lorgna je umolio suradnike časopisa „Giornale Enciclopedico di Vicenza“, da kazne Lovrića, što se je bezobrazno služio njegovim imenom. Fratri hoće da štampaju Credo ovoga bezobraznika, koji je raširen po Morlakiji, zastupajući čudnovate misli. Spominje dale Nutrizia, nekoga Gašpara, prijevod nekakova govora, koji je dao štampati Sclamer prema nagovoru „našega energumena“ (Lovrića), i Cindria, po komu mu šalje Sclamer dvadesetak istisaka „po peticu“. (Nejasno).

„Viaggio in Dalmazia“ je preveden na engleski uz prkos primjedbama Lovrićevim. Pozdravlja Mollera, Evelia te ga moli, da mu pošalje „la patente“ spljetske akademije, osobito od kada ju je htio izgristi „il Morlacco energumeno“. Ako me primite za člana spljetske akademije, najprije ću se zvati nezinim članom, pa onda berlinske, bološke i t. d. Lovrić je ludak.

Bajamonta spominju rado gospođa Cornaro i t. d., a sâm osjeća teško njegovu odsutnost, to više, što ga, sva je prilika, ne će više nikada vidjeti. Ide u strani svijet, pa možda se ne će više vratiti ni u starosti „a queste contrade nostre“.

Spominje Dindu, koja govori o Bajamontu s osjećanjem.

6., dne 10. juna ili jula 1774. Možeš priopćiti dru. Molleru ovaj članak, koji sam predložio „alla dep^e straord^a“.

„Che se ad un tempo colle concie delle anguille anche le preparazioni, e carpionature de' cefali si volessero nella Dalmazia introdurre all' uso di Comacchio“, bilo bi pravedno i korisno, da se podupre Splječanin Moller, koji je o svom trošku spremio prošle godine jednu lađu za lov pomenute vrste. On zaslužuje svaku hvalu i nagradu, jer je pred više godina uredio o svom trošku vrt za gospodarske pokuse, i jer je sâm najmio susjednu kuću, koja je služila za sjednice Georgične akademije u Spljetu.

7. (Bez datuma). Moli Bajamonta, da mu nabroji sve one talijanske riječi, za koje misli, da su potekle iz hrvatskog jezika.

8. — Zadar. Godine?. Okrñen list. Želi, da mu izabere „una delle più delicate canzonette sul metro de' Ruggeri, da tradurre e stampare“. „Ako hoćeš, da to na novo načiniš, još ću ti više

¹ Lovrić Ivan (Šiñanin) je mnogo polemizirao s Fortisom.

biti obvezan, jer će to biti dobro, i jer ćeš mi dati priliku, da opet govorim o tvojim stvarima“. Poziva ga u Prag, gdje je priroda obilno izlila svoje darove.

9. Rab, 23. jula. Godine?. Nalazim se na ovom otoku, koji je najljepši od svakoga drugog u ilirskom moru, a još je lepši, jer ima jednu kontessu vrlo dražesnu: „da' denti in giù e da' denti in su“. Ovdje ostaje do kraja mjeseca, pa onda će pohoditi cijeli otok Krk u društvu biskupovu, no ne zna, hoće li odanle put Visa ili Italije.

10. Rab, 27. jula 1774. Groznica ga muči. Dr. Latus hoće da mu pusti krv, ali se on tome protivi.

11. (Bez datuma). Moli ga, da mu nabroji glavnije književnike spljetske i njihova djela. Pored toga želi, da mu saopći svoja opažanja o sumpornoj vodi „delle mura“. Dovršio je sve, što treba reći o Trogiru i o njegovoj okolici. Sada je u Spljetu; sjutra će u Žrnovnicu i Stobreč. Pita ga za podatke o rijeci Neretvi i o drugim stvarima.

12. (Nepotpun list). ... „Ti bi mogao doći prije studenoga u Rab, da vidiš najljepši kraj „ilirskog mora“. Želi što više vijesti o dobrom popu Grubišiću, da ne pogine njegova uspomena. On će ga se pohvalno sjetiti.

13. Padova, god. 1774. (?). „Moj¹ dragi prijatelju!“

„Zašto ne dolaziš u Italiju, gdje te svi ljube i očekuju? Ne mogu biti bez dalmatinskih prijatelja, od kada sam bio u Dubrovniku“. „Io trovo tutto freddo, tutto cattivo quel che non sente un po di slavonsimo. Or vedi come una Nazione che produce anche de' micromegassi, mi sta fitta nel core perch'è produttrice di Giulj, di Lioni, e di Micheli Sorghi!“

Govori o Leonu radi nekih natpisa, koje bi mu imao poslati u Mletke.

14., dne 20. juna 1777. Tuži se na Bajamonta, što mu rijetko piše: „e il Lovrich mio guadagnerà partito, e stamperà contro i Bodoli“. „Zar hoćete, da ostavite svoje kosti u Dioklecijanovoj palači? Ako je tako, doći ću, da vas pohodim onako, kako se pohađaju kosti svetaca u dalekom kraju“. Mihovio Radoš će mu priopćiti njegove (Fortisove) nazore o izdanju „Dalmatinske Biblioteke“, kada

¹ Fortis često unosi u svoje listove hrvatske riječi, katkada čitave rečenice, osobito na početku i na kraju. Tako rade i Dubrovčani i Bajamonti.

biste htjeli u njoj priopćivati svoje radnje i one svojih prethodnika. Kako uspijevaju rudnici Lovrićevi i Bibićevi? Nadati se je, da će ovi ljudi skupo platiti čežnju za obogaćenjem.

15. Mleci, 8. augusta 1777.

Primio je dva njegova lista, u Višenci i u Brešiji. Zahvaljuje Spljećanima, što ga izabraše za člana svoje akademije već pred više godina. Akademija bi bila morala ustati protiv Lovrića. „U tvoje ime sam pozdravio neprispodobivu gospođu Cornaro i božanskog Zena“. Svi žale tragediju jadnog Garašina. (Bio je, kako se čini, ubit).

Ove je listove valda netko upotrebio, jer su gdjekoji dijelovi prekriveni.

16., dne 15. septembra 1777. Conte Mihovio Sorgo valda će posjetiti „sva sveta mjesta“ Dalmacije. Traži dvije „patente“ spljetske akademije za svoje prijatelje (hoće da budu članovi!). Nije vidio lista, koji je štampao Nutrizio kano odgovor Michielu i nemu (Fortisu); kaže o njima: „ove lude“. Kada ćeš k nama? Umr'o je P. Colombo: jedna od njegovih katedra je namijeñena — kaže se — Stratiku. Daje govori o talijanskim književnicima.

17. Mleci, 26. septembra 1777. Želi, da Bajamonta otjera iz Dalmacije u Italiju „bogoslovno progonstvo“, jer ga svi vole unatoč njegove pogriješne podnošljivosti židovstva. Nema vremena, da načini više kopija njegova „eretičnog“ govora: „... di codesta cacata letteratura Morlacea e Tragurina“. Nutrizia zove: „un asino“. Govori opet o Lovriću. Prigovara spljetskoj akademiji, da spava.

18. Mleci, 1. maja 1778. „Ch' è dell' anima tua, ottima creatura?“ Micheli hoće da bije književni boj s Crisogonom. „Ma io ti confesso, che sono annojato al vomito di tutte codeste dalmatinate“. Dođi u glavni grad, da zadobiješ katedru pokojnoga Vallisneria, jer mene, kako se čini, ne će zapasti.

Pozdravlja Leona.

19. Mleci, 22. juna 1779. Fortisova Anastazija („la mia figliuola“) ide, da opet vidi svoju obitelj te je preporuča nemu, kada bude prolazila put Muća u Petrovoselo, gdje stanuju nezina braća i majka, ako još živi. Ne može je pratiti, jer ga važni poslovi zovu u Višencu, gdje je kupio nešto zemlje i kuću. Ako ne bude kakovih zapreka, prijeći će more, da održi riječ pa da pohodi proveditura

u Imoskom. Djevojci je ondje rodni kraj, gdje bi mogla ostati koji mjesec. Zove se Stane (la buona Stane)¹.

20., dne 15. jula 1779. Nema vijesti o „dobroj kćeri Stani“, o ovoj „izvršnoj djevojci“. Možda pođe onamo, da je vidi, kako živi u Morlakiji. Šale joj list. Sprema se u Pulju te ozbiljno misli odanle prijeći more. Zahvaljuje mu na svemu, što će učiniti za njegovu „kćerku“. Ostavio je glavni grad pa se je povukao u gore vičentinske.

21. San Piero d' Arzignano, 6. augusta 1779. Hvali mu radi usluga, što ih je iskazao njegovoj „kćerkici“. U engleskom djelu (O dekadenci rimskoga carstva) od Gibbona govori se s poštovanjem o spljetskom društvu. Često će se služiti titulom spljetskog akademika: „perchè siate buoni zittelli“.

22., dne 21. augusta 1779. Šale nešto Stani. Primio je njegovo pismo po kuratu Paiću, koga zove „Sguachero“ te o njemu priča koješta porugljivo. To je neki pustolov. Rođen u Napulju, prošao je mnoge gradove, pa napokon prosjači pod Biokovom.

23. San Piero d' Arzignano, 3. oktobra 1779. Zabavljen je ekonomijom; no ovoga će mjeseca biti u Spljetu.

„Ne budi tako čedan, dođi u Italiju, da budeš profesor. Nije tvoja sudbina, da tamo umreš“.

24., dne 2. juna 1780. Zašto ne dolaziš vidjeti ovaj divni kraj, pun dalmatinske dražesti? „Questa è la vera sede degli Amori Illirici, e tu, che sei tanto amoroso, dovresti venirti a stabilire“. Poslao je i ostavio svojoj kćerci novaca, ali bi joj ih moglo nestati, pa želi, da uživa neograničenu veresiju. Preporuča mu je.

Svršit će svoje „naturalistično“ djelo i poći u Carigrad, kamo ga zove prijatelj uz povoljne uvjete. Nada se, da će prijeći more tijekom ovoga tjedna.

25. Dubrovnik, 12. septembra 1780. Spominje prijatelja Sorga. Ne zna, da li će se, putujući u Mletke, taknuti Spljeta. Pozdravlja dra. Mollera i dobrog Leona Urbania. Govori o spljetskom društvu i o kostanihama.

26. San Piero d' Arzignano, 6. juna 1781. S njime je sada u Padovi conte Bassegli; osobito ga voli, jer mu priča o milom Dubrovniku, slavnom gradu, u kojemu je živio blaženo, i u kome

¹ Ovu djevojku spominje Fortis često. Valda ju je poveo bio sa sobom u Italiju kano služavku, pa je nežno zove svojom kćerkom, svojom dobrom Stanom.

je ostavio svoju dušu. „Ako pođeš onamo, ja ću ti to zavidati, kakogod što ti meni zaviđaš Italija, gdje nema mnogo ljudi, a vrlo su rijetke žene, vrijedne šтовања i prijateljstva“.

„Uzalud uzdišem, da mi se nađe u Dubrovniku pristojan kutić prema mojim prilikama; sav mi je ostali svijet dosadan. Nikada nijesam osjećao tako duboko nesreću, što nijesam bogat, a prema tome slobodan, da si biram boravište, kako to ćutim sada. Ako pođeš onamo, kako si obećao, uvjerit ćeš se iskustvom, da je to kraj, koji ili ne trebaš pohoditi ili ga ne smiješ ostaviti. Ja sam ga ostavio, a tko zna, za kako dugo vrijeme! ... Ja hodam vičući: Dubrovnik, Dubrovnik! ... Otputovao sam iz Dubrovnika dva puta, i dva puta sam umr'o kano Lazar...“

„Sluga i sluga. Pozdravlja te, i Stanica naša te pozdravlja trista puta“ (hrvatski).

27., dne 13. aprila 1783. „Dadoste mi priliku, da pridonesem k časti zemlje, koju ljubim, uz prkos Miočevićima i Nutriziima, koji je čine mrskom i smiješnom“.

Ostat će u Dubrovniku do polovine lipna, a naći će se tamo u svibnju. Piše o svojem časopisu, koji da ima u Dalmaciji samo dva pretplatnika (Bajamonti i Urbani).

28. Vicenza, god. 1785. Htio bi opet u Dalmaciju, ali treba da se posveti drugoj zemlji. „Zbogom Julije, ostaće kuge!“

29. Napulj, 20. oktobra 1786. Nalazi se ovdje, pozvan od dvora. Kralj mu već dvije godine daje 500 (dukata?).

30. Napulj, 28. augusta 1787. Možda će na Hvar, da ga zagrlji. Očekuje Stanu. Ne može „zaboraviti“ Nutrizia, Michielia, ... kia (Marki?), Miočevića i t. d. Želi, da mu sabira stare medale i novce.

31. Molfetta, 20. oktobra 1787. Opet ga moli za starinske novce, grčke i rimske.

„Ti pagherà la mia dolce amorosa, cui spesso è d' uopo ch' io denar rimetta“.

Sve će izdatke naknaditi.

32. Napulj, god. 1788. Zamjera mu, što mu ne odgovara ništa o starinama.

33. Napulj, 26. aprila 1788. Opet traži autonomne novce Ise, Farije, Koreire i t. d.

34. god. 1788. Hvali mu na poslanim novcima.

35. Molfetta, 8. aprila 1789. Uzdiše za dubrovačkim ljepoticama.

Dvor mu daje 1300 (česa?) na godinu, a da on ipak ne zasluži ni 13 (nejasno). Mati ga zove kući, osiguravajući mu opstanak.

36. Molfetta, 22. aprila 1789. Ima sada krasne dohotke: mjesечно(?) 80 dukata; 360 prihoda abacijalnog, još očekuje beneficij od drugih 200 — a ne zahvaljuje na tome ni oca ni djedu, pa se ne stara, da bude baštinikom svoga škrtog brata. Sprema se u Dubrovnik. Podruguje se „učenim“ Hvaranima.

Opet mu govori o starim noveima i o dubrovačkim ljepticama.

37. (Bez datuma). Važda je „vukodlak“ pojeo karte, što mu ih je poslao. Majka ga zove k sebi. Ostavit će dvor napuljski.

38., god. 1790. Umrla mu je majka. Ostavila mu je toliko, da može kupovati starine. Vraća se u Padovu.

39. Terlizzi(?), 30. septembra 1790. Opet o starinama. Želi ostaviti službu kod dvora napulškoga pa otići u bregove padovanske, da uredi ostavštinu svoje majke, koja će njemu pripasti.

40. Porto Corboni(?), god. 1791. Dvor mu daje samo dopust, da pođe kući.

41. Padova, god. 1791. Došao je kući. Boravit će najviše na selu.

42. Padova, god. 1791. Više puta spominje: il Giornale di Cesena. Opet o starinama.

43., dne 28. juna 1791. Nastoji, da pribavi Bajamontu katedru na padovanskom sveučilištu.

44., dne 30. jula 1791. Poziva ga, da zaklopi oči u Italiji.

45. Padova, 10. decembra 1791. U Napulju vlada strašan despotizam. Priča o svojoj raspi s nekim fratrom.

46. Galzignano, 3. juna 1793. „Vi ste recidivni Dioklecijan u smislu popovskom — svojom hladnoćom progonite moju stari-narsku proždrljivost“.

47. Padova, 14. juna 1793. Primio je i poslao cenzoru neki Bajamontov članak.

48. Padova, 13. augusta 1793. Revizor nije odobrio onoga članka. „Sluga“.

49. Padova, 29. aprila 1794. Uvijek saña o starim noveima, o vugavi (vinu) i o Marinovićevu muškatu iz Omiša.

50. Galzignano, 14. oktobra 1794. Dubrovčani ga zaboraviše. Poslije vijekova oglasio mu se Miho Sorgo. Star je, pa ne će više vidjeti Dubrovnika.

51. Mleci, god. 1795. Ne zna, gdje će ostaviti svoje kosti. Pita Bajamonta, što bi stajala na godinu u kojem spljetskom varošu kuća s vrtom?

52. San Pietro d' Arzignano, 7. aprila 1795. Ova „samoća“ je sada vlasništvo Stane¹; kovčeg s korespondencijom njegovih prijatelja, da se uredi prije nego umre. Ovdje se oporavio. Često misli na omiško vino i na bosanske jezike. „Budite srećni, što niste među nama, da antišambrirete pred kakovim magarcem, pa da dobijete sa svojim poniženjem katedru; molite Boga, da stresem prah sa svojih cipela, i da odem odavle“. U Mlecima je slobodno samo: *cacare e pisciare*“.

53. Mleci, 2. maja 1795. „Vino e lingue, lingue e vino; poi vieni a farti rivedere in Italia, e fa capo all' eremo epicureo del tuo vero amico Fortis“. Daje mu savjete u prepirci s fratrom.

54. Mleci, 7. maja 1795. Opet govori o bezobraznom fratru Evangelisti, s kojim je Bajamonti polemizirao radi književnih stvari. „Okani se ušljivog „frate Fedele come Poeta, il frate Giambattista come fisico“. Hvali na 26 jezika, što ih je primio. Žali, što mu Bajamonti ne može naći kuće za stanovanje u varošu, jer hoće da bude slobodan. Ne prima stana u tuđoj kući. Zaviđa Bajamontu put u Dubrovnik, gdje je ugasla svaka uspomena na nj.

55. Arzignano, 16. maja 1795. Govori o gromu — kako ga privlače visoka drveta i zvonici —, o čemu je Bajamonti pisao, a fratar ga je pobijao. Fratra štiti Morosini. U Dubrovniku, već nitko na nj (Fortisa) ne misli.

Opet govori o jelu, te želi koješta iz Dubrovnika za svoju „bakičku biblioteku“, da uzmogne uživati s prijateljima i gostima.

56. Arzignano, 18. maja 1795. „L' asineria del frate“. Fortis je branio Bajamonta u novinama. Hvali mu na omiškom vinu.

57. Padova, 7. juna 1795. Prigovara Bajamontu radi polemike s magarcem fratrom. Branit će ga, koliko uzmogne, ali on (Fortis) nije u milosti Negove ekscelencije (revizora).

58. Padova, 8. juna 1795. „Asinesche impertinenze del frate“. „Frate Sanculo“. Pravednosti nema. Cenzori brane fratra. „Abbitti in culo il frate!“ Opet se vraća na Dubrovnik, u kome bi rado ostavio svoje kosti. Neka bude Bajamonti srećan u Spljetu.

59. Mleci, 22. jula 1795. Bolestan je.

¹ Fortis ne ispravljaše nikada ništa u svojim pismima, pa zato je u njima koješta nejasno.

60. Mleci, 9. oktobra 1795. Sjeća ga opet na dalmatinsko vino i na bosanske jezike. „Da štedim za vraga!“ Vrlo običajni prosti izrazi: puttana, coglione i t. d.

61. Arzignano, 31. marta 1796. Zdrav je. Ne oskudijeva novcem. Misi na put u Pariz, gdje nauke opet oživljuju. Čudi se, da nijedan od njegovih učenih prijatelja nije poginuo pod Robespierreom.

„A kada ću u Dalmaciju? Istina je međutim, da bih najvolio živjeti u kojem ilirskom kraju, kada bih znao, da ću živjeti mirno. No okanimo se melankolije i opomenimo se starosti...“

62. (Bez datuma). „Skladaj (fà della musica), jer možeš!“

63. (Godine?). Senat je odlučio, da pođe (Fortis) o državnom trošku u Dalmaciju radi ribolova i trgovine ribe. Dobivat će 20 cekina na mjesec. „Stoi dobro. Moja Stane pozdravie ti puno. Što besjediti će sada naš pridragi Moller?“

64. San Pietro d' Arzignano. Godine?. Piše iz ovog „zemaškog raja“. „Ako ti ne ćeš u Italiju, morat ću ja tamo. Preko Spljeta će proći moj prijatelj dubrovački Bassegli za Zadar radi svoje nećakinje Sorgo“. „Stanica ti je zahvalna radi tvoga prijateljstva; pozdravlja te s onom srdačnošću, koja je karakterizuje“.

Pozdravlja Urbania, kuću Tartaglia i izvrsnoga nadbiskupa.

Fraño Marija, biskup u Stonu.

Dne 5. oktobra 1789. Pita ga, da li je čuo za tragičnu smrt zajedničkoga im prijatelja Luke Antuna Sorga. Republika je s njime izgubila jednoga od glavnih senatora.

Ivan Luka Garašin iz Spljeta.

1., dne 8. septembra 1799. iz Trogira. Nema Porfirogenita; u opće posjeduje malo starih knjiga. Ima Omera, Pindara, Racinea, Fortisa (nije potpun). Hvali na vijestima o natpisima. Ovo njegovo djelo ostat će u tami, jer mu pišu iz Mletaka, da bi same slike stojale 900 (lira?). Vino mu je izvrsno, premda ne slijedi teorije poznatoga kapucina, koji ih je prepisao iz kojekakih knjiga, a bez iskustva je. Sada treba misliti na ule, koje vrijedi više od vina¹.

¹ I. L. Garašin se bavio intenzivno oko ratarstva nastojeći, da se uvedu u Dalmaciju nove metode obrađivanja polja, vinograda, maslina i t. d. Sastavio je od god. 1786.—1796. djelo: *Riflessioni Economico-Politiche sopra la Dalmazia*. Prvi svezak izašao je god. 1806. u Zadru. 263 strane u VIII°, sa četiri statističke table. Drugoga sveska ne vidjesmo, pa ne znamo, da li je štampan.

Garašinove „Riflessioni“ su pune zdravih kritičkih primjedbi o stanju gospodarstva u Dalmaciji. Iznosi on i prijedloge, kako da se poljodjelstvo

2., dne 27. septembra 1799. Moli, da mu osvijetli sabrane natpise. Priopćuje mu još, da bi on možda riješio problem, što ga je pred nekoliko godina predložilo naše društvo; ali šta će, kada je tajnik svih mogućih dalmatinskih akademija konačno prouzročio propast svijui!

3., god. 1799. Istražuje ceste rimske po Dalmaciji; no u Spljetu nema jednoga čovjeka, koji što razumije u numizmatici, pa moli nega za pomoć. Šale mu legende Farlatove o starim cestama, da mu ih protumači.

4., dne 8. decembra 1799. Šale mu dva sveska grčko-latinskoga Homera.

pridigne. Kritizira loše mletačke zakone, pa misli, da će novi, dobri zakoni sami gospodarstveno preporoditi Dalmaciju. Ističe često neukost puka, ali i ne saña o dizañu početnih škola.

Nemu je nepoznato naše narodno osjećanje; on ističe s ponosom talijanski jezik i rimske uspomena u Dalmaciji, dok o našem narodu govori gotovo s nekim prezirom.

Nemu je posve nejasno, što su Slaveni, Hrvati i Srbi, a u opće ih ne voli. Morlaci su, često on tvrdi, skitskog podrijetla. Za njih ne nalazi lijepih riječi, dok je Talijanac Fortis pisao o njima u opće simpatično. Nihov jezik je Garañinu tuđi jezik.

Morlaci su barbari. Dalmacija i Istrija su sastavni dio Italije (Riflessioni, s. 72.); interesi Dalmacije su vezani s interesima Italije (s. 50.); Dalmaciju je već priroda spojila s Italijom (s. 46.). U gorskom dijelu Dalmacije stanuju sami Morlaci sa slavenskim jezikom, a u primorju i na otocima smjesa starih Grka, Talijana i Skita sa gotovo općenim jezikom talijanskim, koji se može nazvati narodnim, jer se čuje vrlo često sa propovjedaonice, a u sudnici vlada isključivo kano zakoniti nasljednik jezika latinskoga. Građani i otočani nose se više na talijansku nego na morlačku, osobito pomorci i imućni ljudi, kojih su običaji i načini talijanski. U Kotoru su stanovnici većinom Latini (s. 30.).

Morlaci, poludivli Skiti, počеше silaziti oko polovine XIV. vijeka sa svojim stadiima u Dalmaciju kano skitački pastiri, a podupirahu ih banovi i knezovi hrvatski, pa i Sigismund, kralj ugarski, te se Dalmatinci ne mogahu od njih obraniti. Morlaci uništiše dalmatinske šume (s. 80.).

Na jednom mjestu uzimlje, da su Morlaci Hrvati (s. 153.).

Morlaci su lijeni — Skiti —, a primorci (Skiti pomiješani s rimskim i grčkim elementom) marljivi (s. 164.).

Ne poznamo pisca dalmatinskoga u XVIII. vijeku, koji je mañe cijenio naš narod, a ljubio Talijane i Italiju više od I. L. Garañina.

Deša¹ Gozze iz Dubrovnika.

Oko 20 pisama. Vrlo intimno. Potpisuje se: „više nego najodanija vam prijateljica, vječno vaša; cijela vaša“.

1. U vrijeme kuge nagovara ga, da ode iz onoga nesrećnog kraja. Strepi za njegov život.

2., dne 6. marta 1784. Očekuje njegove novosti; iste ih neznatno srce. Spominje svoga sina. U drugom listu kaže, da je pozvana na objed k Dérivauxu, gdje će mu nazdraviti u društvu svih njegovih prijatelja.

3., dne 15. juna 1786. Slavi njegov duh i dar govornički.

4., dne 10. februara 1787. „O Julije, najobožavaniji! Ako sam kada osjećala potrebu vaše blizine, osjećam je sada; ali moja je sudbina: podnositi svako zlo, bez najmanjega dobra.“

5., dne 9. maja 1788. Od strica nije dobila muzikalija.

6., dne 14. oktobra 1788. Dešin muž je pohodio Bajamonta. Ona mu (Bajamontu) javlja, da se očekuju u Dubrovniku dva brata Sargo sa dvije Lukine kćeri, koje se vraćaju iz samostana.

7., dne 6. augusta 1788. Skolopi u Dubrovniku imaju Boškovićeva djela. Ako ih dobije od njih, poslat će mu ih; inače će mu prepisati ono, što baš treba.

8., dne 22. augusta 1788. Govorila je Luki Giorgiu, e bi izdao elogij o Boškoviću. Čuje o Lukši, da mu je bole. „Sluga“.

9., dne 31. maja 1799(?). Javlja mu, da je stric Luka melanholičan te je nenadano otputovao. Moli Bajamonta, da krene na Peješac, pa neka ga traži i umiri.

— (Bez datuma. Bit će iz god. 1795.). Nada se, da ne će biti tako okrutan, pa da je ne bi posjetio nakon toliko godina, i to sada, kada je slobodan od službe. „I ona će i nezni muž učiniti sve, što budu mogli; da se postigne naša svrha. No vi znate, da smo mi republikanci; pa da ima u nas toliko mnijenja, koliko glava. Budite uvjereni, da će prijateljstvo učiniti, koliko bude moglo.“ „Sluga“.

Dešini listovi svršavaju se obično hrvatskom riječi „sluga“. Redovno su bez stvarnog sadržaja. Svi se bave oko Bajamonta, koga ona obožava, a njegove listove čuva. Njegovu ženu pozdravlja samo jedamput.

¹ Jednom: Terezija.

Cecilija Grimani iz Mletaka. (Više pisama).

Dne 22. augusta 1788. Čuje, da se on sprema u Zadar. Pa kako će ostaviti Stratika, toga velikog čovjeka? „Ja bih htjela stanovati na Hvaru, kada bih mogla, da ga slušam i da mu se divim“.

General Knežević iz Zadra. (Nekoliko listova).

Dne 12. juna 1799. Šale mu frankfurtski list (politični i vojnički). Pozdravlja njegovu ženu i kćer. „Mi nemamo ovdje nikakvih vijesti, izuzevši o zauzeću Turina“.

Knežević piše francuski, kojim mu jezikom i Bajamonti odgovara. U rujnu god. 1799. oprašta se Bajamonti s Kneževićem, koji ostavlja Dalmaciju, uvjeren, da će njegov put donijeti korisnih i slavnih plodova.

Dinko Ostojica. (Više listova iz Spljeta, Siña i Mletaka).

Dne 21. juna 1786. „Malo iza vašega odlaska vaše djelo postiže divan uspjeh. Do sada smo raspačali 14 istisaka. Nastojte, da mi ih iznova pošlete“. (Povijest kuge?).

Pop Đuro Radić na Pelešcu.

Često posredovao u prepisci između Bajamonta i Sorga.

Julije Antun Resti iz Dubrovnika.

U jednom listu žali, što mu je Bajamonti odviše daleko.

Rođaci

Mnogo su pisali Juliju: brat Nikola i Jeronim, maće žena i kći Jelena, svast Contarina (drugi put: cognata Balbi Contarina) iz Mletaka, bratučeda Meneghina Capogrosso i stric Jeronim Capogrosso.

Iz tih listova vadimo samo najznatnije:

Žena mu 10. januara 1790. prigovara, što ne će da dolazi u Spljet. Čuje, da se dao na glumljenje, pa da će glumiti ulogu žene. „Možda ćete si ovako steći sreću...“ Dne 30. marta 1790. opet ga kudi, što se još ne seli u Spljet, gdje mu je žena i jedina kćerka. Zli jezici svašta govore... Pismo je nezino primitivno; tako i jezik.

Brat Jeronim mu javlja iz Spljeta 10. marta 1790., da su suci izabrali za liječnika dra. Zuccola protiv dra. Mirkovića (Jeronim je povukao molbu Julijevu). Istim sucima je dana vlast, da riješe pitañe kapelnika. „Neki misle na vas“. Nada se, da će skoro osvanuti u Spljetu.

Isti mu brat priopćuje, da se je konte Radoš povratio sa sjajnom dukalom priznaća njegovoj akademiji u Kaštelima, kojoj bi doznačena godišnja potpora od 80 (cekina?).

Donosi sa sobom i riješenje oblasti o neobrađenim zemljama za generalnoga proveditura, kojim se obaraju namjere kanonika, predsjednika spljetskog društva. Zuccolo se je odrekao mjesta liječnika. „Ovo je zgodan čas za vas. Trebalo bi, da što prije dodete ovamo“.

Šurjakića Contarina Balbi piše mu (god. 1795.) iz Mletaka, kako se nada, e će prispijeti još u pravo vrijeme, da pjeva jedan ulomak njegovih responzorija.

Ujak Jeronim Capogrosso šalje Bajamontu dne 30. maja 1784. pjesničke sastavke svoga djeda (avo) Cavaginia, da ih pošalje u Dubrovnik, da se ondje prouče i štampaju.

Mihovio Rojni, liječnik, iz Dubrovnika. (Više listova).

Dne 29. aprila 1793. Piše Bajamontu, da je njegov članak, namijenjen mletačkim novinama, predložio „rodoljubnoj akademiji prijatelja“, u kojoj pripada i nemu (Rojniu) jedan kutić, pa su ga (Bajamonta) mnogo hvalili.

God. 1795. javlja Bajamontu, da će se preseliti u Carigrad, da vrši svoje zvanje.

Josip Sinobad iz Knina. (Mnogo pisama).

God. 1797. U Knin je ušezlo 800 Austijanaca.

To je posljedica predaje od 24. (svibnja?) Negovu Veličanstvu, kralju Ugarske, kojega zastava bude razvita sa svečanim formama. Očekuje se nova vojska. Pisano posve hladno.

Isti mu javlja iz Zadra god. 1798., da se producira izvrsna šaliva opera.

Dne 23. maja 1800. Knižani odlučie, da sagrađe u slavu novoga vladara put, podesan za kola, od Knina do Šibenika, pa žele, da im on (Bajamonti) načini natpis u rimskom lapidarnom slogu s oznakom god. 1789.

Antun Sorgo iz Dubrovnika.

Dne 5. oktobra 1789. Zahvaljuje mu na sonetu. Predao ga je svome stricu i Juniju Restiu, koji su se nime naslađivali, a čini mu se, i preveli ga. Šalje mu Kunićev latinski prijevod Ilijade. Poslužio bi ga i „modernom filozofijom“ od Staya; nego ju je netko uzeo iz knjižnice.

Antun Luka Sorgo¹, Dubrovnik.

1., dne 26. juna 1787. Sestra Boškovićeva, vaša dobra prijateljica, a moja štićenica (pupilla), zahvaljuje vam na elogiju.

2., dne 19. oktobra 1791. Nastojat će, da se prema njegovu savjetu ugleda na svoje prede. Oduševljavaju ga osobito one ličnosti njegova roda, koje je on (Bajamonti) onako krasno prikazao u onoj maloj povijesti.

3., dne 22. jula 1794. Sebe zove mladim. Žali, što je bolest zapriječila njegovu prepisku s nime o muzici (Luka je skladao). Mogao bi mu poslati nemačkih skladaba za klavir. „Ništa ne diči više mlada čovjeka niti mu je što korisnije od općena i dopisivanja s čovjekom, koji mu naliči i umom i srcem“.

4., dne 25. aprila 1795. Preporuča mu družinu Gajetana Gajgnaniana, koja je djelovala u Dubrovniku gotovo osam mjeseci. Ona iznosi na pozornicu komedije i izabrana muzikalna djela. Šale mu jednu svoju „armoničku produkciju“ (tantum ergo) — kano učenik učitelju.

5., dne 16. aprila 1796. Negov stric je primio nedavno njegove (Bajamontove) talijanske pjesme, ispjevane prema Bernievu ukusu. Nije sposoban, da o nima govori.

6., dne 20. augusta 1796. Miho je u Mlecima te se već oporavio. Želi, da dođe (Bajamonti) što prije u Dubrovnik, gdje ga svi očekuju. Dok se stric ne povrati, bit će on njegov izvjestilac.

7., dne 9. decembra 1796. Stric mu je Miho sada u Basileji.

8., dne 16. marta 1797. iz Caocesta. Boli ga, što ne dobija njegovih listova. Dužnost ga zove u Jakin, da izvrši neke svete dužnosti, koje se tiču, na žalost, nega samoga. Šale mu pisma za Dubrovnik.

Miho Sorgo iz Dubrovnika. (Preko 40 pisama).

1., dne 27. decembra 1778. Primio je s veselem njegov govor (sermone).

2., dne 23. oktobra 1779. Raduje se dolasku Fortisa² — našega zajedničkoga prijatelja. Žele ga svi njegovi prijatelji, osobito ja, radi

¹ Pisma Antuna Sorga i Antuna Luka Sorga bit će pobrkana, jer krsna imena nijesu uvijek navedena. Vidi naprijed bilješku uz ova imena u I. dijelu korespondencije (str. 217.).

² Fortis je mnogo dopisivao s Mihom Sorgom. Više se takih listova nahodi u Jugoslavenskoj akademiji, kojoj ih je ustupio c. kr. kapetan Antun Kaznačić.

ugodnosti razgovora; nego se boji, da Fortis, vičan dražesnim ulicama talijanskim, ne bude ozlovođen „u mojoj Sparti“. Ovo je samo šala. Ta znade, da je Fortis srdačan i diskretan filozof, osobito s prijateljima.

3., dne 15. decembra 1779. Čudi se, da još nema prijatelja Fortisa, za koga ima više listova, a koga svi prijatelji čekaju.

4., dne 27. februara 1781. Od Stratika je dobio rimovani prijevod Gesnerova Abela, odakle sudi, da je taj vrijedni prelat mnogo rastresen pastirsk m brigama.

5., dne 6. aprila 1781. Negov mili nećak Tomo Basseglj dolazi u Spljet, a šalje ga republika, da stupi u običajni doticaj sa novim generalnim provediturom. Preporuča mu ga. Tomo će onda u Švicarsku, da ondje provede koju godinu, dišući čisti zrak onih gora.

Lijep je i veličanstven njegov (Bajamontov) sonet za gospodina Bernardia. „Kada bi vam vaše ozbiljnije zanimanje dopuštalo, da posvetite svoj život samo pjesništvu, dobila bi Dalmacija svoga pjesnika“.

6., dne 5. jula 1781. „Ovdje imam vašu staru povijest o Sv. Dujmu. Ona dokazuje dvije stvari, od kojih mi bijaše doslije poznata jedna, i to milina i ukus vašega stila; druga je vaše napredovanje u askezi. Doista! Ja vam zaviđam“. „Sluga“.

7. (Bez datuma). Tomo je na kraju Rta, blizu Trpna. Ako vam se i ne javlja, voli vas.

8., dne 23. marta 1789. Šalje mu „odu o zauzeću Oksakova“. Autor je neki Ivan Dadić. Moli Bajamonta, da mu priopći nepristrano svoj sud o pjesničkom daru Dadićevu.

9., dne 6. juna 1792. U njegovoj (Sorgovoj) će kući biti akademija. Sprema se u bosanske kupeji.

10., god. 1794. Drago mu je, što je zadovoljan novim djelom „našega fabuliste“.

11., dne 4. marta 1794. „Kada najviše trebamo vašu osobu i vaše listove, onda nam fali i jedno i drugo. Nije to samo moja

Evo nešto iz tih pisama.

Dne 12. marta 1781. jadikuje Fortis iz Padove, što ne dobija iz Dubrovnika ni listova ni vijesti „o milom društvu, kakovo se ne može nigdje naći. Pišite mi od razloga humanitarnih, ako ne ćete od prijateljskih!“

Dne 7. siječnja 1776. piše iz Mletaka, ironično ističe mletački aristokratizam, pa zaviđa Sorgu, što provodi dane i večeri u društvu veselih, lijepih i duhovitih dama. „Ja vam to pobožno zaviđam!“

žalost, nego je zajednički dijelimo sa Basseglima, Restiem i sa mnogim drugim prijateljima, koji se sastaju nedjeljno jedamput, da redom čitaju o bilo kakovu domorodnom predmetu. Vi poznate dobro naš kraj, pa mislim, da ne ćete uskratiti prijateljima pravo, da vas načine članom¹. Neka dakle dođe u Dubrovnik, ili neka pošalje nešto, što ima posla „s nama“, a o čemu se dađe raspravljati.

12. (Bez datuma). Imao bi se zaputiti u bosanske toplice. Žalosti ga smrt gospođe Basségli, njegove sestre.

13. (Bez datuma). Pjesmu (Bajamontovu) u slavu „moje duvne“ šampat će u Jakinu. Kada dogotovi radnicu (govori o Eniju i Vergilu), neka mu je pošalje; šampat će je u Dubrovniku.

14. (Bez datuma). Navodi 10 latinskih stihova s primjedbom: „Eto vam slikovitoga i čistoga latinskog stila, kojim je već naš pop satkao prvu centuriju, koju će do mala tiskati. Jeste li zadovoljni? Kažite mi to pouzdano“.

Grof Marija Carnea-Stefaneo¹, iz Zadra.

1., dne 23. novembra 1797. Budući da se carska komisija iz osobitih razloga vraća iz Albanije, ne tičući obala dalmatinskih, ne može ni on u Spljet, kako želi. Moli ga, da mu pošalje popis svih svojih radnja, i gdje su štampane, pa će ga tako upoznati, kada već ne može lično.

2., dne 15. decembra 1797. Zahvaljuje mu na poslanim djelima.

¹ Grof Carnea-Stefaneo bijaše god. 1797.—1798. jedan od savjetnika Thurnove vlade u Dalmaciji. Proputovao je Dalmaciju kao član komisije, koja je imala uvesti novu upravu. Bio je i u anketi za uređenje crkvenih poslova. God. 1801. (od aprila 1801. do maja 1802.) nalazimo ga opet u Dalmaciji. Pisani (o. c., s. 95.) kaže o njemu, da je bio teoretik, indiferentan za nužne potrebe cijeloga naroda. Ministar grof Colloredo naloži mu god. 1801., da sazove anketu, koja bi imala ispitati, ne bi li se dao naseliti po Dalmaciji, slabo napućenoj, tuđi živa, kako želi nadvojvoda Karlo. Stefano predloži u svome izvješću od 21. maja 1801., da bi bila zgodna za naseljivanje stranaca okolica Vrane.

Negov prijedlog nije zadovoljio u Beču. Ni potonji memorandum grofa Goëssa nije bio uvažen. Tako je napuštena osnova o naseljivanju stranog živla u Dalmaciji, a bijaše mu namijeñena zadaća, da bude učitelem domaćega pućanstva. (Pisani o. c., s. 99.).

Istranin Voltić učio je Stefanea hrvatski jezik. Stefano je izdao o svome trošku Voltićev rječnik. Kako Voltić svjedoči, bijaše Stefano — Friulanac — prijatelj našega jezika. (Vidi moj članak o Voltiću u „Spomen-cvijeću“ „Matice Hrvatske“ 1890., str. 403.—416.).

Ekonomski studiji bijahu nemu, kaže Stefaneo, najmiliji u mirnim časovima na selu. Živo želi, da ovakovi studiji uskrsnu u Dalmaciji, pa će i on pripomagati, da se ustali ekonomsko društvo, koje je na glas išao radnima Mollera, Ivelia, Michieli-Vitturia i Bajamonta, zasluživši hvalu Gibbonovu¹, Fortisovu, a pripadat će joj uvijek i njegovo priznaće.

3. Zadar, 14. februara 1798. Želi, da ekonomsko društvo u Spljetu uskrsne i uznapreduje, dok je pod starom vladom palo.

4. Omiš, 18. juna 1798. Jučer je dovršio srećno svoju zadaću, da organizira Poljica, te misli, da je koristio ovom malom dijelu stanovništva dalmatinskoga. Stradao je i fizički za svoga dugog puta od Zrmanje do Neretve, a još mu preostaje crta od Omiša do Zadra. U petak će osvanuti u Omišu.

5. Stari (Castel Vecchio), 29. juna 1798. Naš ulaz u spljetski lazaret prekinuo je nit naših razgovora. Kako se nijesu mogli mirno razgovarati prije njegova rastanka sa Spljetom, javlja mu se pismeno.

Preporuča mu radi novih veza bibliotekara dvorske knjižnice, glasovitoga popa Miha Denisa, jednoga od najglasovitijih nemačkih ličkih pjesnika, ukusnog i vjernog nemačkog prevodioca Ossianove poezije.

Napisao je i topografičku povijest grada Beča.

Sada se bavi oko osvjetleha raznih kodeksa carske bečke knjižnice. Bio je njegov učitelj u zavodu Terezijanskom, i to znanosti bibliografske i opće književne povijesti. „Jednom riječi, on je moj učitelj, i jedini učitelj“.

Moli ga za dalje prijateljstvo. Cijeni sve, koje je upoznao u Spljetu.

6. Zadar u srpnju 1798. Oporavlja se od teškog i dugog puta po Dalmaciji. Vrlo mu je mio poklon govora, što ga je izrekao u gospodarskom društvu spljetskom, počastivši ga time za njegova boravka u Spljetu. Shvaća jadni položaj pomenutoga društva, koje zaslužuje bolju sudbinu. Nestrpljiv je, da doživi uskrsnuće njegovo.

Poslat će Denisu njegov list sa priložene dvije knjižice. Posve mu je nepoznato šaptaće o podignuću književnoga sveučilišta u Dalmaciji. Ova ustanova bila bi doista vrlo korisna za razviće duhova i narodne privrede. U bečkom sveučilištu ima javni redovni profesor talijanskog jezika, plaćen od dvora.

¹ Čuveni engleski istorik i parlamentarac (god. 1737.—1794.).

Mnogo cijeni njegovu osnovu djela, što ga je zamislio o Dalmaciji. Zeli potaće vijesti, da vidi, da li se ta osnova slaže s njegovom. Nada se, da će mjeseca kolovoza opet vidjeti svoju dragu domovinu i proživjeti nekoliko mirnih dana u krilu svoje obitelji.

Iz njegovih (Bajamontovih) listova razbira želju, da pohodi carsku prijestolnicu; no ne bi ga savjetovao, da to sada čini. To će biti za nj korisnije onda, kada zavlada politički mir, i kada se bude sasvim konsolidirala nova uprava u našim novim stečenim zemljama.

7. Zapołane (?), 31. (mjeseca ?) 1799. Vratio se kući. Prerezao si ruke razbitom flašom. Bolovao je sedam nedjelja. Putovao je od Zadra do kuće mjesec dana. Trpio je mnogo od nevremena. Htio je pohoditi kvarnerske otoke, jedine krajeve dalmatinske, kojih još nije vidio. Nije mogao na Cres i Osor, a jedva je dospio na Krk. S otoka je prešao u Seń, onda nastavio put kopnom do Rijeke, a odavle u Trst. Na ovom putu je koješta otkrio, što bi moglo donijeti koristi državi.

Za svoga boravka u Dalmaciji — od kolovoza 1797. pa do studenoga 1798. prošao je čitavu ilirsku obalu Jadranskoga mora od Rijeke do Boke. Sada je srećan u kolu svojih dragih roditelja, sjećajući se milih prijatelja na ilirskim obalama (spiaggie illiriche). Napose pozdravlja konta Radoša Michielia.

Grgur Stratico¹, Zadar.

God. 1776. Voltairea će mu ustupiti, kada ushtjedne.

Mjeseca prosinca 1776. Hvali njegov govor: „nella occasione de' fanciulli Ebrei“. To je najbolja radnja, onom prilikom izdana.

Dne 11. juna 1783. Mnogo je godina nastojao oko osnutka štamparije u Zadru, koja bi unapređivala književnost; no uzalud. Dubrovčanima pripada hvala radi najboljih uredbi u Dalmaciji. Velika je njihova zasluga i podignuće tiskare.

Šimun Stratico iz Padove (Zadranin, biskupov brat, sveučilišni profesor u Padovi).

Dne 10. juna 1775. Govori o svojim u Dalmaciji. Nada se, da se ne će pretvoriti u dim nastojanje, da dobije (Bajamonti) službu u Mlecima. I on će se za nj zauzeti.

Josip Toaldo, sveučilišni profesor u Padovi. (Više listova).

Dne 15. decembra 1779. Priopćuje mu, da je dao štampati u „Enciklopedijskom časopisu“ njegov članak (o gromu ?), te mu šalje posebne otiske.

¹ Ljubić (Dizionario Biografico) navodi nekoliko podataka o Grguru Statiku (Statico), Zadraninu. Bit će pravo: Stratico.

Dr. Lav Urban i. (Mnogo listova).

1., dne 21. juna 1784., iz Mletaka. Čitavi Mleci plakahu s nime, čuvši, da je (Bajamonti) umr'o od kuge; no s pravom radošću doznaje, da ga je poštedila.

2., dne 28. juna 1785., iz Mletaka. „Svuda se govorilo o meni i o tebi, koji dokazivasm'o, da kuge ima. Spljećani izabraše za liječnika Mirkovića, a tebi okrenuše leđa. Tvoje razborito vladanje prigodom pojavljēna kuge, pribavilo ti je neprijateljstvo onih, koji bi te bili morali razumjeti; no oni svališe poradi svoje tvrdoglavosti svoju krivīnu na tebe, optužujući te, da nijesi govorio bistro i stalno. Uvjeren sam, da bi bili morali tebe izabrati za liječnika; ali eto strast oduzimlje često i razboritima zdrav sud, pa prekasno uviđaju svoje pogriješke“.

3., dne 5. jula 1789. Bajamonta zove „svojim dobrim prijateljem i rođakom“. Teško bi se mogao odvažiti, da se vrati u Spljet, jer si je pribavio u Mlecima dosta veliku praksu pored sve zavidnosti i ogovaraņa. „Ti si si stekao eto mnogo zasluga za svoj zavičaj u vrijeme kuge, pa opet nijesi postao gradski liječnik, već moraš tražiti drugih zaslužba“.

4., dne 28. juna 1795., iz Kopra u Istri. „Tvoj talenat zaslužuje svaku hvalu i nagradu, pa ipak živiš u svojoj domovini zakopan i neuvažen, možda progōnen mržņom i klevetom. Koliko li si dostojan boļe sudbine!“

5., dne 11. augusta 1799. Poveglia(?). Poslan bi na ovaj otok radi pojava kužne bolesti. Imenovaše ga protomedikom u Kopru. Volio je primiti ovdje isto mjesto, koje mu ponudiše i u Mlecima. Star je već, ali krepak. Pita ga i za njegovo liječničko mišljenje. „Više nego 20 godina prijateljujemo, pa opet si već dugo ne pisasmo“.

6. (Bez datuma). Govori o nekim svojim radińama, koje neka izruči njegovoj kćeri. „Ti si se u Dubrovniku naužio one učene i ljubazne gospode. Ja toliko ljubim konta Mih'u, te sam ti baš zavidio“.

Posljedni Urbaniev list nosi datum od 25. juna 1800.

Vinchant, potpukovnik u Zadru (francuski).

Dne 27. novembra 1799. Dostavlja Bajamontu pismo izdavača „Journala de Francfort“, kojim ga upućuje, da se može pretplatiti na list u Gracu.

(Bez datuma). Opet o nabavi novina, kojih Bajamonti još nije primio.

Antun I. Vusio iz Kaštela. (Više listova).

Hoće, da ga načine predsjednikom akademije.

Tišti ga govor, što bi ga imao izreći predsjednik (nejasno i nečitljivo).

Išete u néga savjete za svoju bolest (reumatizam i groznica).
